Dolce far niente I Arabien

Georg August Wallin och hans resor på 1840-talet

SLS – ATLANTIS

Dolce far niente i Arabien

Far niente is an opportunity for a unique, discriminating form of asceticism.

Pierre Saint-Amand

Dolce far niente i Arabien

Georg August Wallin och hans resor på 1840-talet

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors
Atlantis, Stockholm
2014

Denna bok är nr 788 i serien Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland och utges gemensamt av Svenska litteratursällskapet i Finland och Bokförlaget Atlantis.

© Författarna och Svenska litteratursällskapet i Finland 2014

Omslagsillustrationer: Paul Klee, *With Two Dromedaries and 1 Donkey*, 1919 (Indiana University Art Museum, Bernhard and Cola Heiden Collection, 2000.141. © Foto: Kevin Montague); R. W. Ekman, porträtt av Georg August Wallin, 1854 (Helsingfors universitetsmuseum Arppeanum, © Foto: Matti Ruotsalainen)

Redaktör och översättning av Heikki Palvas förord: Nina Edgren-Henrichson
Översättning av Jaakko Hämeen-Anttilas artikel: Patricia Berg
Bildredaktör och register: Kira Pihlflyckt
Kartor (s. 18, 49, 74, 96): Hannu Linkola
Omslag och grafisk form: Antti Pokela
Ombrytning: Margita Lindgren/Ekenäs TypoGrafi

UDK 910.4, 929

ISBN 978-951-583-280-1 (tryckt utgåva, Finland) www.sls.fi
ISBN 978-91-7353-744-5 (tryckt utgåva, Sverige) www.atlantisbok.se
ISBN 978-951-583-427-0 (pdf)

ISSN 0039-6842 Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland

Detta verk är licensierat enligt Creative Commons-licensen Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell.

Innehåll

Förord 7

Patricia Berg
Georg August Wallin – En finländsk sjöman på det arabiska sandhavet 13
Finland och Helsingfors under 1800-talets första decennier 15
Familj och ungdom 17
Studieåren i Helsingfors på 1830-talet 21
Fortsatta studier i orientaliska språk och docentavhandlingen 27
Resestipendieansökan och forskningsresan 32
Efter forskningsresan 37
G. A. Wallin, brev 39

Sofia Häggman
Wallins Egypten – alldeles hemlikt 41
Alexandria – mötet med Orienten 45
Kairo – det österländska hemmet 47
Till Barraniya och Tanta – en sommar på landsbygden 48
Nilfärden – mötet med det faraoniska 52
Sista vintern i Kairo 57
Tillbakablick och lärdomar 59
G. A. Wallin, dagbok 64

Kaj Öhrnberg
Arabiens *terra incognita* 65
Filologin – drottningen bland 1800-talets vetenskaper.. 68
Romantikens resenär 72
Den första ökenfärden 73
Den andra ökenfärden 76
Den tredje ökenfärden 77
Tillbaka till Europa och planer för en ny resa till Arabien 80
Epilog: imperiet och geografin 88
G. A. Wallin, brev 90

Jaakko Hämeen-Anttila
Georg August Wallin och Persien 93
Ett land i uppror 98
Wallin och det persiska språket 100
Ständiga jämförelser mellan perser och araber 105
Wallin och den persiska litteraturen 113
Resultat av resan till Persien 119
G. A. Wallin, brev 123

Noter 125
Litteratur 134
Bildkällor 140
Medverkande 140
Register 141

Förord

Georg August Wallin (1811–1852) är i sitt hemland Finland känd som den djärve utforskaren av Arabiska halvön, en forskningsresande som inte tvekade att kasta sig ut i äventyr. På Helsingfors universitet har hans exotiska porträtt väckt välförtjänt uppmärksamhet i raden av sin tids bemärkta män. Porträttets solbrända ansikte skvallrar om långa resor under Arabiens gassande sol, den vita turbanen och bokrullen definierar den avbildade som lärd Mellanösternforskare.

Wallins internationella stjärna nådde sin höjdpunkt 1850 efter att han hade återvänt från sin sju år långa resa i Mellanöstern. Han hade som första europé korsat norra Arabiska halvön och fördjupat sig i lokala förhållanden i tidigare outforskade områden, bland annat i al-Jauf och Ha'il. Hans reserapport lästes upp inför *The Royal Geographical Society* i London, vid ett möte där han själv var närvarande, och sällskapet förärade honom sitt stora pris. *La Société Géographique de Paris* gav Wallin sin stora medalj i silver, *The English East India Trading Company* belönade honom för nya värdefulla uppgifter som kompletterade kompaniets atlas, och *Die Deutsche Morgenländische Gesellschaft* kallade honom till hedersmedlem.

Under de följande decennierna klingade Wallins internationella berömmelse småningom av. Det berodde egentligen inte på att han dog ung och att hans ambitiösa planer på fortsatt forskning därmed gick om intet. Orsaken var snarare att hans berömmelse byggde på bara en del av hans arbete, i huvudsak på två rapporter

publicerade i *Journal of the Royal Geographical Society* (1850 och 1854) om de resor han företog på Arabiska halvön 1845 och 1848. Stommen i rapporterna är en rätlinjig och opersonlig beskrivning av topografin och naturförhållandena längs resrutten. Wallin delar visserligen också med sig av sin kunskap om beduinstammarna, deras levnadsförhållanden och inbördes relationer, men han eftersträvar en komprimerad och objektiv beskrivning och utelämnar därför sina egna erfarenheter så gott som helt. En helt annan Wallin, den nyfikne forskaren och färgstarke berättaren som aktivt deltar i det lokala livets hela mångfald, träder fram i hans brev och dagböcker på svenska.

* * *

När Wallin inledde sin forskarbana på 1830-talet levde Europa under romantiken, och den gryende nationalromantiken i Finland sökte näring i den finska runosångstraditionen, vars mest betydelsefulla skapelse *Kalevala* utkom 1835. Den finsk-ugriska filologin och folkloristiken blev de främsta disciplinerna inom de humanistiska vetenskaperna.

I konkurrensen om forskningsmedel hade forskarna i finsk-ugriska språk en fördel i att ämnet uppfattades vara nationellt – det var forskning i den finska folkstammen. Wallin ansökte om ett resestipendium för att undersöka arabiska dialekter och vid sidan av det också studera Arabiska halvöns geografi, historia och religiösa förhållanden. För hans planer talade att hans ämne sannolikt skulle väcka ett större internationellt intresse och därmed ge synlighet på den vetenskapliga arenan för det lilla autonoma Finland, som då var ett storfurstendöme under Ryssland. Wallins forskningsplan hade däremot ingen koppling till den politiska och ekonomiska tävling som pågick mellan Europas stormakter; Ryssland hade inga intressen i anknytning till Arabiska halvön.

Det unika med Wallin bland övriga Arabienresenärer förbises ofta, eftersom språkvetenskapliga publikationer sällan sprids utanför kretsen av specialister. Därför är det skäl att nämna att Wallin var den enda forskningsresanden på Arabiska halvön under 1800-talets första decennier som hade språkvetenskaplig

R. W. Ekmans porträtt av Georg August Wallin 1854.

utbildning. Geografisk utbildning saknade han, och de enda instrument han kunde ta med sig i sin reseutrusning var en klocka, en kompass och en termometer. Däremot hade han med sig en medicinväska och medicinska kunskaper som han hade tillägnat sig på universitetet för att under sina resor kunna verka som läkare. I samband med sina medicinska studier hade han också gått kurser i fysiologi, och tack vare det kunde han återge sina akustiska iakttagelser med exakt terminologi. Inom fonetiken var han utan tvekan sin tids främsta bland forskarna i det arabiska språket.

Wallin hade musicerat aktivt under sina studieår. Under de fyra månader han vistades i oasen al-Jauf 1845 satt han, som han själv berättar, mången kväll tillsammans med andra män och lyssnade på sånger som uppfördes till enträngad beduinviolin, *rabāba*. De exempel på beduinpoesi som han då tecknade ner publicerade han med kommentarer till språket och innehållet i *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 1851 och 1852. De här artiklarna var de första i ämnet, och de blev en startpunkt för J. G. Wetzsteins forskning på området och därefter för Albert Socin. Som språkvetare fäste Wallin från första början systematiskt uppmärksamhet vid talspråkets struktur och lyckades som den första beskriva flera fonetiska och morfologiska särdrag i beduindialekter.

* * *

Georg August Wallins språkvetenskapliga iakttagelser har sköljts över av ny och allt mer exakt kunskap. Däremot har hans livfulla beskrivningar av människor och liv i 1840-talets Egypten och på andra håll i Mellanöstern, i synnerhet på Arabiska halvön, ett bestående dokumentärt värde. Även hans geografiska och topografiska iakttagelser är intressanta och unika som historisk dokumentation fastän de inte har någon praktisk betydelse längre. Detta rika material ingår i hans svenskspråkiga brev och dagböcker, som förvaras i original på Nationalbiblioteket i Helsingfors. Svenska litteratursällskapet i Finland ger ut samtliga brev och dagböcker i en vetenskaplig utgåva, *Georg August Wallins Skrifter*,

med kommentarer och kontextualiserande artiklar. På detta sätt blir Wallins ofta svårlästa och svårtolkade texter tillgängliga för forskare och allmänhet på originalspråket svenska, vilket också möjliggör översättningar till andra språk.

I utgåvan *Skrifter* återges breven och dagböckerna i sin helhet, likaså Wallins vetenskapliga arbeten och stipendieansökningar. Dessutom ingår hans notiser om väderförhållanden samt inköps- och utrustningslistor, vilket bidrar till att fylla ut bilden av en forskningsresandes villkor i mitten av 1800-talet. Förhoppningen är att skriftutgåvan, liksom denna bok om Wallins liv och resor, ska öka intresset för den kunskap om 1840-talets Mellanöstern som Wallin genom sina noggranna iakttagelser fortfarande kan förmedla.

Heikki Palva

Jag vet ej hvad denna min kärlek till öknen kan vara – jag känner den dock redan för väl att vänta mig annat af den än hunger o. törst o. het sol utan skugga o. hvarje stund fruktan att bli uppsnappad o. utplundrad af mine vänner beduinerne o. skoningslöst sedan lemnad af dem att dö af nöd eller pröfva mina krafter med en natur lika skoningslös som dess söner. Och dock vet jag att jag i all persiens yppighet o. all den Engel. coloniens luxus i Baghdad o. vid Egyptens rika ”köttpottor” ständigt längtat till öknen.

Georg August Wallin, 1849 (Wallin 2014, s. 391).

PATRICIA BERG

Georg August Wallin

En finländsk sjöman på det arabiska sandhavet

Den finländske orientalisten Georg August Wallin reste 1843–1849 på Arabiska halvön och Sinai, i Egypten, Syro-Palestina och Persien. Hans vetenskapliga mål var att samla in material om arabiska stamförhållanden och dialekter, och att geografiskt utforska Arabiska halvön. Wallin reste som muslim under det antagna namnet ʿAbd al-Wali och besökte bland annat de för icke-muslimer stängda städerna Mekka och Medina. Det anmärkningsvärda med Wallin som forskningsresenär är inte enbart att han reste som filolog i en tid då forskningsresorna vanligen var av naturvetenskaplig eller militär karaktär utan att hans personlighet och språkbegåvning gjorde det möjligt för honom att bli en del av den folkgrupp och det språk han studerade. Men vi börjar från början, med det vi vet om Wallins person, om hans studietid och om de faktorer som kom att leda honom fram på vägen mot Arabien.

Finland och Helsingfors under 1800-talets första decennier

Konkurrensen mellan Sverige och Ryssland under Napoleonkrigen resulterade i att Sverige förlorade den östra riksdelen, Finland, till Ryssland. Finland, som sedan medeltiden hade styrts från Stockholm som en del av det svenska riket, fick självstyre vid lantdagen i Borgå 1809. Den före detta svenska östra riksdelen blev storfurstendömet Finland, med den ryska tsaren som storfurste. Eftersom landet från tidigare saknade en egen centralförvaltning grundades för självstyret nödvändiga ämbetsverk och politiska instanser. Främst bland dessa var lantdagen med representanter för de fyra stånden. Ständerna utsågs enligt den svenska riksdagsordningen från de delar av Finland som Ryssland hade annekterat.

Lantdagen konstituerades under stora festligheter i Borgå med storfursten Alexander I närvarande.

Skiftet från svenskt till ryskt styre förde med sig att grunderna för det självstyrande Finland lades. Självstyret formade landet till en egen politisk makt under samma tidsperiod som nationalismen och idén om en egen finsk stat tog sina första trevande steg. Men Finland stod under ryskt styre och det politiska klimatet var i allra högsta grad beroende av vem som innehade tronen i Ryssland. Under Georg August Wallins ungdomsår och fram till hans död var Nikolaj I storfurste över Finland. Det så kallade dekabristupproret i samband med Nikolaj I:s trontillträde 1825 och upproren i Polen 1830 och 1848 ledde till att hans regeringsperiod karakteriserades av en allt högre grad av kontroll och övervakning och av att administrationen militariserades. Censuren och kontrollen av det tryckta ordet fortsatte i Finland ända fram till självständigheten 1917.

I Sverige hade en grupp liberala med Anders Chydenius i spetsen talat för tryckfrihet sedan mitten av 1700-talet och riksdagen antog redan 1766 en lag om tryckfrihet.[1] Graden av tryckfrihet minskades dock avsevärt under Gustav III:s styre från 1772, men ökade därefter igen från och med början av 1800-talet. Medan tryckfriheten alltså ökade i det övriga Norden hade Finland däremot systematisk censur under hela 1800-talet.

Finlands huvudstad flyttades från Åbo till Helsingfors 1812. Åbo låg för nära Stockholm för att staden skulle ha fallit det ryska styret i smaken, och Helsingfors valdes bland annat för att stadens läge i förhållande till S:t Petersburg var mer gynnsamt. Helsingfors var i början av 1800-talet en liten stad med endast ca 4 000 invånare.[2] Den var därför väl lämpad att byggas upp som symbol för det ryska Finland och stadsplaneringen av den nya huvudstaden sattes igång direkt. Den tyske arkitekten Carl Ludvig Engel utnämndes till arkitekt för nybyggnadskommittén 1816. Han ritade de offentliga byggnader som skulle pryda stadens centrum i nyklassisk empirstil.

Storfurstendömet Finlands enda universitet var Kungliga Akademien i Åbo. Akademin hade grundats 1640 och hade liksom de övriga europeiska universiteten fyra fakulteter: filosofiska,

teologiska, juridiska och medicinska. Efter övergången till ryskt välde ändrades universitetets namn till Kejserliga Akademien.[3] Men 1827 drabbades Åbo av en förödande brand då stora delar av staden förstördes, och universitetet flyttade 1828 till den nya huvudstaden Helsingfors. Då bytte det namn igen, den här gången till Kejserliga Alexanders-Universitetet.[4] Universitetets huvudbyggnad ritades av arkitekt Engel och byggdes vid Senatstorget i centrala Helsingfors. Huvudbyggnaden stod färdig 1832 och det intilliggande Universitetsbiblioteket några år senare.

Det var dessa politiska omständigheter Georg August Wallin föddes till och växte upp i. Anslutningen till det ryska riket förde med sig nya möjligheter och en större internationalisering, men samtidigt inskränkte censuren på yttrandefriheten, och gränsen mellan det finska och det svenska i Finland blev starkare och utmynnade så småningom i språkstrider mot slutet av 1800-talet. Rötterna hos de högre samhällsklasserna gick tillbaka till den svenska tiden och ännu under första hälften av 1800-talet hörde så gott som alla universitetsmän till den svensktalande gruppen finländare. Även Wallins familj hörde till denna grupp av svensktalande finländare, och trots att Wallin i högsta grad var polyglott är det sannolikt att han aldrig lärde sig finska. Detta var under 1800-talets första hälft ingenting anmärkningsvärt eftersom det språk som talades vid universitetet fortfarande var svenska, och finskan var därmed inte ett språk Wallin skulle ha haft särskilt mycket nytta av.

Familj och ungdom

Wallin kom från relativt enkla förhållanden. Han var det mellersta barnet av sju till Israel och Johanna Wallin och föddes i Sund på Åland 1811. Släkten Wallins manliga medlemmar var av tradition kyrkoherdar, men Georg August Wallins far var överkamrer och häradsskrivare.[5] Fadern dog i Helsingfors några år innan Georg August åkte iväg på sin forskningsresa till Mellanöstern och, utifrån de dagböcker och brev som Georg August skrev senare under livet, verkar far och son inte ha haft en speciellt nära relation. Däremot framstår det klart av de flertaliga brev Wallin under

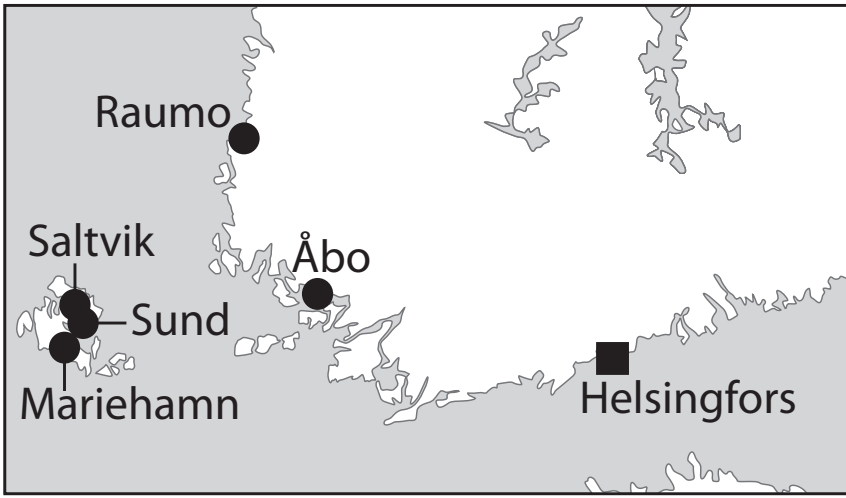

Åland och södra Finland.

sina utlandsvistelser skickade till sin mor Johanna och yngsta syster Natalia att de tre stod varandra mycket nära. Den äldsta systern, Augusta, bodde som vuxen på Lumbarla gård utanför Åbo, och både den äldre brodern Carl August och den yngste brodern Bror August sökte sig karriärer utomlands. Brodern August Israel föddes två år efter Georg August, men dog endast tre månader gammal. Georg Augusts bror Emile dog även han som barn. Av de sju syskonen var det endast Augusta som gifte sig och fick barn. Det finns därmed inga kända arvingar i rakt nedstigande led till Georg August Wallin.

Barndomen på Åland betydde att Wallin växte upp i närheten av havet. Havet och sjöfarten är av tradition viktiga för Åland och de genomsyrar fortfarande tillvaron och näringslivet på öarna. Kontakten till havet fortsatte att vara en viktig faktor för Wallin livet ut. Flera decennier efter sin barndom på Åland, under färderna i Mellanöstern på 1840-talet, återkom Wallin ofta i dagböckerna och breven till den åländska sjöfarten och havet och till den finska skärgården. Under sin resa på Nilen från Kairo till Övre Egypten 1844–1845[6] betraktade Wallin naturen och vattendragen vid Assuan och den första katarakten och tyckte

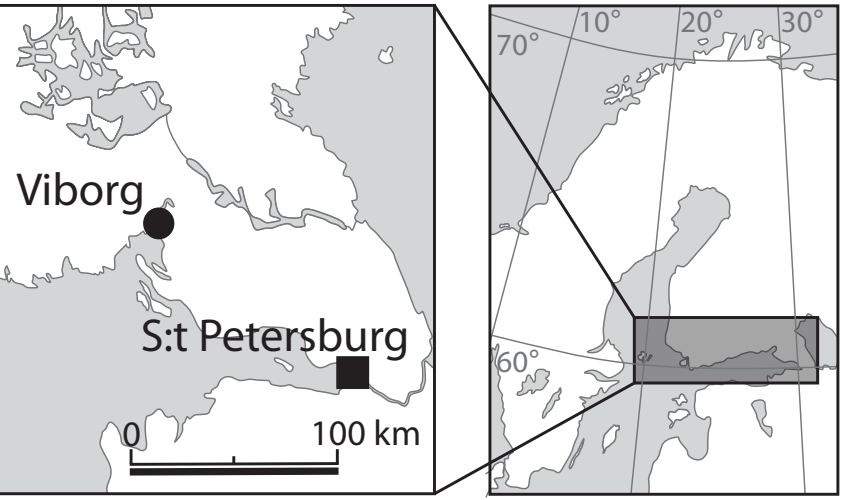

att området påminde honom om den finska skärgården. Några kvällar efter att Wallin och hans ressällskap hade färdats över den första katarakten skrev han i sin dagbok:

> För öfrigt hade floden här en annan karakter än i nedra Egypten. Den var till största delen vanligen smalare och de odlbarara [*sic*] sträckorna mellan den och bergen ganska små. Ofta skjöto bergen ut i sjelfva vattnet. Här lågo öar i floden dels blotta stenar och klippor dels äfven fruktbart land. I allmänhet hade floden och dess stränder ett högst gästvänligt och vackert utseende och påminte dels med sin inskärgårds karakter om Turholmen och Degerö än med sina höga ogästliga nakna berg om en hafsskärgård.[7]

Wallin jämförde i dagboken och breven också de utländska sjömän han stötte på under sina färder med de åländska och finska. Vid dessa jämförelser vann de senare alltid eftersom han i allmänhet ansåg de utländska sjömännen vara alltför slöa och likgiltiga och därtill dåliga på att lyda order av sin kapten. Wallin var själv en god seglare, men borta hemifrån nöjde han sig med att iaktta och

kritisera i stället för att delta och hjälpa till. Under sjöfärden över Medelhavet på väg mot Alexandria reste han bland annat med ett franskt fartyg. Den 8 december 1843 skrev han i dagboken om den franska besättningen och om hur de utövade sitt yrke:

> Franska sjömännen, som jag nu åter haft tillfälle att betrakta, förekomma mig mera dålige och det är en förargelse att se huru de med Cigarren i mund stå till stor mängd i en ända och hala. Men det är la liberté. Nu i synnerhet sedan jag mera sett af vårt finska sjöväsende och våra raska finske sjömän, finner jag fransoserne lama; de hafva ej rätt alfvare med sitt arbete till sjöss och under det de äro sysselsatte med något kunna de ej låta bli att spela hvarandra puts och sträck. Ej eller äro de tröge att svara då Kaptenen eller någon officer hutar åt dem och ofta kunna matroserne visa sig lika arge och barske som de. Så skola äfven de Engelske sjömännen vara och Kaptenen skall ofta vara illa hållen med sitt folk. Hos oss är ej alls att mouchera och der före jämnte folkets duglighet torde ingenstädes sjöväsendet vara så godt som hos oss.[8]

Familjen Wallin flyttade från Åland till Åbo då Georg August var sex år gammal eftersom fadern Israel Wallin hade utnämnts till landskamrer i Åbo och Björneborgs län 1817. Wallin började som elev i Katedralskolan i Åbo 1822. Som ung skolelev verkar Wallin inte ha utmärkt sig vare sig till det sämre eller till det bättre. Efter Åbo brand 1827 flyttade Katedralskolan tillfälligt till den lilla kuststaden Raumo norr om Åbo och det var också i Raumo Wallin fick sitt avgångsbetyg ett år senare. I avgångsbetyget konstaterar rektor Elfgren rätt och slätt att Wallin ”genom lydlig flit och ett stadgadt uppförande under Skoletiden gjort sig fördelaktigt känd”.[9]

Den övriga familjen hade redan under Wallins skolgång i Åbo flyttat vidare till den nya huvudstaden Helsingfors där fadern hade utnämnts till överkommissarie vid revisionsrätten, och dit flyttade även Wallin 1828. Året därpå tog han studentexamen och inledde därefter studierna vid Kejserliga Alexanders-Universitetet. Universitetets nya statuter från 1828 fastslog bland annat att studenterna skulle indelas i så kallade avdelningar. Wallin skrev in sig vid den

borealiska (från och med 1846 den västfinska) avdelningen den 22 juni 1829. Den borealiska avdelningen hörde till universitetets mindre avdelningar med endast ett tjugotal studenter inskrivna under Wallins studietid på 1830-talet.[10]

Studieåren i Helsingfors på 1830-talet

I samband med de nya statuterna från 1828 inriktades Kejserliga Alexanders-Universitetet allt mera på att utbilda tjänstemän som den civila förvaltningsapparaten i det autonoma Finland behövde. Samtliga nya studerande skrevs in vid den filosofiska fakulteten och avlade filosofie kandidatexamen (med tillhörande magistersgrad). Filosofie kandidatexamen var en förutsättning för fortsatta studier vid någon av de andra fakulteterna och för examen för doktorsgraden. I filosofie kandidatexamen ingick samtliga elva ämnen vid filosofiska fakulteten: teoretisk och praktisk filosofi, matematik, fysik, astronomi, kemi, zoologi, historia, vältalighet och skaldekonst, grekisk litteratur, orientalisk litteratur och lärdomshistoria. Efter avlagd grundexamen valde de studerande som fortsatte sina studier sin inriktning inom en av de fyra fakulteterna, det vill säga den filosofiska, teologiska, juridiska eller medicinska fakulteten. För Wallins del fortsatte studierna vid den filosofiska fakulteten med inriktning på orientalisk litteratur. Wallins första lärare i arabiska var assistenten i orientalisk litteratur Ivar Ulrik Wallenius, ämnets professor var från och med 1835 Gabriel Geitlin.

Studentantalet vid Kejserliga Alexanders-Universitetet förblev så gott som konstant under hela första hälften av 1800-talet; höstterminen 1829, då Wallin skrev in sig, upptog den tryckta studentkatalogen 423 studenter.[11] Under 1800-talets första hälft var det främst medlemmar av den svensktalande befolkningen i Finland som hade möjlighet till universitetsstudier. En handfull gamla svenska släkter hade djupa rötter inom universitetsvärlden och delade upp professorstjänsterna mellan sig. Då universitetskretsarna var så begränsade var ett ämnes ställning inom universitetet i hög grad beroende av den sittande professorns position och släktkontakter. De släkter som hade störst infly-

tande vid universitetet i Helsingfors under Wallins studietid var Tengström, Lagus, Melartin och Rein.

I spåren av Carl von Linnés och hans lärjungars forskningsresor, med avsikten att dokumentera outforskade geografiska områden och hämta med sig naturalier och annan exotika till hemlandet, var forskningsresetraditionen stark vid de nordiska universiteten. Carl von Linné skrev i sina *Instruktioner till resande naturforskare* (originalet på latin *Instructio Peregrinatoris*) att resenärerna skulle ”fråga om allt” under forskningsfärderna och Linnés så kallade tvåböckermetod innebar att den resande skrev ner sina iakttagelser under resan och efter återkomsten till hemlandet redigerade anteckningarna för publicering.[12] Syftet med de tidiga nordiska forskningsresorna och -expeditionerna var således i hög grad av naturvetenskaplig karaktär.

Wallin däremot reste som filolog med huvudsyftet att samla in material om arabiska dialekter. Eventuellt hade han inspirerats av den nyväckta finska nationalismen, som ledde till att man inom universitetskretsarna i Helsingfors intresserade sig allt mer för det finska folkets och framförallt det finska språkets ursprung. Tanken på en finsk nation hade fötts redan i samband med separationen från Sverige 1809, men den hade fått ett starkare fotfäste under 1830- och 1840-talet. De första finländska forskningsresorna riktade sig därför i hög grad österut mot Sibirien och de områden som beboddes av finsksläktade folk. Anders Johan Sjögren hade på 1820-talet rest bland de finsk-ugriska folken och smidde på 1830-talet nya planer för en omfattande etnografisk och språkvetenskaplig forskningsresa till Sibirien. Sjögrens hälsa höll dock inte för att fullfölja planerna och det var i stället Wallins studiekamrat Matthias Alexander Castrén som slutligen kom att leda forskningsresan på 1840-talet. Men tanken om språket som en källa till kunskap om en kultur, i motsats till naturalia, kan ha varit en av drivkrafterna bakom Wallins forskningsresa.

Wallin kom, som tidigare redan nämndes, från relativt enkla förhållanden och under studietiden i Helsingfors gav han privatundervisning för att dryga ut kassan. Hans elev åren 1835 och 1836 var den unge Jakob Johan Wilhelm Lagus (härefter Wilhelm), son till jurisprofessorn Wilhelm Gabriel Lagus och Hedvig Maria

Senatstorget i Helsingfors med Kejserliga Alexanders-Universitetet och Universitetsbiblioteket i bakgrunden. Stentryck av Fredrik Tengström 1838.

af Tengström, dotter till biskop Jacob Tengström. Wilhelm förundrade sig senare i sin biografi över att föräldrarna valde just Wallin till hans informator och vid just den tidpunkten. Wallin hade nämligen, tillsammans med sex andra studenter, relegerats från universitetet för våren och sommaren 1835. Orsaken var att Wallin var en av initiativtagarna bakom ett möte för studentkårens medlemmar. Mötet hade sammankallats för att åstadkomma en opinionsyttring mot att en disputation hade underkänts för att den inte ansågs vara nog teologisk, men diskussionen på mötet gällde egentligen ett gräl mellan studenterna och arrangörerna av en soaré i Societetshuset.[13] Tiden som relegerad tillbringade Wallin i Åbo och på Åland och med sig hade han den unge eleven Wilhelm. Wilhelm skrev i sina hågkomster långt senare om Wallins person att lika kall och fåordig som han ofta kunde vara, lika glad och varm och deltagande i andras med- och motgångar var han andra stunder. Wilhelm hyste stor beundran för sin lärare, framför allt på grund av dennes enkla uppträdande och misstro och ovilja mot all form av smicker och inställsamhet.[14]

Georg August och Wilhelm inledde sin resa västerut mot Åland med ett besök på Svidja gård i Sjundeå och fortsatte sedan med bland annat besök på Lumbarla hos Wallins syster Augusta och svåger Karl Ulrik Andersin. Därefter vistades Wallin och Wilhelm en tid hos familjen Hydén i Åbo. Tiden i Åbo gick mest ut på dans och musik. Wallin var en god musiker och uppträdde till och med, enligt Lagus, med flöjt- och gitarrspel på en välgörenhetstillställning. Från Åbo fortsatte Wallin och hans adept till Åland och tog logi på Haga gård i Saltvik. På Åland tillbringade Wallin och Wilhelm en stor del av sin tid med seglatser. Wilhelm fick dock ensam ta hand om fisket, det roade inte Wallin och därtill steg han upp alltför sent på morgnarna för att delta i vittjandet av fiskenäten.[15]

Vistelsen på Åland slutade otursamt nog i bråk. Wilhelm skriver om att stämningen i byn blev tryckt och att Wallin verkade generad och illa till mods före hemfärden. I Helsingfors spreds senare ett rykte om ett drama som sades ha utspelat sig i Saltvik. Enligt ryktet skulle Wallin och frun till prosten Olin i byn under en utfärd i skogen ha gått för att plocka bär tillsammans, den misstänksamme prästen gick efter och tog dem på bar gärning. Prosten sades ha hotat Wallin med stryk, men i stället för att be om ursäkt skulle Wallin ha gett prästen en örfil och därefter ha varit tvungen att köpa prostens tystnad.[16] Ryktet förtäljde att prästen i sin skam över det skedda inte gjorde affär av händelsen, tursamt nog för Wallin som i annat fall troligen skulle ha blivit avstängd från universitetet.

Från Åland återvände Wallin och Wilhelm till Helsingfors och Wallin flyttade in i familjen Lagus gård vid Skillnaden väster om stadens centrum. Vid julen 1835 flyttade han dock tillbaka hem till sin familj på Högbergsgatan några kvarter söderut för att i fred studera inför den stundande filosofie kandidatexamen, som han avlade i april 1836. Wallins examensbetyg ger vid handen att av de elva ämnen som ingick i filosofie kandidatexamen hade han högsta vitsord, det vill säga laudatur, endast i grekiska litteraturen och i orientaliska litteraturen.[17]

Under sina skol- och studieår i Katedralskolan och vid universitetet deltog Wallin i undervisning i ytterligare språk, och

dessutom studerade han språk på egen hand. Efter studieåren hade han därmed kunskaper i latin, grekiska, franska, tyska, ryska, engelska, arabiska, persiska och turkiska. Latinet och grekiskan ingick som sagt i kandidatexamen, arabiska, persiska och turkiska tillägnade han sig genom sina studier i orientalisk litteratur. Tyskan var av tradition det moderna språk som användes inom de akademiska kretsarna i landet – kontakter till de tyska universiteten var allmänna sedan reformationstiden. Franska hade Wallin förmodligen lärt sig dels på egen hand, dels genom umgänge i kretsar där franskan var umgängesspråk och ryskan hade självfallet fått en större betydelse i Finland sedan 1809. Däremot var det mycket ovanligt att någon kunde engelska i Finland på den här tiden.

Bland sina medstuderande och inom universitetskretsen överlag var Wallin känd som en ovanligt begåvad och framstående ung man. Han var dock litet av en ensamvarg och trivdes bäst med ett fåtal nära vänner eller med sin närmaste familj i stället för bland societeten på restauranger och teatrar. Seglingen och havet hörde, som redan tidigare nämndes, till Wallins största intressen. Från familjens hem var det kort väg till havet och under studietiden brukade han segla kring öarna utanför Helsingfors.

Förutom att Wallin gärna rörde sig på havet i segelbåt var vattnet och havet också i övrigt hans element. Han var en synnerligen god simmare och tyckte om att simma vid klipporna på Helsingforsuddens södra stränder. Senare under sin tid i Egypten missade han sällan möjligheten att ta sig ett dopp i fall tillfälle gavs. Men efter att ha tillbringat några år resande tillsammans med beduiner på Arabiska halvön, Sinai och i Syro-Palestina, förundrade han sig i ett brev till professor Geitlin 1847 över att öknen verkade ha ersatt havet i hans hjärta:

> Det är märkvärdigt nog att jag, en insulaner, född och fostrad vid hafvet och alltid tillgifven detta element med förkärlek, här i Orienten aldrig känt längtan eller kärlek därtill. Det är liksom öknen här ersatte hafvet.[18]

Wallin var, som redan nämndes, synnerligen musikalisk och till hans främsta intressen hörde att musicera på flera olika instrument, bland annat flöjt, gitarr, violin, piano och fagott.[19] Han läste också mycket skönlitteratur, under studietiden främst författare som Walter Scott, Rousseau, Goethe och Shakespeare. Han bemödade sig om att läsa på originalspråk, och han gjorde det utan att använda sig av ordböcker, för, enligt vad han själv lär ha sagt, ”när man hunnit något in i moderna språket, texten själf småningom lär en de i förstone obekanta orden”.[20]

Förutom att Wallin var känd för sin begåvning, hade han också namn om sig att vara lat. Efter avlagd filosofie kandidatexamen och promotion tillbringade han hela sommaren med att sova, simma, segla, läsa och spela musikinstrument. Hans tidigare elev Wilhelm Lagus skrev senare om sommaren 1836:

> Emellertid hördes intet af Wallin. Efter sin kandidatexamen och promotion tagande sig grundligaste ledighet, vistades han på sommaren mest ute i skären, sysselsatt med segling och sin violoncell, hvilket instrument han numera med passion börjat traktera. Ett alldeles speciellt nöje gjorde han sig under sitt dolce far niente att på läsidan af kala klippor ute i hafvet sprittnaken vräka sig i det gassande solbaddet.[21]

Även senare under sina resor i Mellanöstern kommenterade Wallin att det sysslolösa livet i Orienten passade honom, speciellt under sommaren då det var för hett att göra någonting annat än sova och iaktta sin omgivning.[22] Wallin kunde i princip sova när som helst och hur länge som helst. Under långa sjöresor tog han ofta till sömnen i brist på annan sysselsättning. Om sjöresan från Helsingfors till Lübeck, när han var på väg ut på sin forskningsresa, skrev han i ett brev till sin mor och syster i augusti 1843:

> För öfrigt har jag varit frisk hela resan, ej haft någon känning alls af sjösjuka, och befunnit mig vid ovanlig välmåga, haft en verkligen glupande appetit och med den största smak slukat gröt och ärter, den vanliga kosten om skeppsbord och dessutom allt annat som blifvit framsatt. Men att fylla tiden

> mellan de trenne mål-tiderna om dagen har varit svårare. De första två tre dygnena sof jag oupphörligen både dag och natt men sedermera har sömnen ej varit så god.[23]

Av Wallins brev och samtidens utsagor formar sig en bild av den unge studenten Georg August som en synnerligen envis man med stark egen vilja. Han framstår som en person som inte var rädd för att stöta sig med andra. Vid universitetet var han känd som en utomordentligt stor talang främst vad gällde studiet av främmande språk. Antagligen karakteriserar just detta Wallin som forskare, han fjärmade sig från studier i dess traditionella form – att i bibliotek och föreläsningssalar läsa sig till kunskap om främmande kulturer och språk – och i allmänhet från den konstanta och påtvingade strävan efter flit och arbetsamhet som karakteriserar protestantismen. Men han hade samtidigt ett brinnande intresse för att studera och inhämta kunskap, främst gällande främmande språk, och för att i grunden förstå sitt studieobjekt.

Fortsatta studier i orientaliska språk och docentavhandlingen

I Finland hade man kunnat studera orientaliska språk, främst hebreiska, ända sedan Kungliga Akademien i Åbo grundades 1640. Under början av 1800-talet då Wallin inledde sina studier i orientaliska språk och orientalisk litteratur var det dock få som var intresserade av arabiskan och persiskan. Speciellt arabiskan studerade man framförallt för att förstå de bibliska språken hebreiskan och arameiskan bättre. Det var därför förvånande att Wallin valde att inrikta sig på just arabiska och persiska. Det är också oklart vad som var grunden för hans intresse för just den persiska och framför allt arabiska kulturen. Till och med för hans egen privatelev Wilhelm Lagus förblev det oklart vilken yrkesinriktning Wallin hade tänkt sig:

> Jag funderade mycket hvad han [Wallin] ”tänkte bli”, ty därom talade han aldrig. Kanske präst, uppgjorde jag för mig själf,

> sedan jag midsommardagen hört honom predika i Saltviks kyrka. Men hvarför läser han då sådana onyttiga saker?[24]

Med ”onyttiga saker” avsåg Wilhelm all den skönlitteratur som Wallin tillbringade sina dagar med att läsa. Wallins favoritförfattare härstammade från romantiken och troligen var det den eskapistiska tanken om ett enklare liv närmare naturen i dessa böcker som väckte Wallins intresse för Arabien. Eventuellt var det tanken om den ädle vilden och det flärdfria livet i öknen som lockade den unge Wallin att studera de språk som talades i Mellanöstern.[25]

Därtill kom Wallin mycket bra överens med den nye professorn (sedan 1835) i orientalisk litteratur, Gabriel Geitlin, och de två förblev goda vänner livet ut. För en person som Wallin, som vanligtvis inte kom speciellt bra överens med människor, var det troligen avgörande att ha en själsfrände inom det ämne han valde att specialisera sig på. Det var de orientaliska skriftspråken som studerades vid universitetet. Varken Geitlin eller Wallin kunde vid denna tidpunkt tala arabiska, persiska eller turkiska, utan studierna koncentrerades till att förstå språkens grammatikaliska uppbyggnad. Studierna i orientalisk litteratur utmynnade för Wallins del i en avhandling som han försvarade i Helsingfors 1839. Avhandlingen behandlade skillnaderna mellan talspråk och skriftspråk i arabiskan.[26] Ämnet var, åtminstone inom universitetskretsarna i Europa, någonting som få hade studerat eller ens valt att fästa uppmärksamhet vid. Om idén bakom avhandlingen sade han själv så här i sin *lectio præcursoria* vid docentdisputationen den 8 juni 1839:

> Men man begår ofta ett stort misstag i det att man förmodar arabiskan, såsom det mången gång görs, vara ett dött språk. Efter att ha övertygats om felaktigheten i detta synsätt har lärda män gjort en betydande insats i grundlig forskning av det moderna arabiska språket. Sålunda har vår tid fått vara vittne till utgivningen av betydelsefulla och berömda verk ur den modernare arabiska litteraturen. På första plats bör nämnas de prisvärda berättelserna i Tusen och en natt, av

Utrikesministeriet i S:t Petersburg.

vilka den berömde Habicht redan har publicerat sju volymer. Visserligen är inte språket som används i dessa berättelser ännu lika fritt i förhållandet till de grammatikaliska reglerna som språket som utnyttjas av folket i tal, men dock friare än språket som läses i klassiska arabiska texter. Eftersom dessa brillianta och bland folken välkända berättelserna även fascinerade mig och därigenom föranledde mina studier i modern arabiska, kunde jag lugn till sinnes tillåta ivern att röja en enklare väg som skulle leda till att förstå och förklara Orientens berättelser för kollegerna, så att också de skulle företaga sig att studera arabisk litteratur. Därom hyser jag inga betänkligheter att jag allra helst skulle tillvinna tacksamhet bland den ungdom som fattar tycke för Orienten.[27]

Efter docentavhandlingen tog Wallins möjligheter till fortsatta studier i Finland slut. Han beslöt därför att ansöka om tillstånd att fortsätta sina studier vid Institutet för orientaliska språk vid utrikesministeriet i S:t Petersburg. Vintern 1840 reste han iväg, men han kom tillbaka några månader senare med oförrättat ärende. Institutet utbildade ryska undersåtar i orientaliska språk för att dessa skulle kunna stå det expanderande moderlandet till tjänst; antagligen ansågs Wallin inte lämplig som diplomat och fick därmed inte tillstånd att studera vid institutet. Men under sommaren lyckades ministersekreteraren, dvs. den högste tjänstemannen för finska ärenden i S:t Petersburg, greve Robert Henrik Rehbinder införskaffa Wallin det behövliga studietillståndet och därtill ett stipendium på 1 000 rubel.[28] Hösten 1840 återvände således Wallin till S:t Petersburg och upptog fortsatta studier i arabiska, persiska och turkiska. I ett brev till sin mor och syster från den 1 december 1840, endast några månader efter att han inrättat sig i S:t Petersburg, beskrev Wallin livet i storstaden, som han redan var uttröttad av:

> För öfrigt går här nog an att lefva blott man är duktigt sysselsatt; men Gud nåde den, som kommer hit att roa sig, åtminstone på längre tid. Ingenting, som man blir så snart mätt på som denna stad med all dess härlighet! Också har jag för min del ej sökt några nöjen. En gång var jag på Theatern och såg Don Juan och det måste jag tillstå att jag länge ej njutit så mycket. Men högst 100 personer i den ofantligt stora Theatern, som hade bevärdigat denna härliga piece med sitt besök. Efter Taglionis bockskutt och equivoca ryska och franska småstycken är det ända man här springer; lösaktighet och uselhet [är] den allmänna charakteren hos folket och alla. Engelsmännen äro de enda kanske, som ej låta smitta sig och det är med största nöje och andakt jag nästan hvarje söndag besöker deras kyrka.[29]

I breven från S:t Petersburg till sin mor och syster skrev Wallin främst om livet i staden och mycket lite om själva studierna och huruvida han fann dem intressanta och nyttiga. Han deltog, åtminstone till en början, dagligen i föreläsningar både vid univer-

sitetet och vid Institutet för orientaliska språk.[30] Vid universitetet deltog Wallin i Osip-Julian Ivanovitj Senkovskijs och Bernhard Dorns föreläsningar i arabiska och arabiska litteraturen och i Anton Muchlinskijs föreläsningar i turkiska. Vid Institutet för orientaliska språk fick han undervisning i arabiska av Muhammad ʿAyyad al-Tantawi och i persiska av Mirza Ismaʿil. I ett brev till sin mor från den 31 oktober 1840 skrev Wallin att han gick fyra gånger i veckan till universitetet och varje dag till Institutet för orientaliska språk.[31] Ett år senare, hösten 1841, skrev han till Geitlin att han slutat gå till institutet, som det verkar på grund av någon form av missämja:

> Hvad Institutet beträffar var jag der i början två eller tre gånger, men kunde omöjligt förmå mig att fortfara; ty hvarje trappsteg var för mig ett dolkstygn. Väl har jag redan ofta ångrat mitt öfvermod, i synnerhet som jag funnit att jag kunnat dra oändlig nytta af den nu från Persien återkomna De Maison men dock har jag hopat öfvermod på öfvermod och ej varit der. Men förlåte mig det Den förlåta kan![32]

I S:t Petersburg träffade Wallin den person som skulle komma att bli den viktigaste inspirationskällan till hans forskningsresa till Mellanöstern. Egyptiern shejk Muhammad ʿAyyad al-Tantawi var från Kairo och hade kommit till S:t Petersburg några år tidigare för att undervisa i arabiska vid Institutet för orientaliska språk.[33] al-Tantawi hade studerat vid al-Azhar i Kairo och hörde till de lärda shejkerna knutna till detta inflytelserika universitet. Precis som med Geitlin i Helsingfors blev Wallin god vän med al-Tantawi. De var lika gamla och förenades av ett starkt intresse för studiet av språk. De träffades vid Institutet för orientaliska språk, men umgicks efter en tid också privat på kvällarna och i november 1841 skriver Wallin att ”nu slutligen stå vi ej på den trånga fot af lärare och lärjunge utan på en fullkomligen vänskaplig”.[34]

Det var alltså vänskapen med al-Tantawi, och de gemensamma kvällarna och samtalen, som hos Wallin födde tanken på att företa en forskningsresa till Mellanöstern. Och då universitetet i Helsingfors hösten 1841 utlyste ett resestipendium för unga forskare

ansökte Wallin i samråd med al-Tantawi, Anton Muchlinskij (Wallins lärare i turkiska i S:t Petersburg) och Geitlin om det för att kunna göra verklighet av sin önskan om att ytterligare utforska arabiska språket och kulturen.

Resestipendieansökan och forskningsresan

Wallins ansökan innehöll förutom själva resplanen två rekommendationsbrev, ett av al-Tantawi och ett av Muchlinskij. al-Tantawi skrev sitt brev på arabiska och Geitlin översatte det till svenska för de övriga medlemmarna i konsistoriet, dvs. universitetets professorskollegium. På vältaligt arabiskt vis rekommenderar al-Tantawi Wallin för stipendiet:

> Emedan kunskaper äro det ädlaste man eftersträfwar och deras förwärfwande för mången en hemlighet, men det yppersta medel att dem ernå finnes i kännedomen af främmande språk, särdeles af det Arabiska, hwilket i sig innesluter de skönaste uppfinningar och de underbaraste skapelser af inbillningskraften, så hafwa ock visa män önskat låna ljus af dess låga och anwändt flit och möda på inhemtandet af dess litteratur, såväl dess poësi som prosa. Ibland dem som bemödat sig om lärandet af detta språk, till dess han deri hunnit till graden af säker kunskap är Magister (Khodsha) Georg August Wallin, ifrån Finland.[35]

Av konsistoriets protokoll i november och december 1841 framgår att diskussionerna gick heta kring vem som skulle beviljas resestipendiet. Snarare än att ha varit den bästa kandidaten med den bästa forskningsplanen vann Wallins ansökan flest röster eftersom han var den av de sökande som väckte minst motstånd bland konsistoriets medlemmar. Han fick sju av de 16 givna rösterna.[36] Universitetskretsarna var små och de inre stridigheterna professorerna emellan kom därmed att bereda Wallins väg till Arabien.

I resplanen beskriver Wallin hur bristfällig den arabiska dialektforskningen är och hur kännedomen om Arabiska halvöns geografi och ursprunget till wahhabismen bör fördjupas.[37] För att

rätta till de här bristerna i vetenskapen, uppgav Wallin i resplanen, skulle han resa från Helsingfors genom Europa till Egypten för att där studera arabiska med de lärda shejkerna vid al-Azhar. Efter att ha stärkt sin muntliga arabiska skulle han resa till Övre Egypten, därifrån österut till Röda havets kust och över havet till Arabiska halvöns södra delar, till Jemen. Från söder skulle han vandra norrut mot Mekka och Medina och därifrån österut mot de inre delarna av halvön för att utföra sina forskningar i talspråket och wahhabismen. I efterhand kan man konstatera att planen var mycket orealistisk. Detta berodde bland annat på att Arabiska halvön ännu till stora delar var outforskad och Wallin helt enkelt inte visste vart han var på väg och hur lång tid det skulle ta att förflytta sig från ett ställe till ett annat.

Efter att Wallin hade fått besked om att stipendiet hade beviljats honom återvände han från S:t Petersburg till Helsingfors våren 1842. Han ansökte hos konsistoriet om dispens på ett år för att studera medicin. Avsikten med medicinstudierna var att han skulle kunna självmedicinera i det sannolika fall att han blev sjuk under resan. Därtill kunde han under resorna på Arabiska halvön utge sig för att vara vaccinationsläkare och således ha en legitim orsak att resa bland beduinerna. Hösten 1842 och våren 1843 tillbringade Wallin därför i Helsingfors med studier i medicin och andra förberedelser inför resan. Från den här perioden finns några brev bevarade som han skrev till al-Tantawi i S:t Petersburg och av dem framgår det att han in i det sista hoppades kunna göra resan till Egypten tillsammans med al-Tantawi.[38] Till slut blev det ändå inte så och Wallin reste ensam ut från Helsingfors i juli 1843.

Resan gick sjövägen till Tyskland och därifrån vidare till Frankrike och Paris. I Paris tillbringade han flera veckor med att besöka sevärdheter och monument. Han besökte den framstående franske orientalisten Étienne Marc Quatremère, och på dennes inrådan tillbringade han flera dagar i bibliotek med att läsa och kopiera böcker och manuskript som han kunde ha nytta av under forskningsresan. På biblioteken förfasade sig Wallin över att också kvinnor studerade där: ”man ser dem sitta och arbeta i Bibliotheken, läsa och skrifva af manuscript, med ett ord här

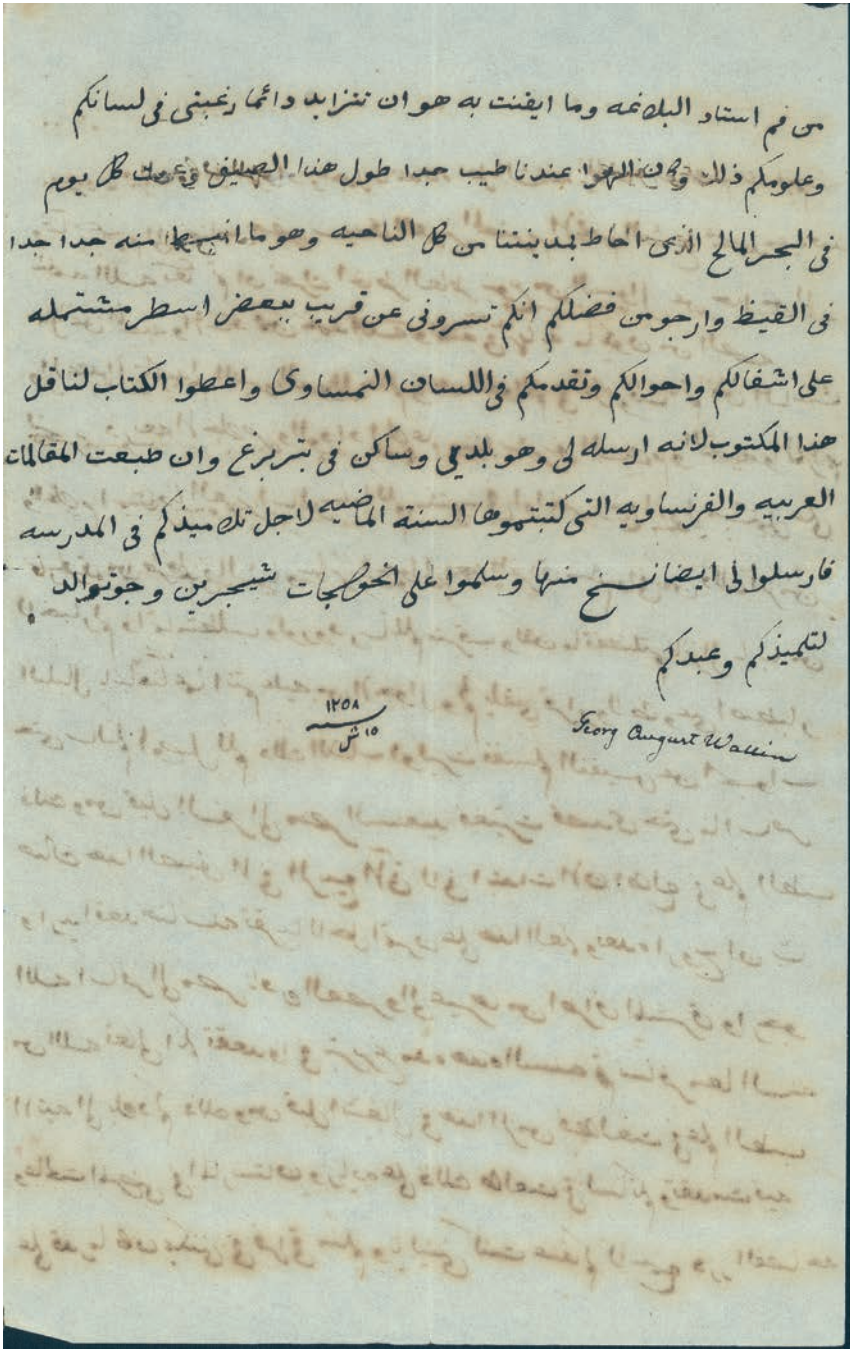

Brev från Georg August Wallin till shejk ʿAyyad al-Tantawi daterat den

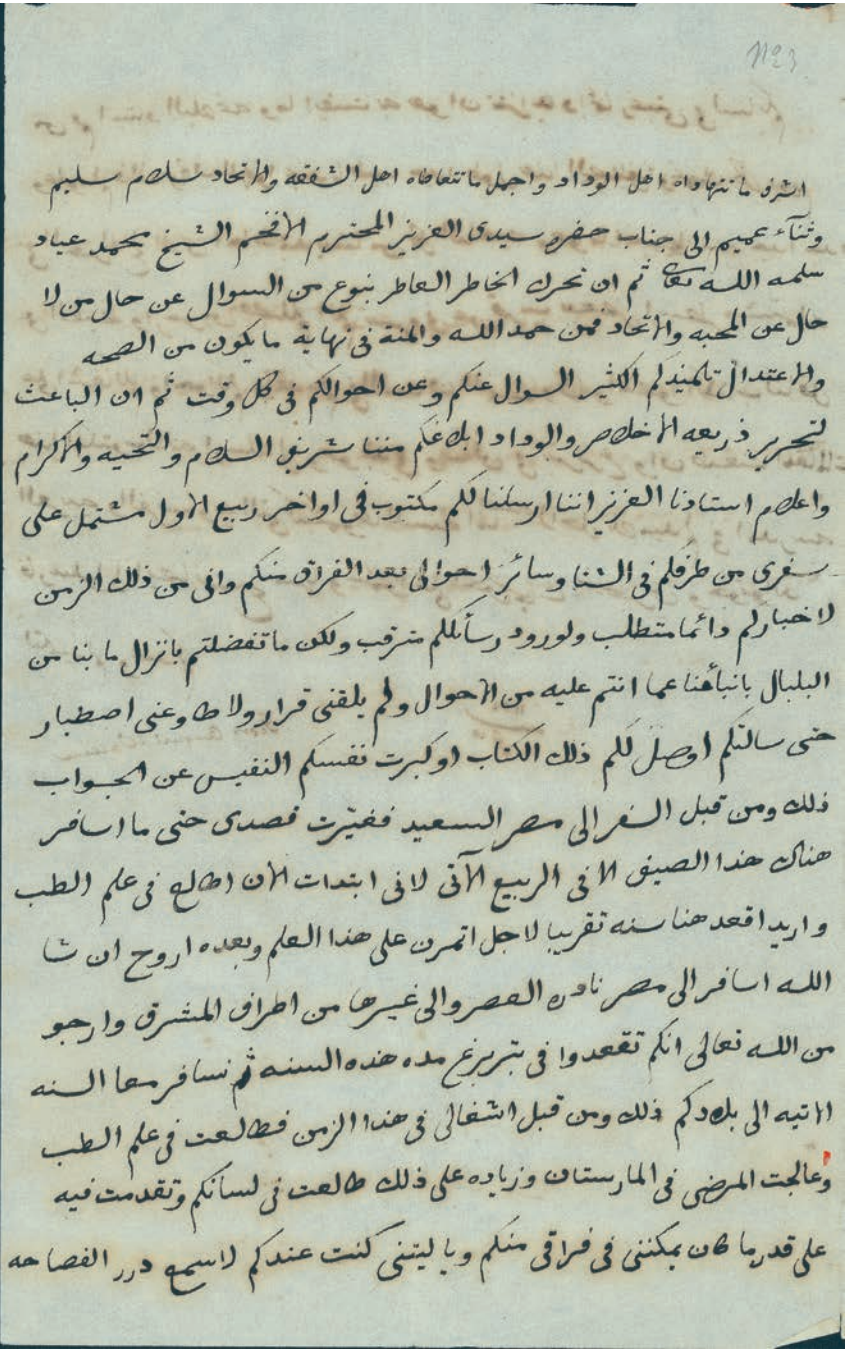

21 september 1842. Brevet läses från höger till vänster.

finnes intet reserveradt för oss ensamt, allt är här öppet äfven för fruntimren, som mer och mer börja tränga in på vårt gebiet."[39]

Under en promenad på gravgården Père-Lachaise den 1 september 1843 träffade Wallin en ung fransk man från Bordeaux som också talade lite arabiska. Wallin skrev i dagboken samma kväll hur glad han var över den här nya bekantskapen. De två hade stämt träff till följande dag och Wallin skriver att han önskar att den unge mannen inte visar sig vara en skojare: "Jag har hört och läst så mycket om bedragare, som skola finnas i synnerhet här och skulle finna det högst roligt att ha fallit ihop med en sådan. Dock denne förekom mig ej just så."[40] Den här dagboksanteckningen är den sista från september och anteckningarna fortsätter först i oktober några dagar innan Wallin lämnade Paris och reste söderut mot Marseille.

Av sidnumreringen i dagboken är det uppenbart att Wallin förde anteckningar också under den här perioden på sex veckor men senare antagligen tog ut dem för att släkt och vänner hemma i Helsingfors inte skulle få veta vad som hade hänt. I Helsingfors ryktades det om att Wallin hade blivit rånad och misshandlad av den unge mannen och tillbringat flera veckor på lasarett i Paris. Sven Gabriel Elmgren, bibliotekarie vid Universitetsbiblioteket i Helsingfors, som gav ut Wallins dagböcker kort efter dennes död, skrev i sina anteckningar att han under en middag på borealiska avdelningens årsdag den 23 oktober 1858 hört berättas att Wallins missöde i Paris berodde på att han av "en äfventyrare" blivit lockad in på en ödslig gata och där slagen och plundrad lämnats över natten.[41] Efter händelsen låg Wallin alltså troligen sjuk i sex veckors tid och valde att hemlighålla händelsen för sin familj.

Från Paris gick färden slutligen vidare till Marseille varifrån Wallin seglade med ett finskt fartyg till Konstantinopel. Resorna på Medelhavet, först till Konstantinopel och därifrån vidare via Smyrna till Alexandria, var angenäma för Wallin. Förutom några mindre stormar och några dagar av stiltje var sjöfärderna relativt händelselösa och den 14 december 1843 kom han slutligen fram till Alexandria.[42]

Efter forskningsresan

Wallin reste i Mellanöstern, med Kairo som bas, i sex år. När han slutligen lämnade Alexandria hösten 1849 reste han till London i stället för att åka direkt tillbaka hem till Helsingfors. Gabriel Geitlin hade 1849 utnämnts till professor i exegetik och därmed var professuren i orientalisk litteratur vakant för Wallin att söka. Men enligt universitetets statuter från 1828 krävdes licentiatexamen och en godkänd doktorsavhandling för att man skulle kunna ansöka om en professur. Wallin skrev därför i London en avhandling för att uppnå kompetens för professorstjänsten.[43] Vidare samarbetade han med det brittiska ostindiska kompaniet med en karta över Arabiska halvön och förberedde publiceringen av en del av materialet han samlat in på Arabiska halvön och i Syro-Palestina.[44] Från London reste Wallin via S:t Petersburg till Finland och kom hem till Helsingfors i juni 1850. Den 19 oktober försvarade han avhandlingen inför ett fullsatt auditorium i universitetets huvudbyggnad. Den tonårige Gabriel Lagus beskrev disputationen i ett brev till sin bror och Wallins tidigare elev Wilhelm Lagus:

> Det var anmärkningsvärt och fägnesamt, att Wallin under sina vandringar icke hunnit glömma bort latinet. Han uttryckte sig med mycken ledighet och även i det hela bra korrekt. Åhörarena voro högeligen animerade, isynnerhet var fröjden att läsa på allas ansikten då man fick höra Wallin uttala långa, långa ramsor arabiska. Han såg rätt prydlig ut i sitt långa skägg, helst som han den dagen hade tvättat sig och var fullkomligt ren i fysionomin.[45]

Den första januari 1851 utnämndes Wallin till professor i orientalisk litteratur, men längtan tillbaka till beduinerna och öknens sand var stark, och han verkar inte ha lagt speciellt stor vikt vid utnämningen. Robert Lagus, en annan bror till Wallins förre elev, skrev till Wilhelm i ett brev från den 28 januari 1851 att Wallin inte alls verkade bry sig om utnämningen. Då man gratulerat honom hade Wallin svarat att det inte var värt att gratulera. Ro-

bert skrev också att det verkade osäkert att Wallin skulle stanna i Finland, utan att han antagligen i stället så fort tillfälle gavs skulle resa tillbaka till Arabien eftersom ”det ser ut som om hans sympatier för Arabien och England gjort honom främmande i sitt fädernesland”.[46]

Wallin planerade verkligen en andra forskningsresa till Arabien och brevväxlade flitigt med de brittiska och ryska geografiska sällskapen i avsikt att förhandla fram finansiering för resan. Underhandlingarna gick dock i stöpet då Wallin inte ansåg att han kunde gå med på de krav sällskapen ville ställa på hans resplan och forskning.[47] Vidare vacklade hans hälsa och enligt konsistoriets protokoll var han ofta frånvarande från sina föreläsningar under hösten 1852. På kvällen lördagen den 23 oktober 1852 dog han plötsligt hemma i familjens lägenhet på Högbergsgatan. Enligt Knut Tallqvist, Wallins levnadstecknare och en senare efterträdare till honom som professor i orientalisk litteratur, angavs utvidgad och som en följd därav brusten aorta som dödsorsak i dödsattesten.[48] Personer i hans omgivning hade dock lagt märke till hans gulnande hy så någon form av leversjukdom verkar vara ett troligare alternativ. Fastän Wallin under sin levnadstid inte varit speciellt omtyckt inom universitetskretsarna hyllades han efter sin död som en stor och berömd forskningsresenär. Själv ansåg han sig, åtminstone under de sista åren av sin levnadstid, vara en invånare och inte en besökare av Arabien och han önskade in i det sista att ”i Beduinens fria muntra och raska lif [i] lugn och ro från Westerns fåfänga flärd och conventionella tvång och så[som] en fri beduin få lefva och dö bland öknens frie söner”.[49]

Brev till G. Geitlin
S:t Petersburg trol. november 1841

För öfrigt har jag tre gånger i veckan arbetat hemma hos al-shaykh och öfversatt nu mest hälften af den tolk du i somras såg hos mig och dessutom snart äfven slutat en öfversättning af Schillers Der Neffe als Onkel. Men dessutom ha vi nu börjat att om aftnarna convercera. En afton tala vi blott Tyska, han småningom börjar göra små framsteg och den följande tala vi blott Arabiska och begagna oss af hvarandras kännedom om Litteraturen etc. Hans för öfrigt godsindta och nästan barnsliga och rena charakter hans sinnrikhet och uppriktighet vinner allt mer och [mer] min aktning och vänskap; och nu slutligen stå vi ej på den trånga fot af lärare och lärjunge utan på en fullkomligen vänskaplig. Vi dricka först the tillsammans och vräka oss sen i hans stora Divan och hans oändliga berättelser om sitt älskade Egypten, dess Sagoberättaren, Sångerskor, och Danserskor och alla dess andra fröjder, ha om möjligt än mera väckt min håg och min lust att komma dit och jag vet sannerligen ej huru jag skall kunna bära underrättelsen om utslaget på min ansökning, som nu i alla fall endera dag måste komma. Blir det ett nej är jag rädd att sjunka under af sorg och harm, blir det ett ja är jag rädd hjertat hoppar ur bröstet på mig.

G. A. Wallin, Skrifter 1*, 2010, s. 227.*

SOFIA HÄGGMAN

Wallins Egypten – alldeles hemlikt

Georg August Wallin anlände till Egypten med ångfartyget *Scamandre* tidigt på eftermiddagen den 14 december 1843. Han var inte den enda européen ombord.[1] Egypten hade kommit i ropet i Europa vid 1800-talets mitt och nu seglade arkeologer, upptäcktsresande, konstnärer och antikvitetssamlare uppför Nilen, lockade av de nyligen återupptäckta faraoniska templen och gravarna. Wallin däremot hade aldrig någon ambition att studera Egyptens monument. Han hade visserligen kunnat läsa om de senaste rönen inom den egyptiska arkeologin och språkforskningen i finländska dagstidningar, men han saknade kunskap både om och intresse för landets faraoniska historia och talrika fornlämningar. Wallin var i Egypten för att förkovra sig i talad arabiska och för att lära sig att uppträda som den lärde muslim han ämnade utge sig för att vara under sina planerade resor till Arabiska halvön.

Wallins mål var hela tiden Arabien och islams heliga städer Mekka och Medina. Egypten var redan upptäckt. Forskare som François Champollion, Gardner Wilkinson och Richard Lepsius hade redan hunnit fördjupa sig i den faraoniska kulturen, medan det samtida Egypten och dess folk utförligt hade studerats av Edward William Lane. Strax efter ankomsten till Alexandria läste Wallin Lanes *Manners and Customs of the Modern Egyptians*,[2] som han ansåg vara ett ypperligt arbete. Liksom så gott som alla andra orientalister vid den tiden, strävade Wallin efter att i sin forskning efterlikna Lane.[3] I sin dagbok hänvisar han ofta till Lane och bekräftar med sina egna observationer det som Lane redan utförligt hade studerat och beskrivit.

När Wallin steg iland i Alexandria hade han således en ganska klar bild av hur ”Orientalen” skulle vara, till både utseende och karaktär. Under den första tiden i landet tycktes folket i mångt

och mycket motsvara den stereotyp han bar med sig från Lanes beskrivningar. Han uppfattade människorna som glada och vänliga, men samtidigt naiva, vidskepliga och styrda i ord och handling av sin muslimska tro.

Enligt tidens dominerande orientalistiska diskurs hade de moderna egyptierna ingen självklar koppling – och därmed heller ingen rätt – till sitt lands storslagna förflutna. Den faraoniska kulturen betraktades som en förelöpare till den grekiska och därmed hela den europeiska civilisationen. Samlandet av egyptiska antikviteter sågs av många som berättigat och till och med nödvändigt för att detta viktiga kulturarv skulle räddas.[4] Medan intresset för den fornegyptiska kulturen snabbt spreds genom Europa, förblev kunskapen om den högst begränsad i Egypten. Detta har senare delvis skyllts på landets osmanska makthavare. Guvernören Muhammad ʿAlis förslag att låta riva pyramiderna i Giza för att återanvända stenen i mer samhällsnyttiga byggnadsverk har lyfts fram som exempel på ett genuint ointresse för det faraoniska kulturarvet. Just detta exempel är något orättvist, inte minst som idén inte ens var pashans egen.[5] Muhammad ʿAli visade tvärtom ett visst intresse för landets förflutna. Han utfärdade bland annat ett förbud mot utförsel av fornminnen (som han visserligen själv inte hörsammade) och arbetade för grundandet av ett arkeologiskt museum.[6] Hans huvudsakliga fokus låg emellertid på en modernisering av landet. Han genomdrev en rad reformer inom samhällets alla områden och öppnade landet för europeiska experter och affärsmän. Muhammad ʿAlis Egypten var en naturlig bas för Wallin under hans vistelse i Orienten, en förhållandevis tolerant och trygg miljö för den gradvisa förvandling han behövde genomgå inför sina mer äventyrliga ökenfärder.

Wallins tid i Egypten kan delas in i tre huvudsakliga faser: en inledande anpassningsfas i Alexandria, då allt fortfarande tycktes honom främmande och nytt. Därpå följde en tid i Kairo, under vilken han förbättrade sin arabiska och tog till sig landets seder och bruk. Wallins vistelse kulminerade i en seglats uppför Nilen, en resa som i grunden förändrade hans syn på Egypten och egyptierna.

Alexandria – mötet med Orienten

Muhammad ʻAli hade föresatt sig att bygga upp en stad enligt europeisk modell i Alexandria. Gamla kvarter revs och ersattes med nya. Det var med andra ord en förhållandevis västerländsk stad som Wallin mötte när han steg i land i den östra hamnen i december 1843. I Alexandria var det ingen som höjde på ögonbrynen åt en man med västerländska kläder och bruten arabiska. I stadens hamn låg flera utländska skepp och vid torget Place des Consuls residerade europeiska diplomater och affärsmän.

För Wallin var staden ändå främmande. Trängseln, larmet och människorna skrämde honom och han tillbringade de första dagarna på sitt hotell eller i dess omedelbara närhet. Efter en dryg vecka kände han sig ändå tillräckligt varm i kläderna för att våga närma sig de grupper av män som han fann utanför stadens moskéer. Han upptäckte då till sin glädje att männen kunde förstå hans knaggliga arabiska och att han kunde förstå dem.

Efter ett par veckor gled Wallin över i en allt mer arabisk identitet. Redan under resan till Egypten hade han börjat skriva sitt namn Valy, eftersom han ändå aldrig ”kunde få ett Franskt öra att höra sista bokstaven” i namnet Wallin.[7] I sitt möte med Alexandrias shejker använde han, på shejk al-Tantawis inrådan, det mer arabiskklingande Waly.

Wallins första möte med shejkerna på moskétrappan följdes av många fler. Hans arabiska blev snabbt bättre och shejkerna accepterade honom som en i deras krets. Hans självförtroende växte och han vågade bekanta sig med det mer egyptiska Alexandria, bortom pashans västerländska fasad. Wallins första intryck var att folk i Alexandria överlag var ”grannare och kostsammare” klädda än invånarna i Konstantinopel, som han hade besökt under resan över Medelhavet.[8] Han kunde dock redan från början konstatera att det, vid sidan av rikedomen och överflödet, fanns ett hjärtskärande armod, med trasiga och halvnakna tiggare, som barfota drev omkring på stadens regnvåta gator.[9]

Wallin lärde känna delar av Alexandria som de flesta européer, ofta med goda skäl, undvek. Under sina vandringar i staden stiftade han bekantskap med olika aspekter av sitt nya hemland, med

Husfasader i Kairo tecknade av Hubert Sattler.

alla dess exotiska dofter och smaker. Alla erfarenheter var dock inte lika angenäma. Det hände att han möttes av misstänksamhet och ibland direkt fientlighet.[10]

Muhammad ʿAlis storslagna planer för Alexandria innebar slutet för den antika staden, vars sista lämningar revs och byggdes över i allt snabbare takt.[11] Wallin hann ändå se några glimtar av stadens magnifika förflutna. Som så många resande före honom, vandrade han upp till den så kallade Pompeji pelare, där han förargades över den graffiti som tidigare besökare hade ristat in högt uppe på kolonnen.[12] Han hann också se den obelisk som han kallade Kleopatras pelare, en av ett par som en gång hade rests till minne av kejsar Augustus.[13]

Dag för dag kände sig Wallin allt mer egyptisk och i mitten av januari var han redo att resa vidare upp mot Kairo. Inför resan besökte han för första gången ett *hammam*, ett egyptiskt badhus, och iklädde sig en mer orientalisk dräkt med *ṭarbūsh* (fez) och en långrock av turkiskt snitt. Klädseln knöt honom till den turkisktalande överklassen snarare än till den egyptiska majoriteten. Det skulle dröja ytterligare en tid innan han vågade bära den lärde shejkens turban.

Den 22 januari 1844 avseglade Wallin slutligen på den nygrävda Mahmudiya-kanalen mot Kairo.

Kairo – det österländska hemmet

I Kairo befann sig Wallin i den riktiga Orient som han läst om i Lanes beskrivningar och i berättelserna i *Tusen och en natt*. Efter en första natt i hamnstaden Bulaq tog han in på en *wakāla*, ett härbärge i Gamaliya, Kairos kommersiella centrum alltsedan medeltiden. Wallin trivdes i sin nya miljö. När ohyran till slut drev honom från härbärget hoppades han därför hitta en lägenhet i samma område.

Det visade sig emellertid snart omöjligt. En främling, dessutom en ensamstående man, sågs med misstanke i de traditionella kvarteren, som utgjorde egna världar, styrda av sträng social kontroll. Utan referenser eller rekommendationer var han tvungen att bosätta sig i det mer västerländska Azbakiya, där han i två månader hyrde en lägenhet med högt i tak, flera burspråk och vackert marmorgolv.

Under sina två första månader i Kairo anpassade sig Wallin gradvis till staden och dess folk. Han vandrade runt – i början ofta med hjälp av kompass – och iakttog människor i olika situationer och roller:

> Orientalen, i synnerhet turken, går mycket makligt utan att titta omkring sig hit eller dit, araben skyndar vanligen mera, om han är affärsman eller har något göromål att uträtta, men den lärde och religiöse fromme Moslim rör sig alltid afmädt med en viss värdighet läsande oupphörligen,

> i synnerhet vid utgåendet ur sitt hus, böner och till otal upprepande bismillah.[14]

Wallin var en skarp iakttagare och skicklig på att härma. Snabbt memorerade han alla de artighetsfraser som ingick i det dagliga umgänget och lärde sig att både tala och föra sig som en from muslim. Hans arabiska blev snabbt bättre, inte minst genom hans flitiga umgänge med stadens shejker och perioder av privatlektioner. Wallin hade dessutom utseendet för sig. Det dröjde inte länge förrän människor han träffade tog honom för muslim. Han rättade dem inte, utan växte i stället allt mer självsäkert in i sin roll som muslimsk läkare från någonstans i Centralasien. Våren 1844 började han så smått praktisera medicin och kunde snart meddela sin professor hemma i Finland att han hade rykte om sig att vara en ”god läkare och kunnig i vetenskaper”.[15]

Självförtroende hade Wallin aldrig saknat. Icke desto mindre drabbades han ibland av oförklarlig blygsel och osäkerhet. Han kom sig därför aldrig för att söka upp Edward William Lane, trots att de under en tid bodde i samma kvarter. När Rifaʿa al-Tahtawi, en av tidens mest framstående egyptiska intellektuella, kom till Wallin för att få bot mot en ond tand, blev Wallin så nervös att han alldeles kom av sig. al-Tahtawi var lärare vid al-Azhar, föreståndare för språkskolan och nyutnämnd chef för fornminnesförvaltningen, och Wallin hade under en tid letat efter honom.[16] När han till slut hade möjligheten att samtala med al-Tahtawi blev han emellertid så blyg och försagd att han inte fick fram en enda av sina många frågor och funderingar.[17]

Till Barraniya och Tanta – en sommar på landsbygden

Sommaren 1844 tog Wallins liv en ny vändning. I april hade han flyttat tillbaka till Gamaliya och för första gången vågat sig in i en moské.[18] Bara några veckor senare deltog Wallin i sin första muslimska bön, som han klarade galant utan att avslöjas som icke-muslim.[19] Han hade under våren också träffat shejk ʿAli Nida al-Barrani, som blev hans lärare och vän.

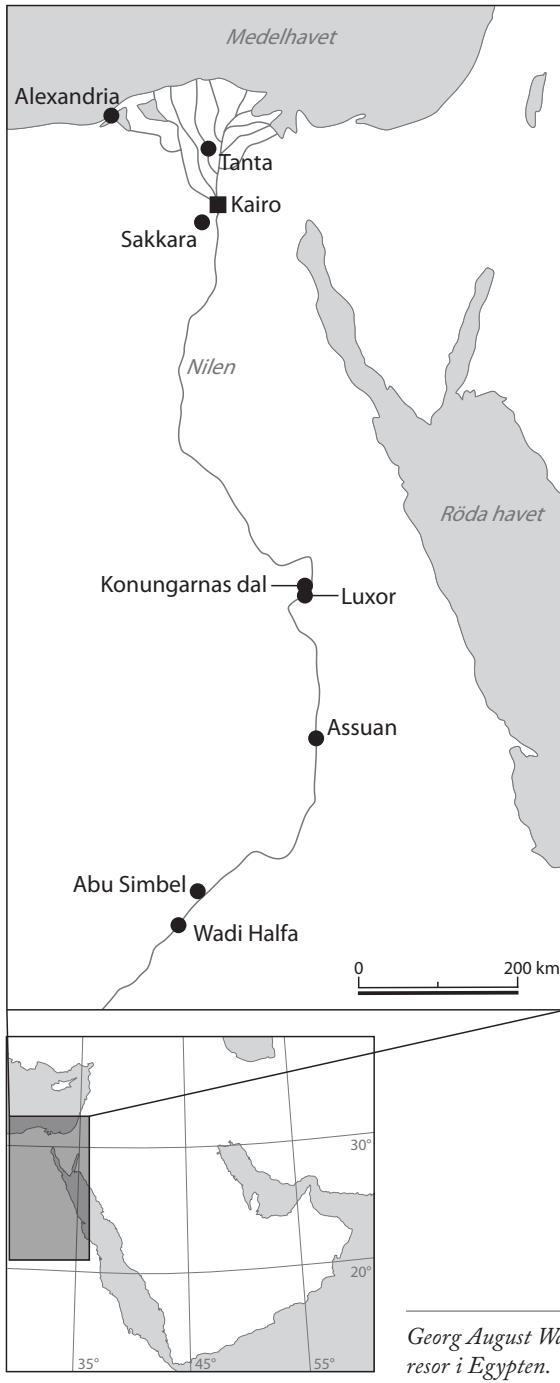

Georg August Wallins resor i Egypten.

Shejk ʿAli hyste sannolikt en viss tveksamhet beträffande sin nyfunne väns muslimska övertygelse. Att han, trots omgivningens uttalade misstänksamhet, inte bara accepterade Wallin som elev och vän, utan till och med bjöd in honom att bo i sitt eget hem, antyder att shejk ʿAli var en ovanlig man i 1800-talets Kairo. I Wallin hade han uppenbarligen funnit sin like, en bildad man att diskutera både grammatiska och religiösa spörsmål med.

Att ʿAli var stolt över vänskapen med Wallin blev uppenbart när de två besökte shejkens hemby Barraniya i Nildeltat, inte långt nordväst om Kairo. Det som var tänkt att bli ett kort besök på vägen till Tanta och den kända årliga *mauliden* till Sayyid al-Badawis ära,[20] drog ut till nästan tre veckor i Barraniya.

Medan shejk ʿAli gled runt från gård till gård och skröt om sin långväga gäst, hemmahörande i en trakt där solen inte gick ned, hade Wallin långtråkigt. Han roade sig visserligen med simturer, utfärder och fågelskytte, men irriterade sig allt mer över hettan, flugorna och alla de människor som sökte upp honom för att be om råd och mediciner. Han skaffade sig trots allt nya vänner och blev till och med inbjuden i flera hem.

I sin längtan bort från Barraniya och vidare till nya äventyr, reflekterade Wallin aldrig över det unika i sin vistelse i denna by på den egyptiska landsbygden. Vid 1800-talets mitt hade europeiska upptäcktsresande och en handfull arkeologer redan vistats periodvis i Kairo. Flera av dem hade seglat uppför Nilen till Övre Egypten. Men de hade inte, som Wallin, accepterats och integrerats i en vanlig bondby. Wallin växte in i Barraniya till den grad att han till och med blev erbjuden äktenskap. Att döma av hans dagboksanteckningar kände han sig emellertid inte särskilt utvald eller smickrad. Tvärtom, det var med stor lättnad han lämnade byn och reste vidare mot Tanta.

I Tanta pågick helgonet Sayyid al-Badawis *maulid*, en religiös fest som varade i åtta dagar och varje år drog stora skaror besökare från både Egypten och grannländerna. På 1840-talet hade festligheterna blivit något av en turistattraktion och lockade även europeiska besökare. Festen innehöll alla de ingredienser som förknippades med Orienten: religiös mystik, sensuella danserskor och farliga tävlingar till häst.

Wallin deltog i festligheternas alla delar. Han besökte al-Badawis grav, bad i moskéerna och följde med skräckblandad förtjusning ryttarspelen, där två män red mot varandra i hög fart med målet att stöta motståndaren av hästen med en lång käpp. I den laddade atmosfären, bland de svettiga fullbloden och de modiga ryttarna tyckte han sig äntligen ana ”en gnista af Arabens stolta och fria sinne”,[21] någonting han i övrigt saknade hos egyptierna. Allra mest njöt Wallin ändå av att ströva fritt omkring på festplatsen, där tusentals människor från när och fjärran hade slagit läger och där det ständigt lagades mat, samtalades, sjöngs och musicerades. Wallin kunde vandra runt bland tälten i timmar, med avbrott för en och annan simtur i kanalens varma vatten.

Liksom många andra egyptiska helgon var Sayyid al-Badawi känd för att bota impotens och sterilitet. Det satte sin prägel på hans *maulid*, som lockade till sig skaror av dansöser och prostituerade. Det är därför knappast förvånande att det var just i Tanta som Wallin stiftade sin första bekantskap med Egyptens glädjeflickor.[22] Wallin hade alltid haft ett gott öga till kvinnor och han var långt ifrån den ende europeiske 1800-talsresenär som lockades av Österlandets skönheter och möjligheterna till erotiska äventyr. Orienten var den plats där man sökte sexuella erfarenheter som var i det närmaste oåtkomliga i Europa.[23] Hösten 1844 ägnade sig Wallin allt oftare åt tillfälliga möten med Kairos prostituerade, möten som han noggrant noterade i sin dagbok. För att skona sin mor och syster skrev han dessa stycken på engelska i den i övrigt svenska texten.[24]

Sina nya nöjen till trots blev Wallin allt mer rastlös hösten 1844. Han hade varit i Egypten i snart ett år, men tyckte sig inte ha uträttat särskilt mycket. Han såg pilgrimer ge sig av mot Mekka och önskade att han hade kunnat följa med, samtidigt som han insåg att han inte var redo. I stället fördrev han tiden med kortare och längre utfärder i och omkring Kairo. Han upplevde festligheterna i samband med öppnandet av kanalen al-Khalig som flöt genom staden, han besökte obelisken i Matariya, ʿAmrs moské i al-Fustat och Ibn Tuluns moské med dess ovanliga, spiralformade minaret. Han beundrade sultan Hasans moské, som var den ”största och vackraste” han hade sett,[25] och lycka-

des till och med få en skymt av Muhammad ʿAli själv i dennes mottagningssal på citadellet.

Nilfärden – mötet med det faraoniska

Efter några misslyckade försök att finna sällskap för en seglats uppför Nilen, blev Wallin i oktober erbjuden att följa med den tyske läkaren August Schledehaus och en österrikisk landskapsmålare, Hubert Sattler, till Övre Egypten. Till Wallins stora förvåning följde även shejk ʿAli med på färden.

I den resplan som Wallin hade lämnat in tillsammans med sin stipendieansökan till universitetet hösten 1841, ingick en resa till Övre Egypten. Målet angavs då framför allt vara studiet av områdets dialekter. Samtidigt skulle seglatsen ta Wallin upp till Assuan, därifrån han hoppades fortsätta ut till Röda havet och vidare till Arabiska halvön.[26] Den resa som Wallin sist och slutligen gjorde vintern 1844–1845 tog honom inte till Röda havet. Den blev i stället en Nilseglats av det slag som ingick i de flesta européers Egyptenresor vid 1800-talets mitt, med de sedvanliga utfärderna till tempel och gravar.[27] Det mesta tyder på att det var Schledehaus som stod för både båthyra och proviant under resan. Därmed var det också han som bestämde programmet.

För Wallin var resan upp genom Nildalen en resa bakåt i tiden, från arabdynastiernas Kairo till faraonernas Egypten. Under sin tid i Kairo hade han egentligen inte alls reflekterat över landets långa historia. Han var helt och hållet fokuserad på det arabiska språket och den islamiska kulturen. I Kairo var det faraoniska kulturarvet heller inte närvarande på samma sätt som i Övre Egypten, där snart sagt varje by kunde ståta med imponerande tempelruiner eller dekorerade klippgravar.

Wallin hade visserligen besökt de stora pyramiderna i Giza redan i maj, men var då så dålig i magen att han varken kunde ta till sig deras storlek eller ålder.[28] Ombord på *dhahabīyan*, den hyrda segelbåten, hade han all tid i världen att fördjupa sig i de böcker han hade tagit med sig om den faraoniska historien,[29] samtidigt som han gled igenom ett sagolikt vackert landskap och förbi storslagna monument. Ju längre söderut resenärerna kom och

ju mer Wallin lärde sig om det forna Egypten, desto mer förargad blev han över araberna och turkarna och det ”orättvisa välde och den vanhelgd de förövade på den gamla heliga Egyptiska jord”.[30]

Än mer förargad blev han när de kommit fram till det forna Thebe och besökte templet i Luxor, där byn hade flyttat in i själva templet. Bakom den stora pylonen skymdes templets inre av folkets enkla hus och djurstall. På flera ställen bar väggrelieferna spår av medveten förstörelse. Det smärtade Wallin att se hur befolkningen gjorde våld på en gammal högkultur:

> Här syntes intet annat än de usla fula Arabkojorna med sina dufslag och sin förfärliga smuts, sina nakna svartsnuskiga fula barn och trasiga folk. Så vederstygglig har jag än alldrig funnit någon arabisk by, så gement och nedrigt alldrig något folk.[…] jag skyndade mig så mycket jag kunde och jag måste tillstå att jag ingenting kunde njuta af det hela.[31]

Wallin imponerades framför allt av monumentens ”nästan oräknebara” ålder.[32] Bara tanken att den pylon han klättrade på hade stått där redan vid tiden för Bibelns Moses, ja kanske Abraham, var svindlande. Däremot hade han inte mycket till övers för tempelarkitekturen i sig, som han ansåg allt för klumpig och i avsaknad av finess.

Wallin var helt enkelt ett barn av sin tid och föredrog det klassiska Greklands rena, vita marmor. De egyptiska templens sätt att kombinera storslagna, massiva pyloner och pelare med färggranna bilder och små hieroglyfer störde honom. Tempelväggarna påminde honom om europeiskt tapetmåleri[33] och motiven på gravväggarna i Konungarnas dal fann han närmast skrattretande.[34] När han under återresan nedströms fick dekoren i kungagravarna förklarad för sig av den kände forskaren Richard Lepsius själv, kunde Wallin ändå inte låta bli att imponeras, även om det kanske var mer av Lepsius som person än av den egyptiska konsten.[35]

Trots sitt ljumma intresse för egyptisk konst och arkitektur besökte Wallin, tillsammans med sitt ressällskap, så gott som alla faraoniska tempel i Nildalen. Målaren Sattlers entusiasm inför monumenten och hans intresse för arkitektoniska detaljer smit-

tade stundom av sig på Wallin, som på flera ställen i sin dagbok redogjorde för pelarkapitäl och väggdekor in i minsta detalj.[36]

Efter att ha seglat upp genom hela den egyptiska delen av Nildalen kom Wallin och hans ressällskap i slutet av november 1844 fram till Assuan och ön Philae, vars tempel av samtida resenärer beskrevs som det vackraste i hela Egypten. Även Wallin intogs av Philaes skönhet, men mer av den omgivande naturen än av själva tempelbyggnaden. Överhuvudtaget var det landskapet i Nildalen som gjorde störst intryck på honom. Medan de många besöken i tempel och gravar gjorde honom trött och hungrig,[37] fyllde han dagbokens sidor med målande beskrivningar av de gröna fälten, träden, den glittrande floden och ”Egyptens härliga himmel”.

Vackrast fann han trakten omkring Assuan. Där påminde öarna i floden honom om den åländska skärgård där han hade seglat så många gånger.[38] Efter en äventyrlig färd upp genom första kataraktens forsar, när de lyckligen åter gled ut i lugnare vatten, skrev Wallin i sin dagbok:

> Nu kommo vi in i ett lugn sund hvars stränder stodo i den härligaste vår grönska jämnte palmer lotus och sycamore. Något så gästvänligt inbjudande har jag ej sett annorstädes än i Ålands och annan skärgård hos oss och det blef mig alldeles hemlikt till sinnes.[39]

Den verkliga juvelen var ändå Philae, som låg ”som en edelsten i en mussla” och ”som en oas i öknen”.[40] Wallin ägnade även själva templet stor uppmärksamhet och noterade detaljer i arkitektur och dekoration. Det var ett vackert tempel, tillägnat gudinnan Isis. Men för brokigt och färggrant för Wallins smak. Det hela gav honom ett intryck av ”viss rolighet och humor” snarare än ”storartighet och sublim skönhet”. [41]

I en stund av eftertanke insåg Wallin att det kanske var just denna kombination mellan storslagenhet och små, små detaljer som var själva kärnan i det egyptiska. Och, funderade han vidare, det gällde sannerligen inte enbart den forntida arkitekturen och kulturen. Han sammanfattade sina intryck i sin dagbok:

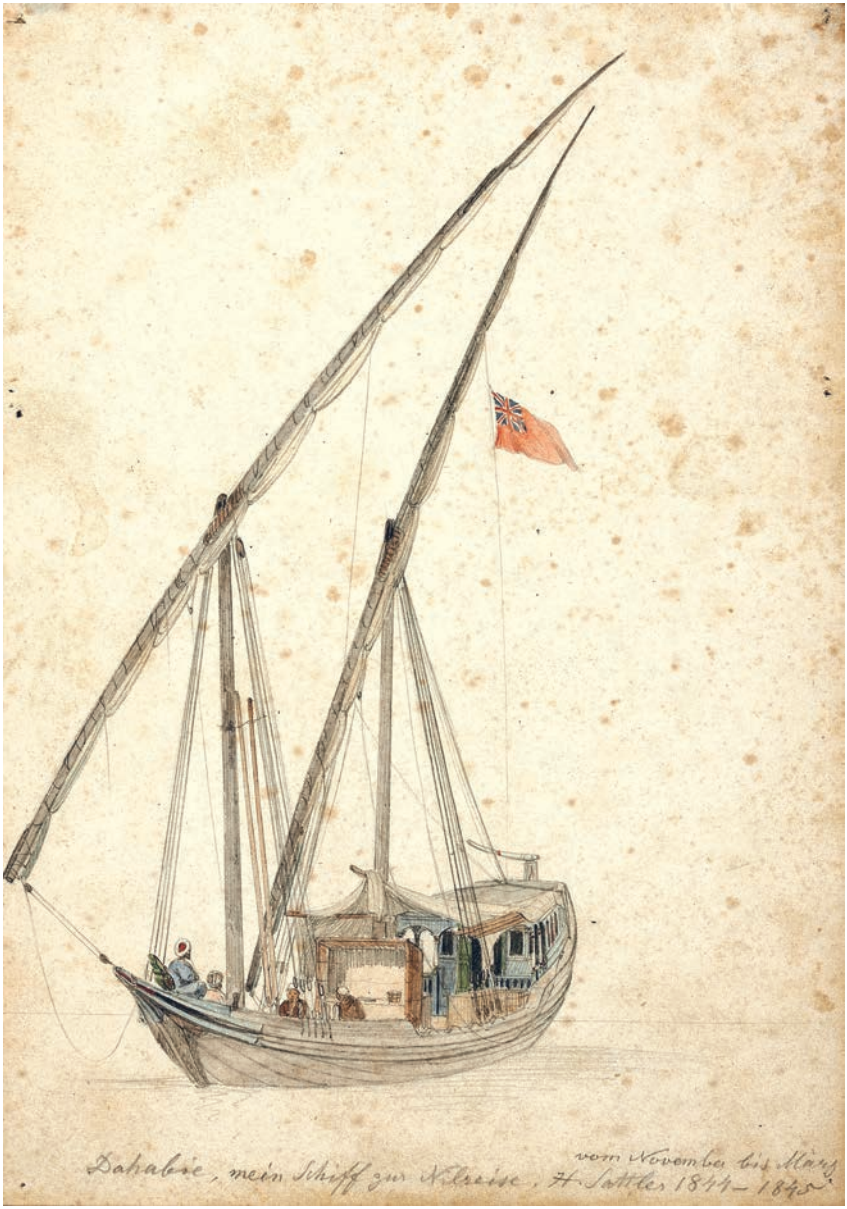

Dhahabīyan, Wallins hem på Nilen vintern 1844–1845. Målad av Hubert Sattler.

> Men så förekommer mig af det lilla jag ännu kan dömma de gamle Egyptierne ha varit och det är ej utan att denna karakter äfven ännu skiner litet fram i de moderne arabiske Egyptierne. De ha en viss storsinthet i all deras finurliga litenhet.[42]

Med Philae och vinden i ryggen fortsatte Wallins och hans vänners resa söderut genom Nubien. Via orter som Tafa, Dakka, Kurusku, Ibrim och Darr, kom de den 4 december fram till Ramses II:s stora klipptempel vid Abu Simbel. Framför allt det större templet gjorde ett djupt intryck på Wallin, inte minst storleken på de fyra statyer som flankerade ingången. Den längst till höger var begravd i sand ända upp till skägget.

Wallin och hans resesällskap på Nilen vände vid Wadi Halfa, vid den andra katarakten. Där gjordes båten i ordning för färden nedströms: den stora masten togs ned, köket flyttades i fören och årorna gjordes färdiga till rodd. Långa sträckor kunde de driva med strömmen, men allt emellanåt var besättningen tvungen att ta i och ro för allt vad tygen höll.

Nedströms var sällskapet inte längre lika beroende av vinden och återfärden mot Kairo erbjöd gott om tid för besök i tempel och gravar. De stannade åter vid Abu Simbel. Den här gången gjorde platsen Wallin illa till mods. Öknen tycktes honom ödslig och tröstlös och templet med ens mystiskt och skrämmande. Det var inte helt olikt europeiska kyrkor, men i stark kontrast till de islamiska moskéerna, som Wallin uppfattade som trygga och välkomnande.[43] Efter Abu Simbel följde de sedvanliga besöken i alla de återupptäckta nubiska templen, där Wallin med varierande entusiasm studerade pyloner, pelare och reliefer – så gott som alltid i målaren Sattlers sällskap.[44]

Under resans gång, liksom under vistelsen i Kairo, samlade Wallin naturalier för Kejserliga Alexanders-Universitetets räkning. I Tafa, en av de större byarna i Nubien, hade han vid uppresan lagt in en beställning på en schakal. Byborna hade lyckats skjuta en, men vid återkomsten under nedresan visade det sig att djurets huvud hade förkommit när man hade lagt ut pälsen på tork i solen.[45] Medan man letade efter huvudet hade Wallin

tid att göra det han helst gjorde, varhelst de tog i land, nämligen slå sig ned och tala med folk. Under Nilfärden hann han samtala med människor av de mest skiftande yrken: åsnedrivare, bönder, soldater, fiskare och dansöser. Han lärde sig mycket om de arabiska och nubiska dialekter som talades längs Nilen, om folkets syn på landets makthavare och de pågående reformerna, om religion och jordbruk, sagor och sägner. Till skillnad från så många andra europeiska 1800-talsresenärer kunde Wallin både förstå och tala arabiska och fick därmed en betydligt djupare kunskap än sina medresenärer om landet och dess folk.

Wallin var dessutom en uppmärksam iakttagare och hans etnografiska noteringar är ofta lika värdefulla som hans studier i arabiska dialekter. I Tafa var det särskilt de nubiska kvinnornas hår som väckte hans intresse. Det ”var besmetadt med den vanliga smörjan av olja och talg och uppklunsadt i många små tjocka klumpiga flätor”. Han beskrev ingående de ovanliga frisyrerna, både i sin dagbok och i ett av de många brev han sände hem till mor och lillasyster Natalia.[46]

Sista vintern i Kairo

Den 19 december tog sig Wallin och hans vänner utan missöden ned genom den första katarakten och var tillbaka i det egentliga Egypten. Där hade Wallin sett sig mätt redan under resan söderut och han hade allt oftare långtråkigt. Till och med det efterlängtade mötet med den kända danserskan Safiya i Esna var en besvikelse.[47] Han lämnade hennes hus så snabbt han kunde och drev i stället ensam omkring i staden. Det var julafton och han längtade hem till de sina.

Även nyårsaftonen tillbringade han ensam, lurpassande på räv i gravarna i västra Thebe,[48] medan Sattler firade in det nya året tillsammans med Richard Lepsius och hans arkeologiska expedition.[49] Följande morgon, nyårsdagen 1845, kunde Wallin inte längre undvika att följa med till de preussiska arkeologernas hus i sluttningen ovanför byn Qurna. Väl omgiven av de fryntliga tyskarna kom Wallin snart över sin blyghet och tillbringade en angenäm dag i deras sällskap. Lepsius förevisade huset och sina

nyinförskaffade husdjur – en apa, en ödla och en liten krokodil – och intresserade sig artigt för Wallins forskning och planerade resor. Dagen avslutades med en utfärd till Konungarnas dal, innan Lepsius till slut följde Sattler, Schledehaus och Wallin tillbaka till båten. Trots sin ständiga oro för att avslöjas som kristen, skrev Wallin sitt eget namn i Lepsius gästbok. Längst ner på den sida som inleder året 1845 kan man fortfarande läsa hans prydliga namnteckning ”Georg Aug. Wallin von Finland”.[50]

Efter en kylig färd i kraftig motvind och med flera uppehåll, bland annat vid berget Gabal al-Haridi, templet i Dendera, gravarna i Beni Hasan och den stora faraoniska nekropolen i Sakkara, kom Wallin och hans reskamrater slutligen tillbaka till Kairo natten till den 14 januari 1845.

Wallins sista månader i Kairo präglades av längtan, ömsom hem till Finland, ömsom vidare till nya äventyr. Han förberedde sig för avfärd och flyttade ut ur shejk ʿAlis hem, tillbaka till den mer västerländska stadsdelen Azbakiya, under förevändning att det vore opassande att dra in mänskliga kvarlevor i en from muslims hem. De mänskliga kvarlevor Wallin hanterade var olika medicinska prover, skelettdelar och mumier, som han ämnade skicka till Finland innan han gav sig av på sin färd mot Arabien. Den försändelse han slutligen skickade iväg innehöll, utöver mumier och skelett, ett antal böcker, flera manuskript samt 40 olika fiskar och 80 fåglar och andra djur, samtliga konserverade i alkohol. En stor del av samlingen skulle dock senare komma att förstöras, när tulltjänstemännen i Odessa drack upp spriten.[51]

Under sina sista månader i Egypten hann Wallin stifta bekantskap med nya glädjeflickor, men också falla för en av dem, Fatima, som han beskrev som både charmerande och förnuftig.[52] Paret tillbringade allt mer tid tillsammans, trots att Fatima redan var gift på sitt håll. Det bekom inte Wallin nämnvärt, men så skulle han också snart lämna henne för sitt livs resa.

Under sin sista tid i Kairo plågades Wallin allt oftare av tanken på att han hade fört shejk ʿAli bakom ljuset när han hade utgivit sig för att vara muslim. En gemensam bekant hade berättat för shejken att hans gäst egentligen var ”en förklädd Frank”, som utgett sig för att vara muslim för att komma in i de egyptiska hemmen

och moskéerna. Men shejk ʿAli, för vilken Wallins religiösa bakgrund nu spelade lika liten roll som tidigare, fäste inget värde vid sådana ”sagor”.[53] Hans förtroende för Wallin föreföll orubbat och han gjorde sitt yttersta för att hans vän lyckligt skulle komma fram till de avlägsna målen för sina resor. För att försäkra sig om att beduinerna skulle föra Wallin helskinnad åtminstone den första etappen, behöll shejk ʿAli en av deras fina dolkar som pant.[54]

Tillbakablick och lärdomar

Våren 1845 närmade sig Wallins första Egyptenvistelse sitt slut. Han skulle visserligen återkomma till Egypten igen och vistas i Kairo i tre omgångar innan han slutligen reste tillbaka till Europa i augusti 1849. Då var staden honom redan välbekant och erbjöd få överraskningar och nya intryck. Den var snarare en trygg hamn, där han kunde vila ut och kurera sig mellan sina resor.

Wallin var inte den som lutade sig tillbaka för att tänka över det han hade åstadkommit. Ständigt rastlös och lockad av nya utmaningar, hade han sällan ro att summera sina lärdomar och njuta frukterna av sina ansträngningar. I februari 1845 sammanfattade han ändå en del av de erfarenheter och iakttagelser han hade gjort under sin första tid i Egypten i ett brev till sin professor Gabriel Geitlin. Med intrycken från Nilfärden i färskt minne, förklarade han för Geitlin att seglatsen visserligen i första hand hade varit en lustfärd. Han ville ändå understryka vikten av att lära känna hela landet:

> … derjemte måste jag påstå, att den som vill lära sig känna de moderna Egyptierna nödvändigt måste göra en sådan färd och lära sig känna de gamla Egyptierna.[55]

För Wallin var detta en självklar reflektion, efter allt han hade sett och upplevt under resan till Övre Egypten. För en europeisk orientalist vid 1800-talets mitt var det emellertid en ytterst ovanlig slutsats. Tidens tongivande diskurs hade effektivt brutit kontinuiteten mellan den faraoniska högkulturen och de moderna egyptierna. Inte heller Wallin hade funderat särskilt

mycket över de långa linjerna i Egyptens historia under sin första tid i landet. Men när han under Nilfärden mötte det faraoniska Egypten i de många fornlämningarna längs Nilen framstod kontinuiteten mellan gammalt och nytt som uppenbar och självklar. På denna punkt skiljer sig således Wallin från de flesta andra samtida forskare och Nilfarare.

Att se sambandet mellan det faraoniska och det moderna var långt ifrån det enda Wallin hade lärt sig under sin tid i Egypten. De flesta lärdomar var dock så självklara att han inte reflekterade över dem. Han hade lärt sig tala en flytande egyptisk arabiska och uppnått sitt mål att smälta in i det muslimska Kairo. Det hade ibland skett på bekostnad av hans stolthet, när han fått lyssna till ”skymf och smälek”[56] över kristna och kristendomen. Han trodde också att han i vissa sammanhang skulle ha blivit bättre behandlad om han hade uppfattats som kristen européé. Särskilt besvärligt var det i sammanhang där skillnader i de kulturella koderna försatte honom i en obekväm mellansits. Under resan till Övre Egypten kände han sig vid flera tillfällen splittrad mellan sitt europeiska ressällskap och lokalbefolkningen i byarna vid Nilen.

Wallins självpåtagna muslimska identitet höll honom också ibland tillbaka från att ta kontakt med andra européer. Det kontaktnät han hade byggt upp under sitt år i Kairo var ändå vidsträckt och omfattade utöver lärda muslimska shejker även framstående egyptiska intellektuella och flera av tidens mest kända europeiska upptäcktsresande och forskare.

Att Wallin levde sig in i rollen som muslim är ställt utom allt tvivel. Genom att bo och leva med en egyptisk familj växte han på ett naturligt sätt in i det egyptiska samhället. Efter en tid var han inte längre en utomstående iakttagare utan en integrerad del av den komplicerade sociala väv som 1800-talets Kairo utgjorde. Det lämnade honom inte opåverkad. Huruvida Wallin själv konverterade till islam är en fråga som har sysselsatt eftervärlden mer än den bekymrade honom själv.[57] Wallin hade alltid föraktat överdrivna och demonstrativa trosuttryck och religiös vidskepelse, om den så förekom hos muslimer i Kairo eller hos lutherska präster i Tyskland. Han föredrog enkelhet på alla områden, även religionens. I Egypten beundrade han därför den okomplicerade

Det stora templet vid Abu Simbel, målat av Hubert Sattler. De faraoniska monumentens ålder gjorde intryck på Wallin, men han fann arkitekturen och konsten klumpig och stillös.

direkthet som han tyckte sig se i folkets inställning till Gud och som gjorde landets moskéer till välkomnande och hemtrevliga platser – i motsats till de respektingivande kristna kyrkorna.

Hur tilltalande många aspekter av islam än var, hänvisade Wallin under hela sin tid i Egypten till islam som ”deras” (egyptiernas och arabernas) religion, inte som sin egen. Hela frågan om att officiellt konvertera var för honom irrelevant. För Wallin var det tillräckligt att leva som de muslimer han umgicks med. Han anammade sålunda till fullo islam som levnadssätt. De teologiska

detaljerna ägnade han däremot inte särskilt mycket tid eller tanke.

Wallin ägnade inte heller överdrivet mycket tid åt att sätta sig in i landets faraoniska historia och detaljerna i alla de fornlämningar han såg under sin Nilfärd. Han lärde sig visserligen att skilja mellan olika arkitektoniska stilar och tidsperioder, men han höll fast vid sitt första intryck: att den faraoniska arkitekturen var klumpig och utan finess.

Wallin intresserade sig desto mer för de människor han mötte, både i Kairo och i byarna i Deltat och Nildalen. Och för naturen, som han ofta beskrev i översvallande och lyriska ordalag. I sitt sökande efter egyptiernas nationalkaraktär, tyckte han sig stundom se en koppling till det vackra landskapet. Wallin föreställde sig att de araber som en gång hade erövrat Egypten med tiden hade förförts av landets underbara klimat och vackra natur, och blivit ”ett förvekligadt uselt folk utan manligt mod och manligt sinne”. Han hyste alltjämt en stor beundran för öknens araber, som han visserligen ännu inte hade träffat, men hoppades lära känna närmare under sin resa till Arabiska halvön.

Som individer tyckte Wallin inledningsvis att de egyptier han mötte på Alexandrias och Kairos gator bekräftade den bild av Orientalen som han bar med sig från sina samtal med vännen och läraren shejk al-Tantawi i S:t Petersburg och från Lanes beskrivningar i *Manners and Customs*. Men ju längre han vistades i Egypten och ju fler egyptier han verkligen lärde känna, desto mer mångfacetterad blev hans bild. Från att ha varit en anonym massa och ett potentiellt studieobjekt, framträdde egyptierna som individer. Flera av dem påminde honom mer om vänner och bekanta hemma i Finland än om varandra.

Efter hemkomsten till Finland, när det var dags att sammanställa dagboksanteckningarna för publikation, skulle Wallin finna det enklare att generalisera. Då följde han Lane så långt hans ”individualitet tillät” och övergav sålunda sina egna levande beskrivningar för tidstypiska generaliseringar som ”Orientalisk drägt”, ”Orientalisk byggnad”, ”Orientaliska lärde” och ”på Orientaliskt vis”.[58] Wallin var inte på något sätt ensam. Det var helt enkelt tidens sätt att presentera orientalistisk forskning och lyfta sina texter till en identifierbar och erkänd vetenskaplig nivå. Genom

att upprepa och bekräfta tidigare auktoriteters iakttagelser och slutsatser vann ny forskning legitimitet och erkännande.[59] Även de orientalister som hade tillgång till helt nytt material lånade perspektiv, ideologi och grundtankar från sina föregångare, framför allt från Edward William Lane.

På plats i Kairo vårvintern 1845 kunde Wallin emellertid inte urskilja något gemensamt karaktärsdrag hos de egyptier han umgicks med. Det var lättare att generalisera om andra grupper, om turkar, nubier och andra som han inte kom lika nära. Men egyptierna, de var på det hela taget som vilka andra människor som helst, en blandning av ett stort antal, sinsemellan väldigt olika, individer: "… folket i allmänhet se ut som våra finnar eller som tyskar eller som hvad du vill blott att solen bränt dem svartbruna."[60]

Egyptierna hade blivit hans folk och Egypten hans hem.

Dagbok
Övre Egypten, 27/11 1844

Vi gingo hela dagen för god och frisk vind och hunno vid Esha till en by nedanom Dekkeh tror Girshe. Här stannade vi för natten och gingo upp i land och spatserade under stora planteringar af palmer, som stodo nästan blott i öknens gula sand utan just något tecken till mylla. Under dem låg sjelfva byn som sträckte sig särdeles långt längs stranden. Husen stodo här öppna utan dörr och ingen menska syntes till. Jag gick i det bländande månskenet längre fram och funno stora hopar af quinnor här sittande tillsammans och prata, men inga män. Jag gick tillbaka öfver öknetrakten till den andra ändan af byn och här fann 6–8 karlar sitta tillsamman. Jag hälsade på dem och satte mig att prata. De berättade att byn hade föga cultivabel jord att hvarje Saḳijeh måste betala 300 piaster skatt och klagade mycket öfver sin fattigdom och den orättvisa regeringen i landet. De sade Arabiske beduiner bo och vandra på östra stranden af floden och understundom komma ner och köpa säd. De voro gode och gästvänligt folk röfvade alldrig resande och om någon sådan genom en kamels händelsevis inträffade död var nödgad lämna dess last och bagage på bergen behöfde ej frukta att ej finna det vid sin återkomst efter månadtal. Så säkert vore det att färdas och felas bland dessa Araber och så fruktade de Pashans makt och välde att de hällre sprungo undan och lämnade de i bergen quarlemnade sakerna än att ta dem och utsätta sig för hans hämd och tukt. Så vore det äfven här i Nubien bland Barabra du kunde tryggt lämna hvad som helst fast en säck med Thalrar på stranden resa af och efter månader komma tillbaka, du skulle finna din säck igen. Bland dem som suto med mig här var en gammal gubbe med alldeles krithvitt skägg och högst ärevördig. Jag frågade honom hans ålder, men han kunde ej ange den närmare än emellan 60–90 år. Detta är i allmänhet här mycket vanligt så hos unge som gamle att de ej veta sin ålder. Det var ett högst välvilligt och godt folk här och pratade mycket.

G. A. Wallin, Skrifter 3, *2012, s. 169.*

KAJ ÖHRNBERG

Arabiens *terra incognita*

Den 11 juli 1763 avled Peter Forsskål i feber i byn Yarim i Yemen. Han var en av de s.k. apostlarna som Carl von Linné hade sänt ut i världen för att undersöka naturen. Forsskål föddes i Helsingfors den 11 januari 1732. Han hade studerat arabiska och följt Linnés föreläsningar i Uppsala innan han reste till Göttingen 1753 för att fortsätta sina studier under handledning av orientalisten och bibelforskaren Johann David Michaelis. Michaelis hade under loppet av 1750-talet lagt upp planer på en stor vetenskaplig expedition till ”Lyckliga Arabien”. Det skulle bli den första vetenskapliga expeditionen till Arabiska halvön. Listan över frågor som Michaelis önskade att resan skulle ge svar på visar samtidigt vad man ansåg sig vara okunnig om. Trots att upplysningens vindar blåste var de flesta uppgifterna för expeditionen fortfarande mer eller mindre inspirerade av Bibeln. Ett av de främsta målen var att samla in lingvistisk kunskap om arabiskan för att uppnå en bättre förståelse av hebreiskan i Gamla Testamentet. Den här uppgiften gavs uttryckligen Forsskål, som hade studerat både naturalhistoria och arabiska. Han skulle samla in lokala arabiska namn på växter och djur.[1]

Den 16 oktober 1841 ansökte Georg August Wallin om ett resestipendium utlyst av Kejserliga Alexanders-Universitetet i Helsingfors. Han inledde sin ansökan med att konstatera att ”[e]n af de största och mest öfverklagade brister i den Arabiska Philologien är en undersökning om det Arabiska språkets olika dialekter”[2]. För att avhjälpa denna brist ämnade Wallin resa till Egypten och Arabiska halvön. På Arabiska halvön skulle han ta sig från Yemen mot nordost för att följa himjaritiskans ”öfvergångsbildningar till det rena Arabiska. I Mekka och trakterna deromkring vore jag sinnad dröja omkring en månad; och tror jag mig då ha vunnit den färdighet i språket och blifvit så hem-

mastadd i Mohammedanska seder, att jag, utan särdeles fara att såsom utlänning blifva igenkänd, kunde våga mig inåt öknen af den Arabiska halfön, för att der, så väl i språkligt, som Geographiskt och Historiskt hänseende samla upplysningar öfver detta hittils af Europeer så föga kända land".[3] Precis som Michaelis understryker Wallin i sina målsättningar – såväl i ansökningen som senare under resan – att han önskar råda bot på bristerna i kunskaperna om Arabiska halvön.

Genom att jämföra den danska expeditionen och dess målsättningar med Wallins motsvarande är vi i tillfälle att följa ett historiskt paradigmskifte i orientaliska studier: studiet av arabiskan lösgör sig från sin sekelgamla roll som teologins lilla hjälpreda, *ancilla theologiae*, från den heliga filologin till filologi kort och gott. Som utnämnd professor i orientalisk litteratur vid Kejserliga Alexanders-Universitetet 1851 lyckades Wallin t.o.m. förpassa hebreiskan till den teologiska fakulteten och se till att professorn i orientalisk litteratur gav undervisning i arabiska, persiska och turkiska, den islamiska kulturkretsens mest betydande språk. När sedan hebreiskan återfördes med arabiskan 1867 skedde det på den semitiska filologins villkor, inte teologins. Men det märkvärdiga är att Wallin aldrig nämner Forsskål eller hans tragiska öde. Var ämnet måhända tabubelagt, skrämde Forsskåls öde?

Filologin – drottningen bland 1800-talets vetenskaper[4]

Vi vet inte hur det kom sig att Wallin blev intresserad och känslomässigt fäst vid arabiska språket och araberna under sina år vid universitetet på 1830-talet. Däremot vet vi lyckligtvis en hel del om det intellektuella klimatet i det tidiga 1800-talets Europa. Då skedde en övergång från den romantiska orientalismen, personifierad av bland andra Sir William Jones, Johann Wolfgang von Goethe och Friedrich Rückert, till en allt mer filologiskt inriktad orientalism. Wallin var visserligen en romantiker, men han utbildades enligt principer som satts av vetenskapsmän som Antoine-Isaac Silvestre de Sacy, den akademiska orientalismens fader, och Heinrich Leberecht Fleischer.[5] Jag är själv benägen att

leta efter grunderna för Wallins studier och resor i att filologi förekom så allmänt vid de tyska universiteten i början av 1800-talet.

I Tysklands intellektuella historia kännetecknas den postnapoleonska tiden av att nyhumanistisk *Bildung* och *Wissenschaft* – exemplifierad av filologins dominans – trädde in i den sfär som på tyska kallas *Kulturpolitik*. Redan på 1820-talet hade den klassiska filologin etablerat sig som grunden för professionell humanistisk lärdom. Och steget från klassisk filologi till filologi i allmänhet var inte långt. Som Raymond Schwab framhåller i sin bok *La Renaissance orientale* markerade Abraham Hyacinthe Anquetil-Duperrons översättning av Zend Avesta 1771 begynnelsen för ett intresse för asiatiska texter som helt saknade anknytning till biblisk eller klassisk tradition.[6] Carl Nylander har uttryckt detta kort och koncist: ”Först efter 1771 blir världen riktigt rund.”[7]

Nyhumanismen var kritisk till att pedagogiken skulle ha utilitaristiska mål. Friedrich Schillers tankar om människans framsteg, frihet och skönhet inspirerade Wilhelm von Humboldt att lyfta fram *Bildung*, individuell självbildning, som ideal. von Humboldt ansåg att strävan efter akademisk kunskap måste förenas med att individen också bildade sin person (*Bildung*), en uppgift som aldrig kunde fulländas.[8] För den allmänbildade individen gav språket och filologin nycklar till förståelse av mänskligheten, eller som Ernest Renan så välfunnet uttryckte det: ”La philologie est la science exacte de choses de l’esprit.”[9]

Syftet för universitetet i Helsingfors sammanfattas i den första paragrafen i dess statuter från 1828: ”Kejserliga Alexanders Universitetet är inrättadt i ändamål att befordra Vettenskapernes och de fria Konsternes förkofran i Finland […].”[10] Matti Klinge skriver att ”[o]mnämnandet av vetenskaperna och de fria konsterna knöt Alexanders-Universitetet närmast till den ’humboldtska’ strömningen […] som framhävde vetenskapen, d.v.s. att undervisning förbands med forskning, *Erziehung durch Forschung*”.[11] Det Humboldtska forskningsuniversitetet fann sin väg till Finland på 1830-talet, under den tid Wallin studerade. Hans studiekamrater vid universitetet framhöll att Wallin var den första och enda som inte studerade med sikte på brödfödan. Han ägnade sig åt alla

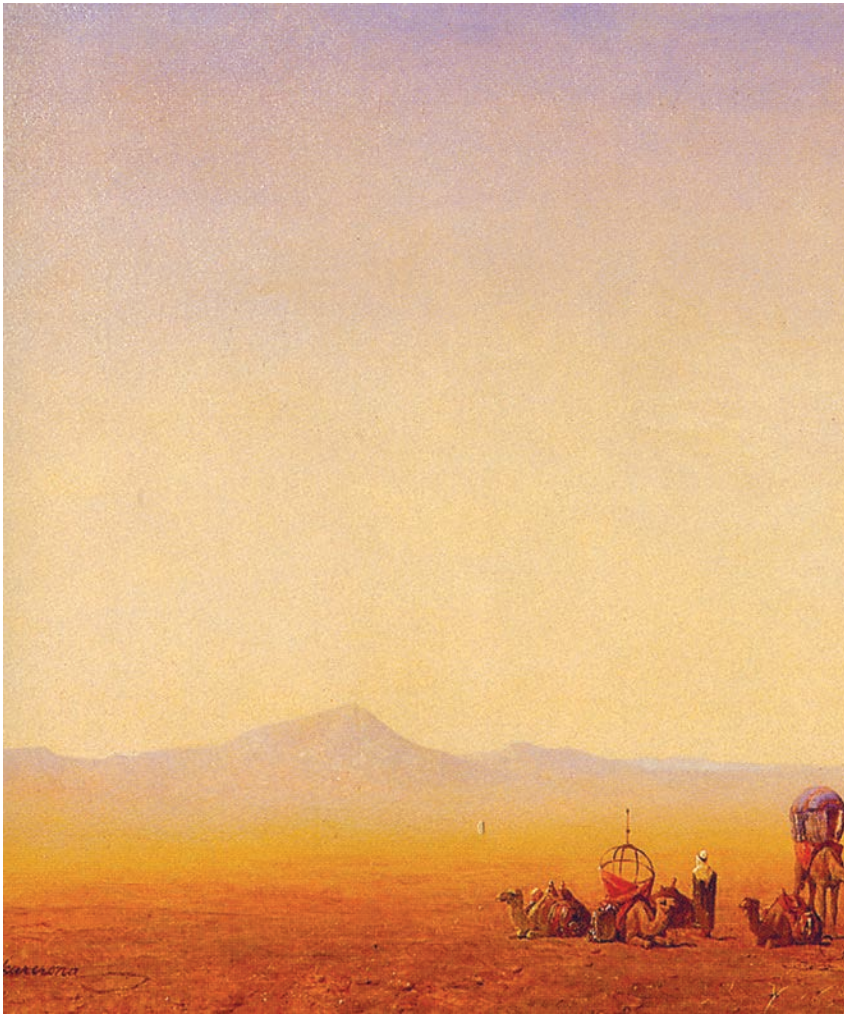

de fria konsterna – musik, litteratur, orientaliska språk – utan en tanke på hur han skulle förtjäna sitt uppehälle.[12]

De här utvikningarna kan hjälpa oss att till fullo förstå orsakerna till att Wallin ansökte om det enda stora resestipendium som universitetet förfogade över, och att han beviljades det 1841. Även om det var ytterst exceptionellt att en forskare i arabiska dialekter fick detta erkännande, låg det samtidigt helt i linje med

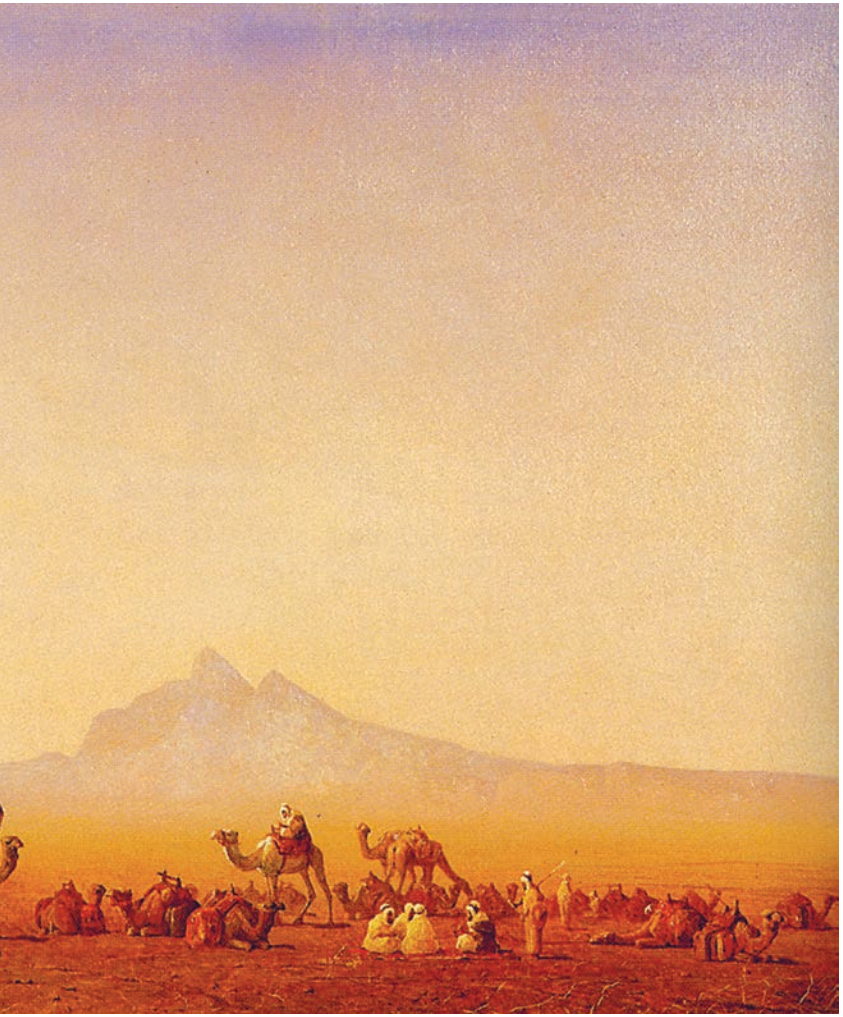

Beduiner i ökenlandskap. Målning av Gustav Ankarcrona.

tidens anda. För att understryka hur viktig filologin var under denna period kan det nämnas att den enda som på allvar konkurrerade om resestipendiet med Wallin 1841 var en annan filolog, Matthias Alexander Castrén, som forskade i finskugriska språk. Med andra ord kan man säga att Wallin, som trots att han som

filolog ansågs vara en pionjär i Finland, inte desto mindre var en del av en större intellektuell rörelse i Europa.

Romantikens resenär

På 1840-talet, när de akademiska kretsarna i Finland lät sig inspireras av romanticismen och den spirande nationalkänslan och så gott som uteslutande intresserade sig för Ryssland och Sibirien – ”de finska humanistiska vetenskapernas kolonier”[13] –, färdades alltså en halsstarrig individualist på kamel över Arabiska halvön på spaning efter romantikens ädle vilde i beduinläger efter beduinläger. Wallin var både en orädd forskningsresande i Arabien och en eskapist på flykt undan en konventionstyngd livsstil i Europa. Också i det här avseendet ingick han alltså i en större europeisk litterär och filosofisk rörelse, där rationalisten och romantikern ”ofta uppfattas som motsatta typer, men i verkligheten är två sidor av samma mynt”.[14] Det är nästan omöjligt att föreställa sig en mer utmanande och rentav fientlig miljö än öknarna på Arabiska halvön, och detsamma gäller kamelnomadernas, beduinernas, sätt att leva. Trots det – eller kanske på grund av det? – förälskade sig europeiska forskningsresande och orientalister under hela 1800-talet i sin omhuldade men ofta overkliga uppfattning om beduinen som den ädle vilden.

Fyra böcker fungerade som inspirationskällor för romantikens resenärer under 1800-talet och – minst lika viktigt – skapade en läsande allmänhet i ständigt begär efter böcker som var engagerat skrivna och gav inblickar i ett exotiskt, men samtidigt så välkänt, landskap. De här böckerna var *Tusen och en natt*, Bibeln, Lord Byrons *Childe Harolds pilgrimsfärd* och *Description de l’Égypte* av de franska vetenskapsmän som ingick i Napoleons krigståg i Egypten från 1798 till 1801. I deras efterföljd skapade ett fåtal missanpassade individer på flykt undan konventionernas Europa under pågående industrialisering, ridande på kameler och med denna redan halvfärdiga målarduk i sina sadelväskor, något av 1800-talets bästa reselitteratur – och bland dem inkluderar jag Wallin själv. För att citera Isaiah Berlin är romantikern (i detta fall resenären) ”sannerligen en individualist, han är outsidern,

äventyraren, den laglöse, den som trotsar samhället och vedertagna värderingar och går sina egna vägar – må så vara till sitt eget fördärv, men det är bättre än konformismen och att förslavas under medelmåttan".[15] Och förebilden för dessa ideal, för anarkisten som levde oförstörd av civilisationen, var Beduinen.

Carsten Niebuhr och John Lewis Burckhardt hade skrivit om beduiner före Wallin, men Wallin var den första européen som verkligen lärde känna dem och deras livsstil och som levde bland dem under en längre tid. Och framför allt: Wallin hade en för forskningsresande särskilt viktig egenskap: en intuitiv förmåga att förstå de människor han mötte och känna sympati för dem. Hans dagböcker och brev till Finland vittnar vältaligt om hans stora och orubbliga kärlek till beduinerna, liksom om hans orealistiska drömmar om att slå sig ner hos dem för resten av livet.

Den första ökenfärden

Den 11 april 1845 lämnade Wallin Kairo, åtföljd till stadsporten av tre egyptiska vänner, för att i sällskap med en beduinguide ta sig till Akaba på två veckors avstånd från Kairo. Planerna för resan till Arabiska halvön hade i Egypten förändrats från de planer Wallin gjorde upp i S:t Petersburg 1841. Han hade i Kairo blivit upplyst om att hans tanke på att från egyptisk mark ta sig över Röda havet till Arabiska halvön inte var att rekommendera. Egyptens härskare Muhammad ʿAli hade under 1840-talet stora ambitioner på att få halvön med dess religiösa centra Mekka och Medina under sitt välde. Därför betraktades allt som kom från Egypten med största misstänksamhet. Wallin fick rådet att ta sig till halvön norrifrån, vilket han också gjorde, men trots det misstänktes han vara en spion utsänd av Muhammad ʿAli.

Dagen före sin avfärd från Kairo skrev Wallin om sin resplan till Gabriel Geitlin:

> Ända till *Akaba* är således min resa bestämd, fullkomligen säker och utan fara; men der måste omständigheterna vidare bestämma. Min plan är att derifrån försöka komma gerad genom öknen fram till *Djof* [al-Jauf], som är så berömdt för

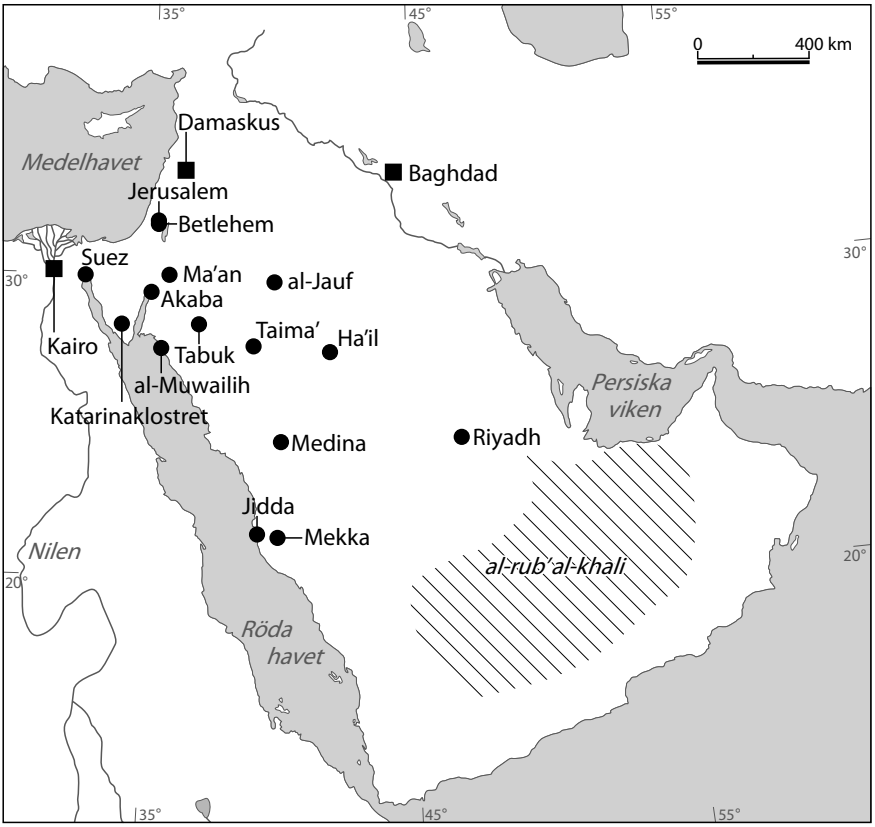

Georg August Wallins ökenfärder på Arabiska halvön, Sinaihalvön och i Heliga landet.

> sin sång och poesi samt äfven i andra hänseenden frejdadt. Der ville jag dröja någon längre tid; derifrån gå till *Sedeir*, der märkvärdiga fornlemningar skola finnas, och på vägen passera *Shammor*; vidare till *Derrijeh*, sedan närma mig Persiska viken och komma upp till *Basra*, der slutpunkten skulle bli för min första färd.[16]

Men Wallin fick lära sig att även planer uppgjorda på ort och ställe bara var planer och att den karga verkligheten förde resenären efter eget godtycke.

Efter en veckas färd ändrades destinationen från det på förhand fastslagna Akaba till att Wallin reste via Maʿan direkt till al-Jauf. I al-Jauf hade wahhabiternas stränga och fundamentalistiska tolkning av islam gjort slut på såväl sång som poesi. Efter en över tre månader lång vistelse i staden fortsatte Wallin via Jubba till Ha'il, beläget vid Shammarbergen. Wallin var den första europeiska resenär som tog denna väg och besökte Ha'il. Staden var huvudsäte för halvöns mäktigaste man vid denna tidpunkt, emir ʿAbdallah Ibn Rashid.

På grund av att resekassan sinat var Wallin tvungen att ge upp tanken på att från Ha'il fortsätta till Persiska viken. Då pilgrimskaravanen från Baghdad med huvudsakligen shiitiska pilgrimer i medlet av november 1845 anlände till Ha'il beslöt Wallin att följa med dem ända till Medina, dit de anlände den 28 november. Han besökte profeten Muhammads, profetens dotter Fatimas och den första kalifen Abu Bakrs gravar. Wallins planer hade gått ut på att han skulle ta sig från Medina till Yanbuʿ vid Röda havet men då det ryktades att vägen dit var osäker beslöt han sig för att följa med karavanen ända fram till Mekka, dit den anlände den 7 december 1845. De följande dagarna förrättade han alla de i Koranen och profetens sed (*sunna*) föreskrivna riterna, av vilka en stor del sker utanför själva staden. Den 15 december lämnade Wallin Mekka och tog sig till Jidda vid Röda havet, och där lyckades han gå ombord på ett fartyg med destination Suez den 8 januari 1846. Sjöresan tog hela 60 dagar och först den 14 mars kunde Wallin igen träda in i Kairo.

Att göra pilgrimsfärden till Mekka, på arabiska *ḥajj*, är en plikt för varje muslim. De som har besökt Mekka får använda hederstiteln *ḥājj(ī)*, som respekteras högt i hela den islamiska världen. "Jag fullbordade dock utan fjäsk allt som ålåg mig så att jag nu med full rätt förtjenar titeln af Ḥägg. Utom den fåfängan att kunna mig säga vara en af de tre fyra Europeer, som vågat kuppen, torde jag för framtida resor komma att ha en reel nytta af min pilgrimsfärd."[17]

Ur europeisk synvinkel är islams heliga städer Mekka och Medina – båda otillgängliga för icke-muslimer – troligen de mest fascinerande resmålen på Arabiska halvön. De resenärer

som inte erkänner sig till islam och som vill besöka städerna har varit tvungna att uppträda som muslimpilgrimer, och att bli igenkänd som icke-muslim har betytt fara för livet. Därmed har besök i islams heliga städer ansetts som bevis på sant mod och rådighet, ett slags mandomsprov bland resenärer. Det beklagansvärda med Wallins vallfärd är att det spektakulära i den trängt de verkliga resultaten av Wallins ökenfärder i skymundan. Hans egen uppfattning om tre eller fyra européer var vid denna tidpunkt acceptabel. Nu tror vi oss veta namnet på ett tjugotal kristna som gjort pilgrimsfärden till Mekka före honom, men vi kan vara säkra på att tusentals anonyma icke-muslimer besökt Mekka sedan korstågstiden och fram till tiden för Wallins färd, som tjänare, slavar, soldater, handelsmän eller helt enkelt äventyrare.

Den andra ökenfärden

Den andra ökenfärden var även den en pilgrimsfärd, denna gång framför allt till det Heliga landets såväl kristna som islamiska vallfärdsmål. Den förde Wallin till Katarinaklostret på Sinai, till Palestina med bl.a. Jerusalem och Betlehem samt till Syrien med Damaskus. Denna färd, som inte hade några som helst vetenskapliga syften, tog ett halvt år från december 1846 till juni 1847.

Wallin var inte intresserad av historia och kammarlärdom men trots det tog han sig till Katarinaklostrets bibliotek där tysken Constantin von Tischendorf endast några år tidigare (1844) hade identifierat en av den grekiska bibelns hittills äldsta kända manuskript från 300-talet, som nu går under namnet *Codex Sinaiticus*.

> Klosterbiblioteket besökte jag blott en gång. Jag fann der ett förfärligt Augias stall fullt af luntor och dam, så att jag genast från början blef skrämd för det. De Arabiska manuskript jag påögnade, bestodo uteslutande af öfversättningar af särskilda böcker, mest af Nya Testamentet. De flesta voro defekta och jag kan ej påminna mig ett enda som skulle fäst min uppmärksamhet. Jag glömde ej Prof. Blomqvists uppmaning att väl undersöka gamla klosterbibliothek; men då jag efter några timmars förgäfves bemödanden fann min

> strupe hopsnörpas af luntornas damm, der jag vände dem på hyllorna, gaf jag allt hopp förloradt och befriade min beledsagare från hans tråkiga syssla att vakta mig.[18]

Den tredje ökenfärden

Redan före den första ökenfärden tvingades Wallin fundera på hur han skulle klara av att finansiera sin vistelse i Mellanöstern fram till slutet av 1848. Det resestipendium han fått beräknades räcka endast till 1845. I sin ansökan om ett nytt understöd daterat den första augusti 1846 redogör han för hur han tänkt fortsätta utforskningen av Arabiska halvön:

> Hvad nu de resor beträffar, jag instundande år vore sinnad företaga, ville jag hufvudsakligen rikta dem till Sydöstra Arabien och det inre af Alnegd, der, enligt underrättelser jag erhållit hos Shammar Araberne, öfverallt skola finnas quarlefvor af gamla bostäder och inscriptioner i den styl jag sjelf funnit och copierat dem i den lilla öknestaden Gubbe. I det af ingen Europé ännu besökta Almahra skall, efter de uppgifter Franske Consulen Herr Fræsnell gifvit mig, finnas talrika ruiner och inscriptioner i en hittils fullkomligen äfven af honom okänd dialect af det gamla Himjaritiska språket.[19] Men för att utföra dessa resor ville jag först flytta mitt bosäte från Egypten till Basra; der jag öfver Persiska viken kunde ställa mig i en lättare communication med dessa trakter [...] I anledning häraf ville jag i början af nästinstundande år bege mig öfver Jerusalem till Damascus och derifrån genom öknen öfver de okända landskaperna Belkaʿ och Nikrat Alsham till Baghdad och Basra. Härifrån ville jag först besöka den för sin rikedom och dess folks konsterfarenhet ännu prisade provincen Alhassa och närgränsande provincer af Alnegd. Blefve det mig möjligt här ginge jag direkte genom den stora öknen till Alʿ Omān och derifrån vidare till Almahra: i annat fall blir jag nödgad återvända till Basra och öfver hafvet bege mig till Maskat eller någon hamn af det sednare landskapet. I Almahra torde en långvarigare vistelse blifva mig af nöden, utan att jag dock på förhand tror mig kunna bestämma någon tid derför. Härifrån ville jag gå längs bergsplateaun Alahkāf

> öfver till San ʿā för att sålunda fylla en lucka i de resor Herrarne Arnauld och Wrede sednaste år gjort i Aljemen. På den väg, som, enligt hvad jag erfarit, skall direkte gå härifrån öfver Wadi Dowāser genom öknen, ville jag bege mig till Alrijāḍ, sätet för Alnegds Öfverherre Fejsal, för att derifrån vidare på pilgrimsvägen komma till Alhegāz. Jag skulle sålunda i triangel afstånd mätt de betydligaste orter i Arabien; och kunde härefter deras läge till hvarandra bestämmas så nära detta låter sig göra utan astronomiska observationer. Förmodande att till utförande af dessa resor uppgå så den tid som de medel i våra Kejserliga Universitets Statuter äro bestämda, kommer jag troligen vid min återkomst till Alhegāz finna mig tvungen återvända hem.[20]

Vilken plan! Om den hade förverkligats skulle Wallin stå som den förnämsta av 1800-talets resenärer till Arabiska halvön. Men det var en i högsta grad överoptimistisk och orealistisk plan, så det är inte märkligt att verkligheten kom att se helt annorlunda ut. I december 1847 startade Wallin på sin tredje ökenfärd från Kairo. Från al-Muwailih vid Röda havet tog han sig i sakta mak från beduinläger till beduinläger, via Tabuk och Taima', för att återigen anlända till Ha'il. I Ha'il fick han dock veta att hans europeiska identitet hade avslöjats. Wallin själv antog att orsaken låg i att han hade varit tvungen att via ryska konsulatet i Kairo be Egyptens härskare Muhammad ʿAli om ett rekommendationsbrev för resan till Arabiska halvön. Efter att hans falska identitet hade genomskådats lät man Wallin förstå att han skulle dödas ifall han fortsatte sin resa mot Riyadh. Således vände Wallin om och färdades i riktning mot Baghdad. Därifrån gjorde han sedan en fyra månader lång resa i Persien och i juni 1849 var han tillbaka i Kairo.

Vetenskapligt sett var den tredje ökenfärden, den som på sätt och vis blev avbruten i Ha'il, den mest givande. Det var Wallins marschrutt från al-Muwailih via Tabuk och Taima' till Ha'il som gjorde hans namn känt som upptäcktsresande. Wallin var den första européen som lämnade en skriftlig beskrivning av dessa trakter. Såväl det engelska The Royal Geographical Society som

Société de géographie i Paris uppmärksammade Wallin och tilldelade honom sina hederspris.

Wallin själv såg sina resor till Arabiska halvön mest som förberedelser för framtida expeditioner. I själva verket ansåg han att han inte hade uträttat tillräckligt för de pengar som universitetet hade lagt ut på hans resor. Sett ur vårt perspektiv kan man instämma med honom på åtminstone en punkt. Inne i Arabien finns ”den stora tomma öknen”, *al-rubʿ al-khālī*, öknarnas öken, på engelska kallad the *Empty Quarter*. En öken inne i en öken måste vara *Öknen*. Det anses allmänt att benämningen skulle ha lanserats av Charles Montagu Doughty i klassikern *Travels in Arabia Deserta*, publicerad 1888: ”Zayd taught me thus [...] ’The fourth part of the world is called *Robʿa el-Khâly*, the empty quarter’: by this commonly they imagine the great middle-East of the Arabian Peninsula; which they believe to be void of the breath of life!”[21] Enligt Nabih Amin Faris är uttycket *al-rubʿ al-khālī* inte känt före detta.[22] Men Wallin nämner ”sandhafvet alrubʿ alkhâli” i ett brev daterat den 2 augusti 1848 i Baghdad till sin lärare i Helsingfors,[23] och i skildringen av sin första ökenresa, som publicerades postumt 1854, skriver han: ”and that part, which, under the name of Alrabʿ Alkhâlî, is laid down in our maps as the uninhabited wilderness of Arabia.”[24] Detta är första gången vi hos västerländska resenärer påträffar det arabiska uttrycket, som ordagrant betyder ”den tomma fjärdedelen”. Det verkar som om den enda arabiska text som med säkerhet nämner *al-rubʿ al-khālī* före Wallin, är den arabiske lotsen Ahmad ibn Majids *Kitāb al-fawāʾid fī uṣūl al-baḥr wal-qawāʿid*, daterad 1490.[25]

Vår tids Arabienresenär Martin Buckley har skrivit att han, när han färdades längs den södra kanten av den stora öknen på södra Arabiska halvön, ”the Great Southern desert of Arabia, the Empty Quarter,” visste att han snart skulle korsa gränsen mellan legend och verklighet.[26] På 1920- och 1930-talen gav det den högsta vinsten; denna fjärdedel ansågs vara den enda delen av världen som fortfarande var outforskad. På 1930-talet satte två brittiska resenärer, Bertram Thomas och Harry St. John Bridger Philby, allt på spel för att bli den första européen att korsa den

Kaffekokning på Arabiska halvön. Fotografi av Gertrude Bell 1914.

tomma fjärdedelen. Thomas utgick som segrare i tävlingen då han mellan december 1930 och februari 1931 korsade öknen från söder till norr, vilket föranledde antaganden om att detta var slutet på historien om upptäcktsfärder. Detta var det pris Wallin aldrig vann på grund av att omständigheterna tvingade honom att ändra sin resrutt.

Tillbaka till Europa och planer för en ny resa till Arabien

Den 9 augusti 1849 steg Wallin ombord på ett fartyg i Alexandria för att lämna Orienten bakom sig och återvända till Europa. Wallins hemfärd gick genom Europa till London, dit han anlände den 1 oktober 1849. Han stannade över ett halvt år i London, bl.a. för att åstadkomma en akademisk avhandling för den nu lediga

professuren i orientalisk litteratur vid Kejserliga Alexanders-Universitetet. Den 22 april 1850 läste Wallin upp sin redogörelse över den tredje ökenfärden, ”Notes taken during a Journey through Part of Northern Arabia, in 1848”, vid Royal Geographical Societys möte. I medlet av maj lämnade han London för att via S:t Petersburg ta sig till Helsingfors, och dit anlände han den 15 juni 1850 efter sju års frånvaro. Återkomsten väckte dock mycket blandade känslor hos honom och han beskriver sin situation i tredje person: ”Oh! endast den torra prosan ligger framför honom, all poesi har blifvit efter.”[27] Det Wallin såg framför sig var ett akademiskt liv i Europa, den torra prosan; däremot låg allt det, som gjort livet värt att leva, den orientaliska världen, poesin, oåtkomligt bakom honom.

Börjande med den första ökenfärden år 1845 kan vi i Wallins texter läsa om hans ständiga tvekamp mellan Orienten och Europa, mellan öst och väst, mellan det naturliga och det tillgjorda. ”O vae O vae den stund då jag måste åter tillbaka till de Rödhåriges och Blåögades land!!! Och dock huru mycket kärt lockar mig dit med Siren stämma!”[28]

Tanken på att inte återvända till Europa föranleddes oftast av att Wallin hade mött någon av öknens sköna. På sin tredje ökenfärd i mars 1848 tillbringade han en dryg vecka hos en beduinshejk. Wallin blev förtjust i dennes 17-åriga dotter Amsha, som var både olyckligt gift och en av de vackraste kvinnor han någonsin sett ”ehuru ingen egentlig arabisk öken skönhet, fastmera en Europeisk blondine”. Wallin börjar leka med tanken att stanna hos dessa beduiner. Han skriver i ett brev:

> Flera dagar talade vi i förlängda löskningar och samtal härom och om annat: jag var dåre nog att lämna mitt hjerta öppet för en länge afvänd känsla: och slutligen kommo vi, kan Du gissa till hvilket beslut? Hör! Vi skulle fly, hon med mig; hon skulle lämna sin man och sin slägt, vi skulle bege oss till andre Araber och derifrån tvinga hennes man att skilja henne från sig: […] skulle vi gifta oss och återvända till våra araber och lefva hos dem. […] jag kan lefva den öfriga tiden bland öknens barn få mig kameler och fårahjordar och

> långt skiljd från Europas flärd och fåfänga och öfverfinade bildning lefva och dö i öknens enkla lif.[29]

Men trots att Wallin på ort och ställe hade blivit övertygad om att allting i Orienten måste iakttas på avstånd för att inte illusionerna om *Orienten* skulle falla sönder, började han omedelbart efter sin återkomst till Finland förbereda en ny resa till Arabien, som han beräknade att skulle ta åtminstone fem–sex år i anspråk. Allt det han dittills åstadkommit ansåg han vara endast förberedelser för den kommande resan.

Avsikten var att det kungliga engelska geografiska sällskapet tillsammans med det kejserliga ryska geografiska sällskapet skulle bekosta den planerade resan. Resplanen var i stort sett densamma som tidigare. Sensommaren 1852 hoppades Wallin kunna återvända till Egypten för att sedan vid årsskiftet inleda den egentliga forskningsresan vid Röda havets kust. I al-Hijaz ämnade han undersöka förislamiska fornlämningar och därefter resa till wahhabiternas Najd, sedan fortsätta till Khaibar, al-Qasim, Riyadh och *al-rubʿ al-khālī*, öknen inom öknen. Efter ett eventuellt besök till Baghdad för att rapportera om det han dittills uträttat, skulle han fortsätta resan mot Oman, al-Mahra, Hadramaut och Yemen. Från Aden skulle Wallin endera återvända till Europa eller ta sig till andra delar av Arabien.[30]

Hans försök att i Ryssland hitta finansiering för den tilltänkta resan till Arabien mötte dock motstånd i S:t Petersburg. Man kom med ett alternativt förslag som gick ut på att Wallin skulle förbinda sig att under hemresan från Arabien göra en separat forskningsresa till Centralasien. Ryssland hade redan under en längre tid medvetet strävat efter att expandera till detta område, och det ryska geografiska sällskapet önskade att Wallin skulle undersöka områdena kring Kabul, Herat, Balkh, Samarkand, Buchara och Khiva. Det verkar som om Wallin till en början var villig att utvidga sin resplan till Centralasien, eftersom det skulle ha garanterat hans resa till Arabiska halvön. Men efter att ha tänkt över saken beslöt Wallin att tacka nej till denna kombinerade forsknings- och militärrekognosceringsresa. Han ansåg även att han inte behärskade de lokala språken tillräckligt bra, och för

övrigt var han inte intresserad av Centralasien. ”Und wo dem Reisenden die Lust und die Hingebung fehlt, da wird er auch wenig ausrichten.”[31] Med underhandlingarna i ett dödläge avled Wallin överraskande den 23 oktober 1852.

Det är olyckligt att Wallin själv aldrig hann publicera mer än en bråkdel av det material han samlade under sina resor; största delen av hans vetenskapliga anteckningar, resedagböcker och brev hem skulle komma att publiceras av andra. När man bedömer betydelsen av Wallins resor måste man därför beakta att det mesta av hans anteckningar, som är skrivna på svenska – ofta med arabisk skrift, har förblivit otillgängliga för forskare som intresserat sig för Arabiska halvön eller forskningsresor där. Wallins tidiga död och språkbarriären har förvisat honom till en fotnot i de vetenskapliga studierna. De två artiklar[32] som Wallin skrev för *Journal of the Royal Geographical Society* är dessutom stora besvikelser av flera olika skäl. Framför allt blev de fullständigt förvanskade av sina redaktörer. Den redogörelse över resan som han hade gett för sällskapet 1848 publicerades 1851, medan han fortfarande levde, och den blev en chock för honom: en viss Mr. Frederick Ayrton hade försett artikeln med förenklade noter och förklaringar.

På grund av sin död räddades Wallin från ytterligare en överraskning när den andra artikeln publicerades 1854. Den här gången hade en pastor G. C. Renouard tillsammans med Ayrton åtagit sig rollen som expert och redaktör, med liknande resultat som föregående gång. Lyckligtvis kan artikeln från 1851 rekonstrueras i sin helhet utifrån Wallins originalmanuskript, och artikeln från 1854 kan rekonstrueras delvis. M. Trautz skrev 1930 angående Wallin i en recension av D. G. Hogarths klassiska arbete om utforskningen av Arabien *The Penetration of Arabia* (1904), att Wallin för den europeiska forskningen står och faller på de två artiklarna i *Journal of the Royal Geographical Society*,[33] och så har det varit fram till nu.

Endast den tyskspråkiga samlingen beduinsånger ”Probe aus einer Anthologie neuarabischer Gesänge, in der Wüste gesammelt” I–II utkom 1851–1852 i slutlig form av Wallins egen hand.[34] Till hans skriftliga kvarlåtenskap hör även två språkvetenskap-

liga artiklar som Herman Kellgren, Wallins efterträdare som professor i orientalisk litteratur, förfärdigade för publicering. Dessa är ”Über die Laute des Arabischen und ihre Bezeichnung” (1855 och 1858)[35] och ”Bemerkungen über die Sprache der Beduinen, auf Veranlassung des Aufsatzes von E. W. Lane: «Über die Aussprache der arabischen Vocale» u.s.w. Bd. IV, S. 170–186” (1858)[36].

D. G. Hogarths önskan 1904 om att ”[m]an kunde undvara en del av hans efterföljares berättelser om man hade lite mer av Wallins”[37] håller på att gå i uppfyllelse genom att en fullständig utgåva av det Wallin skrev (på svenska, arabiska, persiska, engelska, ryska, tyska, franska och latin) nu är under arbete vid Svenska litteratursällskapet i Finland. Denna satsning kommer utan tvekan att höja Wallins status till en av de främsta utforskarna av Arabien under 1800-talet. Det här innebär naturligtvis inte att det som publicerats tidigare saknar betydelse. Wallin var en av de första forskarna som gjorde upptecknings av beduindialekter och som samlade in beduinernas muntliga poesi. Dessutom rönte hans synpunkter på arabisk fonetik uppskattning långt in på 1900-talet.[38] För den politiska historien och socialhistorien om den region han besökte (al-Jauf och Ha’il) under den första hälften av 1800-talet ”är Wallin den första och enda som ger oss en bakgrund till det som hände senare. […] Det han har bidragit med finns inte att tillgå i några lokala källor. Sålunda är hans bidrag den enda tillgängliga källan om denna tid.”[39]

Lärdomshistoriskt sett är Wallin ett ensamt och udda fenomen i Finland. Hans resa resulterade inte i en rusning till Mellanöstern, utan fältarbetet i den finländska akademiska världen fortsatte i den nationalromantiska andan. I de flesta internationella lärdomshistoriska verk förbigås Wallin med ett par rader eller med en fotnot. Det är naturligt då en forskares eller forskningsresandes anseende definieras enligt vad man vet om hans bedrifter. Det som är bestående i Wallins produktion är de omfattande skildringar över beduinernas liv på den Arabiska halvön som vi finner i hans dagböcker och brev. Internationellt sett har dock just denna del av Wallins forskargärning förblivit okänd. Den har helt enkelt blivit förbisedd på grund av den språkbarriär som svenskan utgör.

Tyvärr måste man instämma med att den fotnot Wallin hittills erhållit i arabistikens lärdomshistoria är berättigad.

Hur passar då Wallin in i Edward Saids idéer om imperialismen inom modern orientalism?[40] Wallin var visserligen inte utsänd av något imperium för att publicera sådant som gynnade imperiets intressen, men sitt arbete gjorde han för Europas lärda sällskap, och han gav dem röst som inte själva ansågs kunna representera sig. För att nämna ett exempel: Wallin skrev i januari 1851 till dr Norton Shaw, den dansk- men också svensktalande sekreteraren för Royal Geographical Society. I sitt långa brev berättade han för Norton att hans främsta mål i livet var att återvända till Arabiska halvön.

> Det här kan genomföras på två olika sätt, och jag kan återvända antingen som Europeisk forskningsresenär, för att ur ett vetenskapligt perspektiv utforska Arabernas terra incognita och presentera resultaten och detaljerna av min forskning för de lärda i Västerlandet och i första hand för de vetenskapliga sällskapen i London; eller för mitt eget nöjes skull för att i Öknens ödemarker söka en tillflyktsort undan den tyngande atmosfären i Europa och för att finna lugn och ro från fåfängan och de stela konventionerna hos Invånarna i Väst och därmed leva som fri Beduin och till slut dö bland dessa Öknens fria söner.[41]

Det här är fullt jämförbart med det Edward Said skriver:

> Orientalisten kan imitera Orienten men Orienten kan inte imitera orientalisten. Vad denne säger om Orienten ska därför uppfattas som en beskrivning åstadkommen genom ensidig kommunikation: när *de* talade och betedde sig iakttog *han* och skrev ner vad han såg. Hans förmåga bestod i att han existerade bland dem som en som så att säga talade infödingsspråket och även som hemlig skrivare. Och det han skrev var avsett som nyttig kunskap, inte för dem utan för Europa och dess olika institutioner för spridning av kunskap.[42]

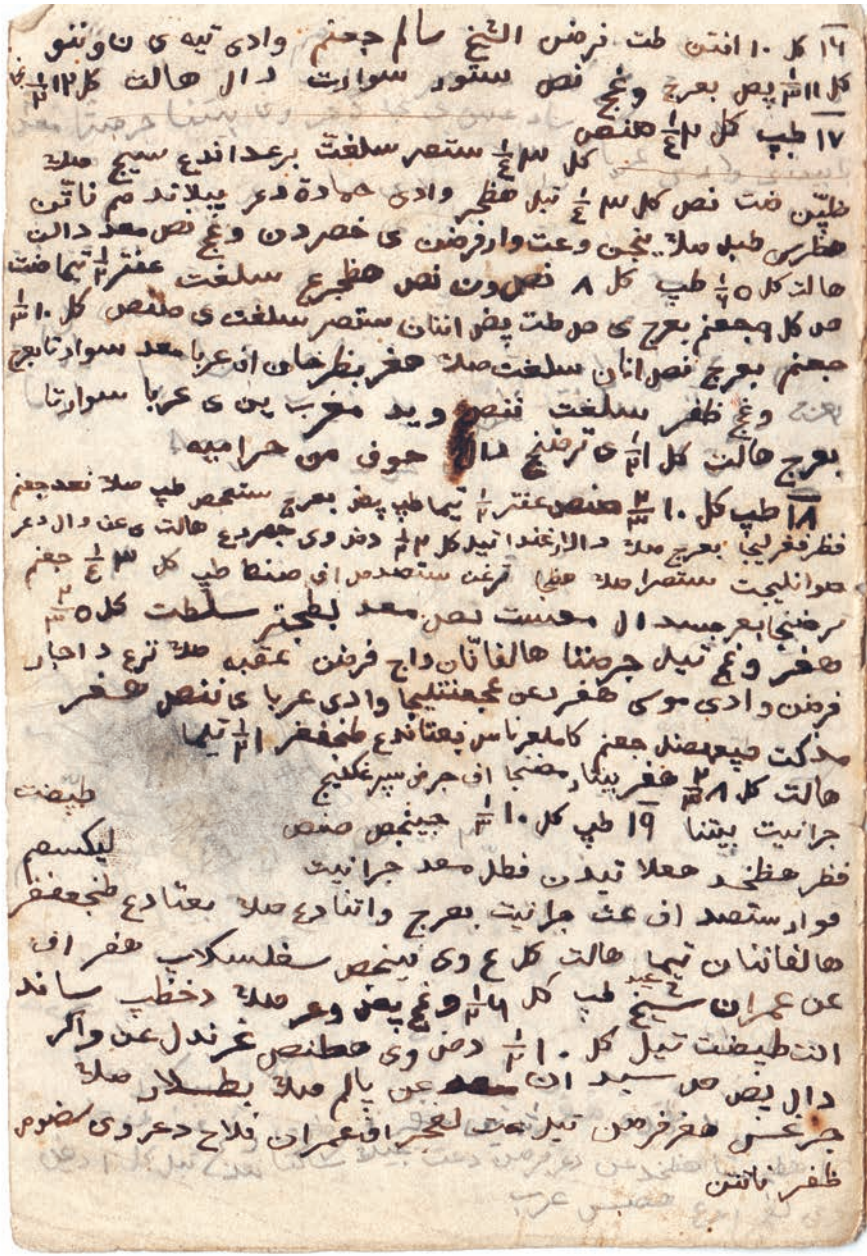

Uppslag ur Georg August Wallins dagsnotiser skrivna på svenska med arabisk skrift under hans första resa på Arabiska halvön.

۲۰ طب فرخن غرندل کل ٤ فظر مد ان جنفت
بعرج ی ص صد مغنجا لرطلنیخار جعم صند عربی بعرج اف رطل
صد دبت مار مصرعرا دکالد کل ۱۷ فظر خادع ستیجا صیفت غنفا تیل
مغرب ۲۱ طب کل ۱۰ ۳/٤ الت ستیجص طب صد نعری
بعرج حالتا ۲ ۱/۲ ی وادی دلاغة طب کل ۲ ۲/۳ هطنص عین الدلاغة عفتر
عن نیما هطنص فرام تیل شیخ حمید ابو سلمان کل ۵ ۲/۳

۲۳ طت فرخن حمید کل ۳ عفتر ۳/٤ هالت هصص فلاحین
تیل کل ۷ ۱/۲ صیفت نصن صیهضل ۱/٤ نیما معد
عتاندع صد بعتاندع کل ۱۱ ن ی دالن مبرک دعر سضد اف
قمح ٤ دعنا دال ی ص هطنص کل ۱۲ فرام تیل فلاحین
صد بیتنا عدهم ٤ ۳/٤ طب فرخن فلاحین کل ۹ افتن ی نص
تیل عن بسطه دعر فرخن ی ص تیل معاف دیت وی
هطنص کل ۲ ۱/۲ تیل شیخ احمد القباع هفرد ظخدع
صد ظفر هصیاد عن اف فصلد سم ویلع کطرعراس فرخن اللهاندا
سطکد صمار صد مذکت پلفجادع میع معد دعراس وعلویلخا صد
دعراس پرات انت فظر مض میع ستانتا هفر خاج هادع ینجن ستفند
فظر میع سعلف

۲۸ طت فرخن معاف کل ۲ ۲/۳ ننو ظکن سلغت
طیهضل ۳/٤ کل ۸ تیل رصینزنا اضرح طیهضل ۱/۳ کل ۱۰ تیل عرب
۲۹ طب کل ۱۰ ۱/۲ ن بعرجد ال تیل فلاحین طب کل ٤
نص دال علیمه ۲ تیما فرخن شوبلد عفتر عن تیما طت
یفن ستفر سلغت سم وی سکفرص تنص کل ٦ صیهضل
هصص عرب ۱۲ ۱/٦ کل ۱۰ رطین خان الزبیب فرخن سلطان
سلیمان ی دال نجل نفرا شوبلد کل ۱۱ ۱/۲ عرب
طولاد نجاد هصص دعم بیتنا

Epilog: imperiet och geografin

Det är mer än troligt att finansieringen för Wallins tilltänkta resa till Arabien förr eller senare skulle ha kommit enbart från Storbritannien, om han hade fått leva. Redan i maj 1852, efter Wallins misslyckade förhandlingar med de bägge sällskapen, uttryckte ordföranden för Royal Geographical Society Sir Roderick Murchison en önskan om att Ostindiska kompaniet och Storbritanniens regering gemensamt kunde finna en lösning för finansieringen av Wallins resa. ”Dr Wallin var ett barn av öknen, och kanske den enda européen som tack vare sin utbildning och sina kunskaper var perfekt kvalificerad att skingra vår okunskap om ett land som är så intressant för mänsklighetens tidigaste historia.”[43] Bakom dessa vackra ord om Arabiens betydelse för mänsklighetens historia låg dock Sir Rodericks omsorg om imperiets intressen, såväl ekonomiska som geopolitiska. Såsom Felix Driver uttrycker saken såg Sir Roderick ”utforskning och rekognoscering som de naturliga förutsättningarna för att öka det brittiska inflytandet över hela världen”.[44] Vi måste således inse, att Wallins problem med det kejserliga ryska geografiska sällskapet inte fick tillåtas påverka de brittiska intressena beträffande utforskandet av de södra delarna av Arabiska halvön.

För att ta det säkra före det osäkra kontaktade sällskapets representanter Richard Burton vid månadsskiftet oktober–november 1852 och den 6 november lämnade Burton in en noggrant förberedd resplan till styrelsen. Denna plan bär alla tecken på att ha utarbetats av dr Shaw och överste W. H. Sykes, de personer som var insatta i den resplan som Wallin tidigare utarbetat. Med andra ord hade Royal Geographical Society för avsikt att skicka iväg Burton för att genomföra den resa som Wallin planerat, och detta redan innan man i London fått vetskap om Wallins död.[45]

När man försöker förstå varför the Royal Geographical Societys agerade som det gjorde i fråga om Wallins plan för en ny resa till Arabien, måste man hålla i minnet att tanken om att utforskning kan tjäna något syfte utöver att ge kunskap för kunskapens egen skull inte var någonting man inom sällskapet kom på i efterhand, ”den var dess *raison d’être*”.[46]

En annan sak är sedan att den av Burton föreslagna planen och den av sällskapet den 10 mars 1853 slutgiltigt godkända planen avvek från varandra så till vida att resan skulle inledas med en vallfärd till Mekka och Medina. När Burton slutligen genomförde resan omfattade den endast vallfärden. Burton var intresserad av sitt eftermäle och var därför mera angelägen om att besöka Mekka än att ta sig till Hadramaut.

Halvöns sydkust från Oman till Aden som ofta omtalades med namnet Hadramaut, var av stor strategisk betydelse för britterna och deras förbindelser till Indien. Under förhandlingarna med Wallin i slutet av 1851 hade sällskapets sekreterare Norton Shaw i försiktiga ordalag poängterat detta för honom:

> Inom rådet uttrycktes mycket allmänt en åsikt om att en så lärd och företagsam resenär som Ni inte borde bindas alltför strängt av bestämmelser, och att det så långt som möjligt borde komma an på Era överväganden vilka utforskningar Ni önskar göra i Arabien. […] För mig framstår det som ytterst önskvärt att provincen Hadramaut ingår som ett av målen för Ert uppdrag.[47]

Den 25 januari 1875, skriver den finske arabisten och assyriologen Karl Fredrik Eneberg från Paris till professorn i sanskrit och jämförande språkvetenskap Otto Donner i Helsingfors: ”Namnet Halévy är dig icke obekant. [...] Samme man har på sätt och vis äfven ett intresse för oss. De forskningar, som Wallin i tiden ville företaga i södra Arabien, ha af Halévy blifvit genomförda på ett likaså grundligt som fruktbringande sätt.”[48]

Brev till G. Geitlin
Baghdad 2/8 1848

Jag hade under dessa dagar haft mina tankar åt annat. Min värd hade en doter, utom flera andra barn, en ung quinna om 17–18 år för tre år sedan gift med sin kusin, en ung man, som hade sitt tält helt nära vårt. Hon var en den vackraste quinna jag någonsin sett ehuru ingen egentlig arabisk öken skönhet, fastmera en Europeisk blondine, som jag nästan alldrig kan förr påminna mig sett bland Österns quinnor. Hon tillbragte alltid större delen af dagen i vårt tält, der hennes göra var att löska sin faders skägg, alla beduinskors älsklingsgöra. Här var hennes bekantskap snart gjort och efter några dagar anmodade jag henne att löska äfven mitt skägg. Ehuru troligen ingenting fanns deri, petade hon dock fram gnätter från poulisongerna och dröjde länge vid sitt göra; ty hon hade härunder att berätta mig det hennes man hotat henne att taga en hustru till; han hade varit gift med henne tre fulla år och på denna tid hade hon ej gett honom mer än en enda liten dotter; han ville ha barn och en hustru som gaf honom sådana och hade derföre gifvit sin unga vackra hustru kallad Amshà nämnda förklaring. Detta tyckte hon ej om och sökte råd hos mig huru förekomma verkställandet af hennes mans beslut. Flera dagar talade vi i förlängda löskningar och samtal härom och om annat: jag var dåre nog att lämna mitt hjerta öppet för en länge afvänd känsla: och slutligen kommo vi, kan Du gissa till hvilket beslut? Hör! Vi skulle fly, hon med mig; hon skulle lämna sin man och sin slägt, vi skulle bege oss till andre Araber och derifrån tvinga hennes man att skilja henne från sig: vi skulle blidka fadren om han vredgades och sedan det vore ställdt så till rätta skulle vi gifta oss och återvända till våra araber och lefva hos dem. Detta allt, ehuru ej ovandt i öknen, förstod jag väl ej kunde gärna utföras af mig utom det att jag ej så kunnat handla mot hennes far min värd, en man som jag lärt älska och vördna högt; men jag kunde ej hålla mig att inbilla mig i dessa ökneromantiska projekt och tankar och jag genomräsonerade åter med mig sjelf det räsonement som stundom uppstått hos mig i ett beduin tält och hvars ingångsspråk var kuss ummi aldynja (det vanliga arab.

uttrycket för vårt skit i hela verlden) jag mente hvad har jag att göra i Europa, hvarifrån jag nära nog afvänt mig: jag kan lefva den öfriga tiden bland öknens barn få mig kameler och fårahjordar och långt skiljd från Europas flärd och fåfänga och öfverfinade bildning lefva och dö i öknens enkla lif. Men utom det jag visste att ingen annan än den som är född och fostrad i öknen kan uthärda dess lif och förstå dess förhållanden, så hade jag för mycket och för nära sett alla de villor och felsteg, som beduinen är utsatt för vid det första steg han ur sin öken tar ut i lifvet i öknens eller andra Orientens arabiska städer och för fast öfvertygat mig att dock vi ha närmare att på vår väg komma tillbaka till naturen än beduinen och orientalern i allmänhet har att upphinna oss. Jag slog sålunda äfven denna gång alla dylika tankar ur hågen och började skynda på min affärd.

G. A. Wallin, Skrifter 5*, 2014, s. 239–240.*

JAAKKO HÄMEEN-ANTTILA

Georg August Wallin och Persien

Georg August Wallin besökte Persien 1848–1849 och stannade där i ungefär fyra månader, från den 18 september 1848 till den 7 januari 1849 för att vara exakt.[1] Landet han kom till skilde sig i flera avseenden från de arabiska länder han kände så väl, speciellt från Egypten och den wahhabiska Arabiska halvön. En icke-specialist kunde eventuellt förväxla Persien, dagens Iran, med arabiska länder, men skillnaderna mellan dem är troligen i verkligheten mer framträdande än likheterna.

Starka sunnihärskare hade makten i de arabiska områdena under Wallins tid, med undantag för några lokala shiahärskare av smärre betydelse i Libanon. Den osmanska sultanen, eller kalifen, var åtminstone till namnet härskare över stora delar av det som i dag anses höra till arabvärlden och han ansåg sig vara representant för sunniislam. Arabiska halvön styrdes av de allt mer kompromisslösa sunniwahhabiterna i vars ögon shiiterna var så gott som kättare. Kalifen hade inte mycket mer överseende med shiiterna, som oftast uteslöts från förvaltningen. Detta skapade till exempel i Irak en situation där majoriteten av befolkningen var shiiter medan den härskande eliten, antingen den var religiös eller sekulär, var av sunnihärkomst fram till Saddam Hussein. Persien, å andra sidan, hade officiellt varit ett shiarike sedan 1501 och en övervägande majoritet av befolkningen var shiiter.

Därtill fanns det en språklig barriär. Arabiskan användes allmänt i Persien i vetenskapliga och framförallt i religiösa verk. Majoriteten talade dock iranska språk (persiska, kurdiska samt flera lokala dialekter och mindre språk) och det nationella skriftspråket, som användes inom förvaltningen men också av diktare, journalister och inom skolsystemet, var modern persiska. Personer som talade turkiska och kurdiska utgjorde den främsta språkliga minoriteten i landet medan det fanns endast få personer som talade arabiska.

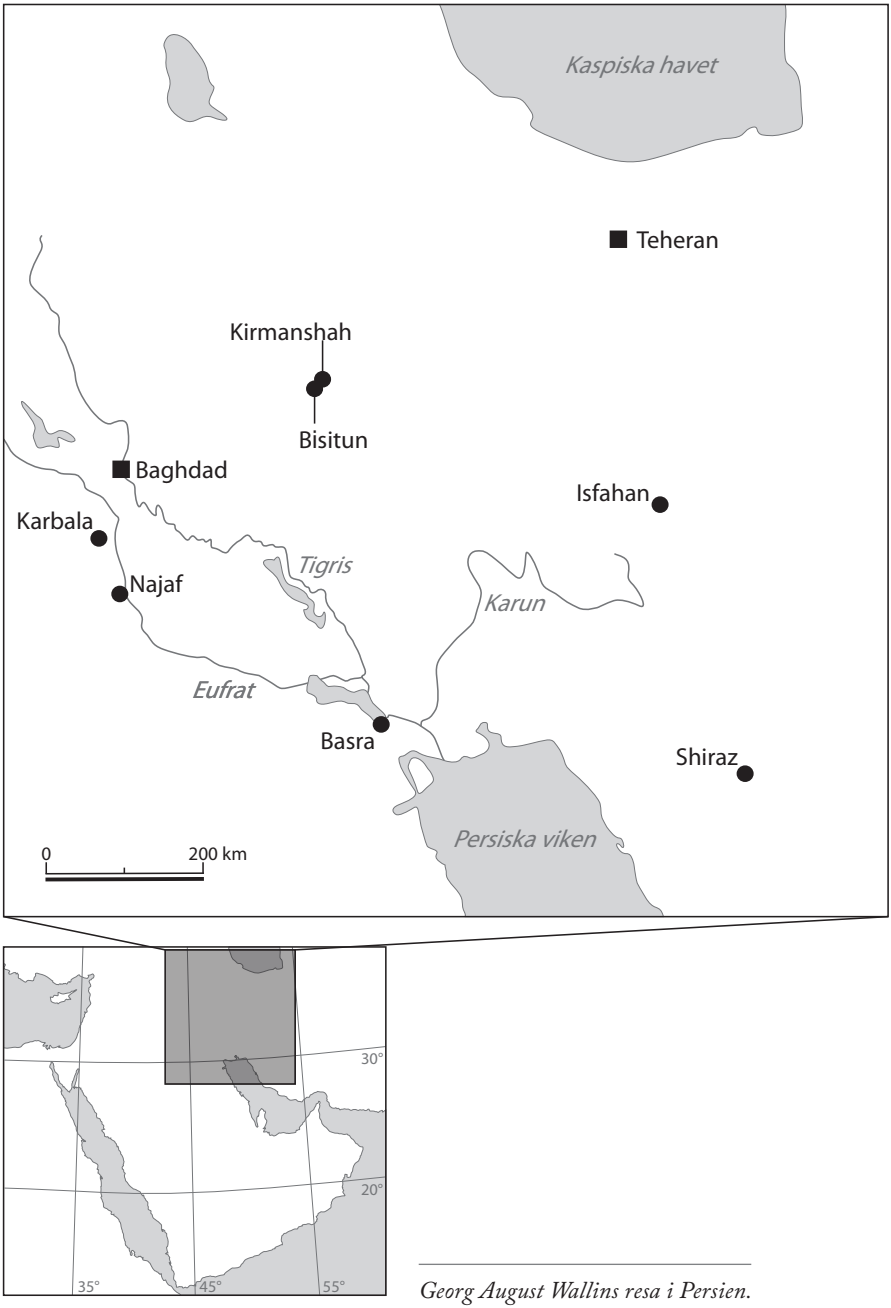

Georg August Wallins resa i Persien.

Den språkliga skillnaden förde också med sig kulturella skillnader. Medan de arabiska ländernas lärda läste i stort sett samma litteratur hade perserna sina egna klassiker. Detta fastän arabiskan var det språk de lärda antogs behärska åtminstone i någon utsträckning, precis som latinet var lärdomens språk i västra Europa under samma tid. Perserna kände oftast till de centrala arabiska klassikerna medan araberna sällan visste någonting om persisk litteratur.

Åtskilt från araberna genom språk och religion hade Persien vid mitten av 1800-talet utvecklats i egen riktning, men det fanns naturligtvis också faktorer som var gemensamma för araber och perser under den gemensamma arabisk-islamiska kulturen. Fastän shiiterna skilde sig från sunniterna var de också muslimer, och dessa två grenar av islam delar många grundläggande teologiska principer, även om de skiljer sig i andra. Dessutom hade den arabiska och den persiska litteraturen utvecklats under ömsesidigt inflytande under medeltiden, den ena inspirerande den andra. Fastän få araber hade läst persernas främsta författare Hafiz eller Saʿdi hade dessa skrivit sina verk i samma litterära miljö som de arabiska författarna. De skrev, med få undantag, inom samma genre (olik till exempel de europeiska eller indiska genrerna) och de använde till och med samma eller liknande bildliga uttryck, versmått och metaforer.

Förhållandet mellan den arabiska och den persiska kulturen har under de senaste 1 400 åren pendlat mellan assimilation och dissimilation. Politiskt har Persien under de senaste 500 åren varit en klart definierad politisk enhet och vid Wallins besök där 1848–1849 var landet en av tre huvudaktörer inom den islamiska världen. De två andra var det osmanska Turkiet – Persiens ärkerival – och åtskilliga självständiga eller delvis självständiga arabiska furstendömen.

Det osmanska Turkiets nedgång hade redan börjat och skulle leda till tillkomsten av det moderna Turkiet, en liten anatolisk stat i jämförelse med det osmanska imperiet som, då det var som störst, härskade över stora delar av Europa och de flesta arabiska länder och dessutom sträckte sitt influensområde långt in i Nordafrika. Flera förluster gentemot diverse europeiska ar-

méer hade redan lett till att det osmanska Turkiets gränser ritats om. Detta gällde inte endast den västra gränsen eftersom också Egypten hade slingrat sig ur Turkiets grepp, om än endast för att falla offer för britterna som i praktiken ersatte osmanerna som herrar över Egypten.

Ett land i uppror

I Persien hade qajardynastin tagit över makten vid slutet av 1700-talet och dynastin härskade över Persien tills den kortlivade pahlavidynastin tog över 1924. Den gamla shahen dog 1848 och den nye shahen, den unge Nasir al-Din, besteg tronen för att inleda sin långa regim (1848–1896). Naturligtvis kunde ingen då förutse att Nasir al-Din skulle komma att härska de följande fem decennierna. Hans ställning var osäker ännu 1848, inte endast på grund av den internationella situationen – Ryssland visade ett allt större intresse för att utvidga sitt territorium söderut, britterna höll ett öga på Persien och osmanerna vände sig gång på gång mot sin granne i öster för att kompensera rikets förluster på annat håll – utan också på grund av omfattande problem inom landet.

I Persien hotades ordningen av religiöst tumult. Ett flertal rörelser, delvis relaterade till varandra, hade utmanat det shiitiska prästerskapet (*'ulamā'*) som hade inflytande vid hovet. Den vid det här laget klassiska shiitiska doktrinen ansåg att den dolde imamen – dold sedan 941 – hade bestående religiös och värdslig auktoritet. I hans frånvaro utövade *'ulamā'* hans religiösa auktoritet som ställföreträdare och detta gav dem också en avsevärd värdslig makt. (Senare resulterade detta i doktrinen *vilāyat-e faqīh*, eller direkt styre av en person som är högt lärd i islamisk lag. Doktrinen utvecklades av Ayatollah Khomeini på 1940-talet och följs fortfarande i den islamiska republiken Iran.)

I kontrast och motsats till det etablerade systemet hade en lärd man från Bahrain, Ahmad al-Ahsa'i, som var inflytelserik även bland shiiterna i Irak och Persien, framfört åsikten att ytterligare en religiös karaktär kallad Rukn ("Pelaren") besatt religiös auktoritet. Denna religiösa auktoritet grundade sig på direkt andlig kontakt med den dolde imamen. Ahmad al-Ahsa'i framförde

denna åsikt endast på en teoretisk nivå i sina vitt spridna skrifter, men i sin privata undervisning gjorde han själv anspråk på positionen som Rukn.

Rörelsen kring shejk al-Ahsa'i dog inte ut i och med sin grundares död 1826. Han efterträddes av Sayyid Kazim Rishti men efter dennes död splittrades rörelsen. En av förgreningarna leddes av den mycket karismatiske unge mannen Sayyid ʿAli Muhammad Shirazi, mera känd för eftervärlden som Bab, "Dörren". Bab gjorde anspråk på esoterisk auktoritet för sig själv, precis som al-Ahsa'i hade gjort, men var mindre varsam i framförandet av sina krav. Han var dörren genom vilken de troende skulle få tillträde till den dolde imamen, en idé som hade sitt ursprung i en del doktriner från 900-talet men som sedan dess hade blivit föråldrad.

Ett sådant anspråk irriterade naturligtvis *'ulamā'*, eftersom ett införande av Babisystemet skulle ha fråntagit dem deras auktoritet. Detta i kombination med det allmänna stöd Bab och hans anhängare hade lyckats vinna resulterade i att man inom förvaltningen var misstänksam gentemot honom. År 1845 var Bab och hans anhängare färdiga för *qiyāma*, som betyder både återuppståndelse och revolution inom det shiitiska språkbruket. Regeringen fann det svårt att kuva upprorsmakarna och under två år lyckades Bab locka till sig allt flera anhängare. Men 1847 arresterades han och skickades i intern exil till nordöstra Persien.

År 1848, året då Wallin besökte Persien, förkunnade Bab från sin exil att han var Qaʿim och Mahdi, det vill säga den eskatologiska ledaren inväntad av shiiterna sedan urminnes tider. Enligt shiitisk tradition var det här en öppen inbjudan till revolt mot de dåvarande makthavarna. Bab ställdes inför rätta i juli 1848, men trots offentligt kroppsstraff drog han inte tillbaka sina anspråk. Efter den äldre shahens död i september samma år, ungefär vid tiden för Wallins ankomst till landet, bröt ett uppror ut som leddes av Babirörelsens inre kretsar. Huvuduppproret pågick i ungefär ett halvt år och kvästes först i maj 1849; då hade Wallin redan återvänt till Irak. Flera mindre uppror bröt ut runt om i Iran, slutligen avrättades Bab den 9 juli 1850 och några år senare, 1854, upphörde Babiupproren helt. Trots att det inte är relevant

för Wallins resa till Persien kan det nämnas att Babidoktrinerna senare återuppstod i formen av tidig bahai. Även om bahaierna i dag inte alltför ivrigt erinrar sig sin shiitiska bakgrund startade bahai de facto som en shiitisk rörelse innan den utvecklades till en världsreligion.

Det är en aning förvånande att Wallin inte skrev någonting om denna Babirörelse, som förorsakade en sådan oro runt om i landet, fastän, det måste erkännas, huvudsakligen i andra områden än de han vistades i. Även i andra avseenden var Wallin mer intresserad av att iaktta sin näromgivning än av att skildra händelser som han endast hade hört talas om eller läst om.

Persiens inre tumult förhindrade shahen att aktivt bygga upp riket, vilket på lång sikt försvagade landet, ett faktum som blev mer kännbart mot slutet av århundradet. Kulturellt var Persien också något slumrande under mitten av 1800-talet. Det föregående århundradet hade bevittnat en del intressanta utvecklingslinjer inom filosofin och gett upphov till enstaka författare vars produktion fortfarande anses vara läsvärd. 1800-talets mitt producerade däremot ytterst få intellektuella som lämnade bestående intryck i Persiens nationella historia. Det intellektuella klimatet vacklade mellan ett urgammalt, förlegat paradigm och ett modernt västinspirerat paradigm som inte ännu var helt accepterat. Det här var den värld Wallin kom till, men vad tänkte han om den?

Wallin och det persiska språket

Inom den akademiska världen var de lärda fortfarande flerspråkiga vid 1800-talets mitt. En arabist kunde läsa åtminstone persiska och turkiska och för det mesta var inte heller sanskrit för exotiskt för honom.

I Finland har studier i arabiska och turkiska traditionellt haft en starkare ställning än studier i persiska.[2] Wallins lärare och vän Gabriel Geitlin, professor i orientalisk litteratur 1835–1849 (och därefter professor i exegetik), hörde till de få som hade ägnat persiskan mer än flyktig uppmärksamhet. Han publicerade sin *Principia grammatices neo-persicae* 1839–1846, precis innan Wallin besökte Persien under qajardynastin. Grammatikan var inte dålig

enligt den tidens standard och kan än i dag med fördel användas för studier i skriven klassisk persiska. Detta trots att den håller långt ifrån den nivå som Geitlins andra framgångsrika student Wilhelm Lagus nådde med sin arabiska grammatika (*Lärokurs i arabiska språket* I–IV, 1869–1878), som skulle ha väckt stort intresse inom den akademiska världen om den hade skrivits på något annat språk än svenska. Geitlin var den som Wallin huvudsakligen korresponderade med och det vi vet om Wallins resor i Persien framgår främst av tre brev som Wallin skrev till Geitlin. Alla tre är återgivna i sin helhet i den femte delen av Wallins *Skrifter*.[3]

Geitlin, och efter honom Mirza Ismaʿil i S:t Petersburg 1841, hade undervisat Wallin i persiska och när Wallin var i Persien 1848 verkar han ha klarat av att kommunicera på det lokala språket. Före resan närde han en förhoppning om att ha tillfälle att lära sig persiska bättre och att närmare bekanta sig med landets litteratur.[4] Det förra uppnådde han, däremot finns det inga tecken på att hans kunskaper om persisk litteratur skulle ha stärkts 1848.

Wallin hade vid ett tillfälle före Persienresan hävdat att hans modersmål var persiska, men det var i Katarinaklostret på Sinai där munkarna inte hade möjlighet att avgöra riktigheten i påståendet.[5] När han var i sällskap av muslimer hävdade han oftast att hans modersmål var ett centralasiatiskt turkiskt språk, trots att hans kunskaper i turkiska också var begränsade. Båda dessa påståenden gjorde han för att undvika allmän uppmärksamhet och för att lindra känslan av att vara en främling i den islamiska världen. Wallin reste som muslim och undvek onödiga kontakter och förbindelser med européer, och risken för att han skulle dra nyfikenhet till sig var mindre om han sade sig tala persiska eller ett turkiskt språk än om han hade erkänt att svenska var hans modersmål.

I vissa fall kan vi också i Wallins brev och dagböcker urskilja hans begränsade kunskaper i persiska. När han berättar om hur Hafiz, ett av den persiska litteraturens stora namn, läses tycker han att persiskan låter magisk,[6] och man kan fråga sig om inte detta åtminstone delvis berodde på att persiskan var ett språk han endast delvis förstod och att det därför hade en exotisk klang.

Samma fråga uppstår då han jämför arabiskt och persiskt sagoberättande till den senares nackdel.[7] Han hänvisar till arabiskans ädla enkelhet i jämförelse med persiskans mångordighet och självhävdelse, men det kan också bero på nyanser han inte uppfattade och på en begränsad förmåga att uppfatta ordlekar, metaforer, anspelningar och dylikt i persiskan. I samma brev beskriver han också en *taʿziya*-pjäs om Husayns lidanden med ackompanjerande *rawḍa-khwānī*, religiöst berättande sånger,

Poeten Hafiz grav utanför Shiraz. Eugène Flandin 1840.

som han närvarade vid. Han erkänner att han hade svårigheter med att följa berättelsen eftersom han inte förstod mycket av vad som sjöngs. Till Wallins fördel måste dock erkännas att det inte är någon lätt uppgift att följa en berättelse som sjungs och som alla andra i publiken känner till. Wallins persiska var begränsad, men uppenbarligen ändå tillräcklig för normal kommunikation

och för att uppfatta innehållet i texter, även om han inte var förmögen att uppskatta alla deras stilistiska finesser.

Arabisten Wallin intresserade sig egentligen aldrig för detta indoeuropeiska språk och dess litteratur, i motsats till hans mycket berömda yngre samtida, Theodor Nöldeke. Trots Nöldekes omfattande meriter i arabiska och semitiska studier och hans djupa kunskap och inträngande förståelse av arabisk poesi, ansåg han alltid att Persien och dess litteratur var honom kärare och stod honom närmare än den beduinpoesi som araberna själva beundrade. På äldre dagar erkände Nöldeke att han aldrig hade förstått sig på den förislamiska beduinpoesin, som han (och många andra med honom) ansåg vara monoton, förvirrande och, uppriktigt sagt, tråkig. Den vidare kretsen av 1800-talets läsande allmänhet delade denna åsikt. Medan Goethe hade gjort Hafiz till ett känt namn i den tyskläsande världen (mer eller mindre hela Europa under en tid då till och med brittiska lärda läste tyska) sedan början av seklet, startade Edward FitzGerald en verklig vurm för ʿUmar Khayyam under de fyra sista decennierna av samma sekel. Arabisk poesi framkallade inte en sådan entusiasm bland publiken under 1800-talet och av den arabiska litteraturen var det endast *Tusen och en natt* som verkligen hittade fram till de europeiska läsarnas hjärtan.

Med Wallin var det tvärtom. Hans kunskap i och intresse för persiskan var marginell och han skrev aldrig något seriöst vetenskapligt arbete om Persien och dess kultur. Avsaknaden av entusiasm inför persiska angelägenheter syns i hans brev och dagböcker. I Egypten var han tillfreds, fastän han stundvis var kritisk gentemot egyptierna och inte alla hans anteckningar om dem är skrivna i en smickrande ton. På Arabiska halvön bland beduinerna var han översvallande och kände sig som hemma (fastän han då och då hade hemlängtan till Finland och Europa) medan Persien för honom var – ja, till att börja med inte ett arabiskt land.

Ständiga jämförelser mellan perser och araber

Wallin delade också den förhärskande åsikten att arabernas islam, sunnismen, representerade den äkta islam medan shia endast var en halvhjärtad version frambringad av perserna. Fastän uppfattningen inte är historiskt helt korrekt – de första shiiterna var naturligtvis araber och det fanns, och finns fortfarande, en hel del arabiska shiiter i Irak och Libanon – hade Persien blivit ett shiitiskt land i början av 1500-talet, och i arabernas och turkarnas ögon var ”shiit” och ”perser” mer eller mindre samma ord. Den här ståndpunkten övertogs också av västerländska lärda och perserna själva fogade sig mer än gärna. Ryssland var redo att se sig självt som representant för den ortodoxa kyrkan och som ”beskyddare” av dess svagare trosfränder runt om i världen och Persien hade alltid visat liknande tendenser angående shiiterna. Wallin visste naturligtvis att det också fanns arabiska shiiter, men för honom utgjorde ändå perserna normen inom shia.

Ett annat ofta diskuterat ämne var vilken av islams grenar som låg närmast den ”ursprungliga” islam, vad det sedan må betyda. Från ett modernt historiskt perspektiv utvecklades båda grenarna under det sjunde, åttonde och delvis också det nionde seklet på sätt som distanserade dem från den islam som finns i Koranen. Å andra sidan kommer man lätt till slutsatsen att den ”ursprungliga” islam av Muhammad och Koranen till sitt innehåll måste ha varit av en relativt enkel konstruktion, och att den snarare var en produkt av en ökenkultur med oaser och kameler än av den förfinade urbana persiska kulturen på 1800-talet.

Vilken den historiska sanningen än är, verkar ”äkta” islam för Wallins del ha representerats av en blandning mellan sunniislam och beduinsk religiös slapphet. Islam var en enkel ökenreligion, född i det landskap beduinerna bebodde, och det var endast beduinernas avsaknad av djup religiös känsla som fjärmade dem från denna islam. Näst bäst, enligt Wallin, var den typen av sunniislam som fanns i Kairo. Perserna och shiiterna var någonting helt annat med sina martyrer och kapell, lokala vallfärder och

ritualer. Klarast uttrycker sig Wallin kring detta i sitt brev till Geitlin den 13 september 1848 då han skriver:

> Islam är en öknens planta, trifves egentligen ej annorstädes och slår ej riktigt rot i någon annans, än en äkta Arabs hjerta; hos Turken och Persern är den en drifhusplanta, gödd af lättrogenhet, tanklöshet och gammal vana.[8]

Fastän detta kan tolkas som en aning kritiskt gentemot islam i allmänhet tror jag att uttalandet först och främst skall läsas ur ett arabiskt perspektiv; för Wallin, liksom för många araber, var perser och till och med sunnitiska turkar inte ”äkta” muslimer.

I ett annat brev till Geitlin upprepar Wallin i stort sett samma åsikt och tillägger att en obildad och försumlig beduin är en mer genuin muslim än en lärd perser. Islam passar endast för öknens söner, säger han i gillande ton. Och förvisso, Wallin kände sig som hemma bland beduinerna och hade inga problem med islam då han var bland dem. Det är äktheten som räknas: eftersom islam för Wallin var arabernas religion borde den stanna bland dem och perserna borde ha sin egen religion. Märkligt nog kommenterar Wallin inte zoroastrianismen överhuvudtaget i sina skrifter. Vad gäller perserna ansåg alltså Wallin att islam var ett främmande drag hos dem. Detta passar bra ihop med den respekt han kände för deras kunskaper om sitt eget lands förflutna, som, naturligtvis, var förislamiskt.[9]

Wallin kallar till och med sig själv sunni i brevet till Geitlin daterat i Baghdad den 13 september 1848, och oftast togs han också för sunni.[10] Vid detta tillfälle talar han dock om den roll han hade tagit i Kairo, men i ett visst avseende hade masken åtminstone delvis blivit hans riktiga ansikte.

Detta ligger i linje med att Wallin i ytterst negativa ordalag kommenterar de *ʿārifer*, eller mystiker, som han träffade i Persien.[11] För honom var de ateister eller rationalister, falska i sin islamiska tro och alltför benägna att frottera sig med icke-muslimer (en modern forskare skulle antagligen uppskatta deras tjänstvillighet och öppenhet gentemot andra religioner). Här är perspektivet den lojala sunnins, förskräckt över de till synes relativistiska idéerna

bland dessa mystiker. Orsaken ligger därmed inte i att Wallin var fientligt inställd mot islam utan i att han föredrog äkthet, och för honom var islam äkta endast i öknen eller, i vidare bemärkelse, bland araberna. Följaktligen ogillade han *ʿārifer* eftersom de i hans ögon inte var äkta muslimer.

Samma förkärlek för äkthet kan ses i Wallins kommentarer om det persiska passionsspelet *taʿziya*.[12] Wallin tyckte väldigt mycket om spelet, fastän han på grund av språket hade problem att följa med handlingen, men en sak störde honom storligen. Spelets huvudpersoner är Husayn och andra tidiga araber, men skådespelarna uppförde sig på scen på ett sätt som perser skulle ha gjort. Wallin fann detta oroande, en arab skulle inte vältra sig i sentimentala avsked eller ha föraningar om en kommande katastrof.

Detta avsnitt är avslöjande. För Wallin utgör den samtida beduinen normen och han blir besviken då någon eller någonting inte lever upp till denna norm. Wallin inser själv att karaktärerna i ett skådespel inte alltid är autentiska – Shakespeares Julius Ceasar är inte romare, säger han – men det verkar som om han åtminstone i detta fall helst skulle ha sett dem som äkta. Här bör den lilla detaljen tilläggas att Husayn inte alls var en beduin från mitten av 1800-talet utan en småstadsarab från mitten av 600-talet. Detta insåg Wallin aldrig utan delade den utbredda tron att saker och ting aldrig förändras i öknen. (De förändras måhända långsamt, men man borde inte hoppa över årtusenden riktigt så lätt som Wallin och största delen av hans samtida gjorde.)

Passionsspelet och *rawḍa-khwānī* (sjungna martyrtexter) är typiska för shiaislam. I ett brev till Geitlin daterat den 15 april 1849 berättar Wallin hur jämrandet, som publiken storgråtande tog del av, irriterade honom. Här kan man anta att det är hans personliga bakgrund som har sitt finger med i spelet. En finländsk 1800-talslutheran växte upp i en återhållsam kultur som inte direkt uppmuntrade till känsloyttringar. En katolsk iakttagare skulle eventuellt ha haft lättare att förstå publikens reaktion, som jag personligen alltid har funnit mycket gripande, till den grad att jag en gång lämnade en föreställning tårögd.

I Najaf i Irak, eller Mashhad ʿAli som staden också kallas, finns shiiternas första imam ʿAlis gravmoské, som Wallin be-

Shahmoskén i Isfahan. Målning av Pascal Coste 1841.

sökte före resan i Persien. I ett brev till Geitlin kommenterar han moskén, som är byggd av perser, och dess arkitektur. Först beskriver han hur moskén är dekorerad med fina målningar och skulpturer i persisk stil (”i pers. smak utsirad med fint målar o. sculptur arbete”), men senare i meningen dyker plötsligt hans förkärlek för det arabiska upp: ”och saknande den arab. imposanta enkelheten”.[13] I denna mening återfinns naturligtvis också influenser från Winckelmanns *edle Einfalt und stille Grösse* från det föregående århundradet, men Wallins förkärlek för det enkla var troligen åtminstone delvis baserad på att det var frågan om *arabisk* enkelhet.

Ett annat avsnitt återger Wallins uppfattning om skillnaden mellan luthersk och ortodox kyrkoarkitektur, lite lik skillnaden mellan 1800-talets sunni- och shiamoskéer. Som lutheran ser Wallin de persiska/shiitiska moskéerna – underförstått lägrestående än den imponerande enkelheten i arabiska/sunniska moskéer – som besläktade med ”våra Ryska [i.e. ortodoxa] kyrkor” (vilket de också var, med inflytande från båda hållen). Den enkla kalkfärgade lutherska kyrkan är underförstått överlägsen den utsmyckade ortodoxa kyrkan, precis som den arabiska/sunniska moskén är överlägsen den persiska/shiitiska moskén, oavsett den utsökta yrkesskickligheten i den senares utformning.

Kanske borde vi också läsa in någonting liknande i Wallins anteckningar om de shiitiska helgonen. För en lutheran var helgon och vördnaden för dem – en lutheran skulle antagligen ha använt ordet ”dyrkan” på 1800-talet – någonting misstänkt katolskt, en aspekt av papismen och den ”degenererade” form av kristendom den representerade. På en folklig nivå vördades visserligen helgon också inom sunni, men wahhabiterna på Arabiska halvön var avogt inställda till helgon och till och med i Kairo rådde en viss misstänksamhet gentemot den folkliga religionens helgon och deras gravar. För shiiterna däremot var vördnaden för imamerna och deras efterföljare, imamzaderna, och deras gravar och minnesmärken en väsentlig del av också de lärdas religion.

I samma brev från den 2 augusti 1848 beskriver Wallin de shiiter som önskar dö i den heliga trakt där ʿAli dog som dårar:

> Dårar af Pers. o. Arab. Shiiter samla sig här omkring deras helgons graf: göra här sina böner o. skatta sitt lycklige att här få dö: de dårarne![14]

Han fördömmer dem emellertid inte utan tillägger att mänsklig dårskap trots allt har skapat allting som är stort och fint i världen. *Volens nolens*, han måste medge att när allt kommer omkring gäller *edle Einfalt* inte för allting och det finns mänskliga behov som motvikt till ädel enkelhet.

Fastän Wallin föredrog beduinerna var han ursprungligen ingalunda fientligt inställd till perserna. I brevet från den 2 augusti 1848 beskriver han också sin vistelse bland perserna i Mashhad ʿAli som ganska trevlig men säger ändå att han inte kan påstå att han skulle ha vunnit någonting på att byta ut beduinernas sällskap mot persernas:

> Jag bor nu här midt ibland Perser och natten om kurrar kaljån och glammas på den sånggnolande persiskan och ehuru jag ej kan säga att jag vunnit på bytet af dem mot öknens Araber, så är det hyggligt sällskap nog.[15]

Han associerar sina nya grannar med att sitta overksam med vattenpipan bubblande, en association som kunde vara taget direkt ur en samtida skildring av italienarna och deras *dolce far niente*, endast med vattenpipan utbytt till ett glas grappa. Sett ur ett finländskt lutherskt perspektiv, förstås.

Denna utsökta sysslolöshet (*dolce far niente*) begränsade sig dock inte endast till perserna. I dagboken använder Wallin upprepade gånger detta uttryck både om araberna[16] och om sig själv[17]. Även vännen Wilhelm Lagus informerar oss om att den unge Wallin under sommaren njöt av *dolce far niente* i den finska skärgården och bekräftar således Wallins sporadiska fallenhet för lättja. Detta som påminnelse om att Wallins anteckningar om perserna inte ska läsas isolerade från hans övriga anteckningar och brev.

Wallin kommenterade även perserna som folk. Han anser dem vara ”fullkomliga Européer eller vesterlänningar till sina seder och tankar, ty ehuru de bekänna Islamläran har denna ingen rot

i deras hjertan"[18] och några rader längre ner säger han att han i persiskt sällskap ofta känner sig som om han var omgiven av européer. Den underförstådda tanken här är att araberna skiljer sig mera från européerna än perserna gör.

Wallin visste mycket väl att persiskan var ett indoeuropeiskt språk och vid mitten av 1800-talet ansågs språk och ras – för att använda den term som skulle ha använts av Wallins samtid – i hög grad vara egenskaper som förenade folkgrupper. Perserna talade ett indoeuropeiskt språk, *ergo*, de var indoeuropéer och med andra ord så gott som européer. Detta kan ha förstärkt tanken att perserna var mer européer än araberna, men vi ska inte begå misstaget att påstå att kommentarer med ursprung i 1800-talet är ideologiska när de i själva verket inte är det. I viss mån skilde sig perserna från araberna och stod närmare västerlänningarna även utan någon ideologisk bakgrund. Det vi ibland leds att uppfatta som en ideologisk eller subjektiv kommentar kan i själva verket vara baserat på en riktig uppfattning av verkligheten, ett faktum som ofta ignoreras inom den så kallade orientalismdiskussionen.

Wallin själv var väl medveten om att han hade en del förutfattade meninger om perserna. I ett av breven till Geitlin beskriver han sina förväntningar inför Persienresan med att han hoppas få se landet sådant som det beskrivs i dess litteratur, rikt på rosor och näktergalar.[19] (Han visste dock mycket väl att det inte vara säsong för rosor.) Trots att han inte var fri från förutfattade meninger lyckades Wallin, som den goda forskare han var, känna igen flera av dessa fördomar i sig själv och observera världen omkring sig relativt objektivt.

Wallin rapporterar också till Geitlin att perserna anses vara ett konstnärligt folk. Han verkar acceptera detta fastän, som vi redan har sett, han vid flera tillfällen föredrar den ädla enkelheten bland (beduin)araberna. Han kommenterar även persernas artighet i en fördelaktig ton.[20]

En sak som i Kairo hade förvånat Wallin var hur lite egyptierna reste. De flesta Kairobor hade aldrig sett pyramiderna fastän de enligt honom utgjorde en fascinerande syn och låg precis runt hörnet. I Persien intogs han av persernas reslust. Alla verkade vara på resande fot, och de lokala vallfärderna till martyrernas

gravplatser ansåg han vara motiverade snarare av persernas lust att röra på sig och se världen än av religionen. Även om han endast konstaterar detta utan att kommentera det mer utförligt kan man gott gissa sig till att Wallin värdesatte reslusten positivt. Själv tillbringade han största delen av sitt vuxna liv på resande fot och njöt av livet bland beduinerna som också spenderade stora delar av sina liv i rörelse.

Brevet till Geitlin från den 13 september 1848 är en god källa till jämförelser mellan perser och araber.[21] I brevet diskuterar Wallin den ömsesidiga konkurrensen mellan araber, perser och turkar. Eftersom de två senare under flera århundraden hade varit de dominerande nationerna i området är det förståeligt att en hård konkurrens hade utvecklats också på folklig nivå. Turkiska arméer hade upprepade gånger invaderat Persien, bränt och plundrat landet, och nästan lika många gånger hade shahens arméer gjort sig visiter till Anatolien. Araberna glömde inte och lät inte heller andra glömma att deras språk var Koranens språk och att de var de sanna muslimerna, speciellt i jämförelse med perserna som inte talade det heliga språket och därtill ansågs vara kättare av sina grannar som huvudsakligen var sunni. Det är därför inte förvånande att perserna för sin del också sneglade misstänksamt på araberna.

I brevet till Getlin från den 15 april 1849 jämför Wallin folket och basaren i Kirmanshah i negativ ton med vad han hade upplevt hos araberna.[22] I Kirmanshah var människorna fula med sina ”dystra tysta opium ansigten”, som påminde honom om synen i ett bårhus han en gång hade besökt. De som såg friska ut var å andra sidan enligt honom uppsvällda och övergöda; till utseendet påminde de kanske närmast om vinflaskor. Magra eller feta, Wallin såg inte på dem med välvilliga ögon.

Wallin och den persiska litteraturen

Fastän Wallins åsikter om Kirmanshah var synnerligen negativa erkände han – eventuellt som en senkommen tanke eftersom han skrev brevet till Geitlin i efterhand, efter att han hade återvänt från Persien – att även om österlänningarna föredrog att småprata

i stället för att läsa eller samtala seriöst var det mest sannolikt bland perserna man kunde finna personer som läste sina gamla klassiker (nationaleposen *Shāhnāme* och Sa'dis arbeten nämns här som exempel). Wallin, som den 1800-tals vetenskapsman han var, hade lärt sig att värdera dessa klassiker högt. I Isfahan träffade han en 17-årig yngling som imponerade på honom med sitt myckna läsande. Detta gav honom också tillfälle att kommentera saken på en mera allmän nivå: perser läser mer än araber. Detsamma gällde graden av läs- och skrivkunnighet som var avsevärt högre i Persien än i arabiska länder. Han kommenterade vidare attityderna gentemot inlärning. Medan en persisk far kunde ses bära sin ovilliga son till skolan på sin rygg kunde en arabisk far förbjuda sin son att gå till skolan. Wallin tillägger dock i uppskattande ton att araberna lär sig mera utantill och att deras utbildning därför är mera grundlig, ett synsätt som knappast delas av många i dag.

Personligen föredrog Wallin själv ofta småpratet framför klassikerna. Han skrev sina viktigaste vetenskapliga arbeten om de arabiska dialekter som talades av vanliga människor. Han skrev visserligen sin professorsavhandling om en sufidikt, men han erkände att han gjorde det halvhjärtat, och publikationen (*Carmen elegiacum Ibnu-l-Faridi cum commentario Abdu-l-Ghanyi*, 1850) visar också att han saknade intresse för ämnet. Wallins inställning kan också urskiljas i hans anteckningar om Bisitun i det nyss nämnda brevet till Geitlin; de praktfulla akemenidiska inskriptionerna intresserade honom mycket mindre än de folkliga historierna och legenderna om själva platsen. För honom räckte det med lokalbefolkningens småprat och han gjorde sig inte, det visserligen stora, besväret att klättra upp för att beskåda texterna som då nyligen hade deschiffrerats – Henry Rawlinson hade publicerat den första delen av sina studier 1847 och den andra delen utkom 1849. Wallin tillade att medan persiska resenärer och dervischer gjorde sig besväret att gå och betrakta inskriptionerna som låg endast en bit ifrån skulle araber inte ha gjort det. Det här var inte den enda gången Wallin uppförde sig som en riktig arab.

Trots att han själv inte vara speciellt entusiastisk över förislamiska akemenidiska inskriptioner förebrådde han perserna

för att ha gett upp sitt ursprungliga förislamiska språk.[23] Likaså verkar han ha anklagat dem för att ha antagit islam, en religion som han däremot gärna såg araberna sluta sig till. Under en hetsig diskussion med några av hans nyfunna persiska vänner som angrep honom för hans förmodade sunniislam, gick Wallin till motangrepp och beskyllde perserna för att ha övergivit sitt ursprungliga språk och halvhjärtat anammat ett nytt (arabiska) som de till syvende och sist inte behärskade, vilket resulterade i en oren blandning, ”nonsens” som han kallar det.[24]

Argumentet yttrades eventuellt ursprungligen med glimten i ögat, orsakat som det var av persernas tjat om religiösa frågor. Men Wallins senare kommentarer visar att hans åsikt om det persiska språkets korrumperade tillstånd var allvarligt menat (de ”korrumperade” arabiska dialekterna tyckte han däremot var fascinerande). Dessa senare kommentarer kommer inte från diskussionen med perserna utan är hans egna reflektioner till Geitlin, som – det ska kanske upprepas här – nyligen hade publicerat en persisk grammatika. Wallin konstaterar att precis som den stela franskan behöver lite kraft och liv från den lediga och högtflygande betoningen i tyskan (en modern författare skulle dock troligen se de två språken i ett litet annat sken), skulle det mycket berusade persiska språket behöva ett glas klart arabiskt mineralvatten. Men perserna smuttade endast skummet av glaset och lämnade det friska vattnet, som de fann motbjudande, och därmed bara tilltog deras rus (en sats som man kan se som ett översättningslån från persiskan – här lät Wallin sig uppenbarligen själv ryckas med av de österländska retoriska bilderna). På det hela taget var persiskan inte språket för arabisten Wallin.

Intressant är också det som Wallin rapporterar att en ung *sayyid* (en förmodad ättling till profeten Muhammad) hade svarat på hans argument. Denne unge man verkar ha varit nationalist, ungefär i linje med pahlavishaherna ett århundrade senare eller anhängarna av *shuʿūbiyya* (en nationalistisk rörelse) ett årtusende tidigare. För den unge mannen hade de ursprungliga perserna varit överlägsna alla andra. Inte ens profeter som hade skickats till andra folk hade vågat sig på att komma till Persien eftersom de visste att den persiska vetenskapen och civilisationen var över-

lägsen deras egen. Franker och indier däremot hade kommit till Persien för att dricka ur denna visdomens källa – *shuʿūbīerna* hade på motsvarande sätt hävdat att antikens visdom hade lånats från Persien. Till denna mycket nationalistiska tolkning av det förflutna tillade den unge mannen att mullorna sedan hade förvanskat språket genom att införa så många främmande ord i det att det var nästan omöjligt att rycka upp dessa ogräs med rötterna utan att rubba hela det lingvistiska fältet.

Även om denna åsikt inte vann genklang bland de övriga perserna i diskussionen visar den på ett drag som är utmärkande för den persiska kulturen; inom den har nationalism och islam alltid levat tillsammans i en obekväm kombination. Perserna är stolta över sitt förflutna men också ofta mycket religiösa. Detta kan leda till en märklig kombination där Muhammad räknas som ”vår” profet – som Wallin säger att den unge mannen gjorde – samtidigt som perserna ses som överlägsna araberna. Denna kombination banade utan tvivel väg för införandet av shia som statsreligion i Persien under början av 1500-talet eftersom shia gjorde det möjligt för många perser att ha sin ”egen” nationalistiska version av islam.

Det Wallin säger om språket gäller enligt honom också det persiska köket. I samma avsnitt i brevet till Geitlin beskyller han det persiska köket för att överdriva i allting och blanda kryddor i stället för att hålla sig till enkla råvaror, servera dem mer eller mindre som de är och använda färre kryddor. Det verkar som om Wallin skulle ha uppskattat pilaf, men de andra maträtterna fann han motbjudande eftersom ingenting serverades i en oförändrad eller oblandad form. Köttet kokades hela dagen och kryddades så att det var omöjligt att veta vad man åt.

Wallin tillägger att samma överdrivna utarbetning är ett problem inom persisk litteratur. Man är här benägen att dömma strängt och säga att Wallin var oförmögen att uppskatta de detaljer han inte förstod, men det måste erkännas att han inte var ensam om denna åsikt. På hans tid dominerades litteraturen av *sabk-e Hindī*, eller indisk stil, som även i dag anses vara väldigt svår att förstå, och vid sidan av egentliga experter var det få som läste författare som till exempel Bidil-e Dihlavi av purt nöje.

Wallin fäster emellertid ingen uppmärksamhet vid den indiska stilens diktare så han kunde lika väl syfta på Hafiz och Saʿdi och då blir det genast svårare att hålla med honom. Kanske förstod han helt enkelt inte att den beduinpoesi som han själv tyckte om var lika oklar och svår att förstå för en person som behärskade arabiskan sämre än han.

Wallin diskuterar sällan sin inställning till persiska klassiker, eller till samtida persisk litteratur för den delen, och det verkar som om hans läsning av dem inte var alltför omfattande. Då han var i Shiraz besökte han Saʿdis grav och han talar i mycket beundrande ordalag om honom. Han nämner Saʿdis *Gulistān* och *Būstān*,[25] de två verk som de flesta orientalister kände till på den tiden, den förra var därtill mycket populär på flera europeiska språk på 1600-talet och välkänd därefter också. Man bör emellertid komma ihåg att speciellt *Gulistān* var allmänt som basverk med persiska texter och till och med användes som nybörjarbok av brittiska tjänstemän i Indien, där britterna först använde persiska som förvaltningsspråk och inte engelska. *Gulistān* är dessutom full av arabiska talesätt och arabisk vokabulär, vilket gjorde den mera tilltalande för Wallin. Hans uppskattning för Saʿdi kan åtminstone delvis bero på att Saʿdis prosa och enkla vers i *Būstān* var mera tillgängliga för Wallin än största delen av den persiska lyriska poesin.

Mot den bakgrunden är det inte förvånande att Wallin talar i varma ordalag om Saʿdi som författare men inte säger någonting om Hafiz dikter, inte ens då han berättar om sitt besök till Hafiz grav.[26] Han nämner kort den berömmelse Hafiz, ”Det Okändas Tunga” (*Lisān al-Ghayb*) som persernas älskar att kalla honom, åtnjöt bland perserna men har ingenting annat att säga om honom utan låter oss endast veta att där Goethe och Schiller konkurrerar om tyskarnas sinnen, gör Hafiz och Saʿdi detsamma om persernas, som om hans kunskap om Hafiz skulle ha begränsat sig till detta. I själva verket kan det mycket väl ha varit så. Inte ens när han kom tillbaka från besöket till graven dök han ner i Hafiz *Dīvān* utan tillbringade kvällen med att läsa en litograferad upplaga av *Anvār-e Suhaylī*, som han nyligen hade köpt. Också denna bok var populär bland både orientalisterna och lokalbefolkningen

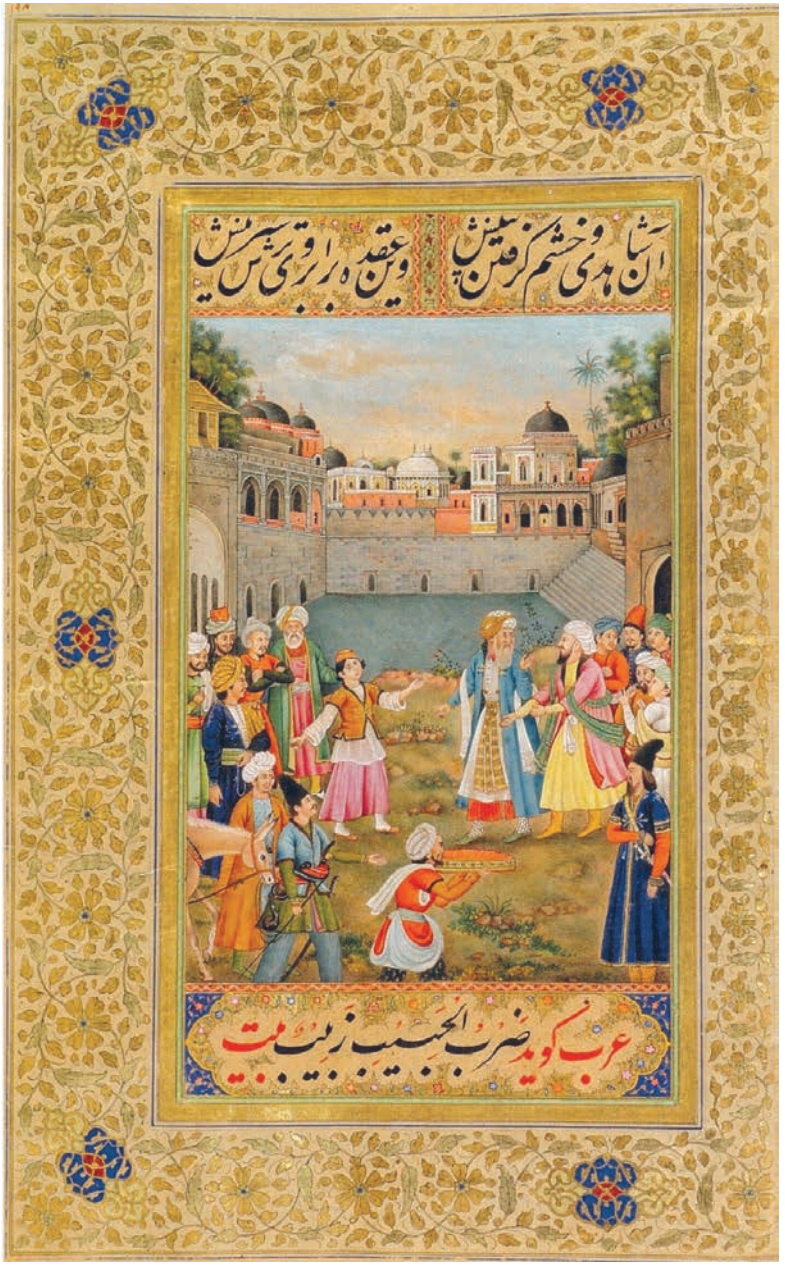

Illustration ur en utgåva av Sa'dis Gulistān, ca 1840.

och innehöll djurfabler skrivna på enkelt språk – ifall man läser arabiska. För en enspråkig perser var boken svårare att förstå.

Resultat av resan till Persien

Att Wallin var mer intresserad av arabisk än persisk litteratur syns endast delvis i de inköp av manuskript han gjorde på uppdrag av universitetet i Helsingfors. Wallin skaffade visserligen fler manuskript och tryckta böcker på arabiska än på persiska, men han hade också många fler tillfällen att köpa arabiska böcker i Kairo än han hade att köpa persiska böcker under sin korta vistelse i Persien; han var där knappt fyra månader. Då han hade möjlighet, som till exempel i Paris,[27] skaffade Wallin också persiska böcker (i detta fall ett exemplar av *Gulistān*) enligt de instruktioner han hade fått.

Manuskriptsamlingen i Helsingfors – hur knapp den än är – innehåller några persiska manuskript som Wallin hade med sig hem till Finland. Via dem kan vi få en inblick i vad Wallin var intresserad av, även om vi måste hålla i minnet att inte endast hans personliga smak utan också omständigheterna och hans ekonomiska tillgångar satte gränser för vad han kunde köpa. De enda manuskripten med anknytning till persisk litteratur är Saʿdis *Gulistān*, dess arabiska kommentar, Saʿdis *Būstān*, dess turkiska kommentar och Hafiz *Dīvān*,[28] därtill al-Halimis persisk-turkiska ordbok som riktar sig till turkiskatalande som vill orientera sig i ett utsmyckat persiskt språk.[29] Denna samling kan vi kanske kalla för ett gör-det-själv-paket för nybörjare i persiska på 1800-talet, utökad med den svårare klassikern *Dīvān* som förebilden inom den persiska litteraturen. Manuskriptsamlingen är ytterligare förstärkt med några tryckta persiska böcker, nämligen *Gulistān* och *Pandnāme*, en annan favorit i väst.[30]

Wallin beaktade naturligtvis universitetets behov och instruktioner när han gjorde sina anskaffningar. En forskare som varit mer förtrogen med persisk litteratur skulle emellertid eventuellt ha tillåtit sig att köpa också andra verk. Vad gäller arabisk litteratur kan vi genast urskilja ett fastare och mera personligt grepp bakom inköpen, som innehåller några förvånande men

intressanta val – till exempel Voltaires historia om den svenske kungen Karl XII i arabisk översättning och shejk al-Tahtawis reseskildring från Paris.[31]

Då och då hittar vi i Wallins dagböcker och brev tilläggsinformation om manuskript- och bokinköpen. Exempelvis skrev han i en dagboksanteckning från den 8 januari 1844 om sin likgiltighet inför ett tryckt band innehållande ʿAttars persiska *Pandnāme* och dess interlinjära arabiska översättning.[32] Men också en iranist skulle troligen ha förhållit sig ganska svalt till bandet eftersom *Pandnāme* var en av de vanligaste persiska böckerna, och vi vet utifrån Helsingforssamlingen att Wallin slutligen ändå skaffade ett exemplar av den.[33]

Wallin fortsätter brevet till Geitlin från den 15 april 1849 med att göra sig lustig över den vikt perser tillskriver humoralpatologin, en medicinsk teori som hade dominerat från antiken fram till den moderna läkekonstens tillkomst i Europa under renässansen och som fortsatte att dominera inom den arabisk-islamiska traditionella läkekonsten. Han tyckte det var skrattretande att perserna på fullaste allvar tog hänsyn till humoralpatologin vid sina måltider och åt ”het” mat ifall de förmodades lida av en ”kall” sjukdom och vice versa. [34] Humoralpatologin var visserligen föråldrad, men persernas diet var knappast mer skrattretande än många av dagens populära dieter, som en dag gör anspråk på att vara den ultimata nyckeln till hälsa medan vi dagen därpå kan läsa i tidningarna hur skadliga de är.

Likaså tyckte Wallin att persernas vördnad för Koranen som materiellt föremål var skrattretande. Detsamma ansåg han om *istikhāra*, det vill säga att spå genom att slå upp ett exemplar av Koranen (eller *Dīvān* av Hafiz för den delen) på måfå och läsa den första versen på höger sida.[35] Han ansåg att detta var någonting en arab inte skulle göra, åtminstone inte i samma utsträckning.

Efter några positiva kommentarer om perserna och hur de kan jämföras med européer är det något överraskande hur hårda ord Wallin använder om deras nationella karaktär: om du vill komma överens med dem måste du behandla araber som vänner och perser som drängar.[36] Två gånger sammanfattar han sina

åsikter om perserna i negativa ordalag, båda gångerna efter själva resan. I ett brev till Geitlin konstaterar han först utan omsvep att han inte tycker om perserna som enligt honom är fåfänga och korrumperade och jämför dem igen negativt med araberna.[37] I ett brev till greve Muchlinskij i januari 1852, ungefär sju månader före sin död, ger Wallin en tillbakablick på vad som verkar vara hans slutomdöme om landet och dess folk: han skriver att han 1848 lärde sig att förakta det smaklösa och degenerade persiska folket.[38]

Wallins inställning till perserna försämrades under hans besök i landet och efter resan verkar det som om han skulle ha bestämt sig för att han inte tyckte om dem. Han måste dock erkänna att vetenskapen och konsten är på en högre nivå bland perserna än bland araberna.[39] Men till och med här lyckas han vända faktum uppochner. Perserna kan verka mer civiliserade men i verkligheten har de endast halvhjärtat tagit till sig kulturen, som inte når djupare in i deras hjärtan och karaktärer. Liknande missräkningar kan skönjas också i andra fall då han med höga förväntningar kom till ett land men lämnade det besviken. Det var endast beduinerna på Arabiska halvön som aldrig svek honom.

Men trots detta slutomdöme är Wallins attityd gentemot och hans uppfattningar om perserna motsägelsefulla. Detta borde vi kanske räkna till hans fördel eftersom en ensidig syn på vad perserna var eller inte var skulle ha stämt illa överens med verkligheten. Bland de perser Wallin mötte måste det ha funnits både irriterande och enfaldiga människor som tyckte om att baktala andra, men också charmiga personligheter som han kunde älska och respektera. Vad vi som läsare måste komma ihåg är att det material vi har tillgång till inte var menat för publicering som sådant. De flesta kommentarer om perserna härstammar från Wallins brev till hans vän Gabriel Geitlin. I breven kunde Wallin fritt framföra sina åsikter om vad han hade sett, precis som vi kan då vi berättar för vänner om våra upplevelser i främmande länder. Politiskt korrekt språkbruk hörde visserligen inte 1800-talet till, inte ens i publikationer, och ifall Wallin hade redigerat sina brev eller dagböcker för publicering skulle det fortfarande ha funnits kvar yttranden som eventuellt skulle ha varit stötande för vår

moderna känslighet. Men fastän han inte skulle ha använt sig av ett politiskt korrekt språkbruk enligt vår standard, skulle han säkert ha vägt sina åsikter mera noggrant före publicering. Det är i själva verket lyckosamt att han inte redigerade sina texter. Wallins ocensurerade, om än politiskt inkorrekta röst i breven och dagböckerna är mycket intressantare läsning är en friserad redigerad version någonsin skulle ha varit.

Brev till G. Geitlin
Baghdad 15/4 1849

[K]AN JAG EJ NEKA ATT JAG I DERAS KOKKONST FANN en före- eller afbild af deras språk och litteratur. Såsom en persisk skald alldrig kan säga en tanke, en idé rent och rakt fram, utan han omkläder den i grann brokig skrud af symboler och epitheter och så lunda om- och genom arbetar den så att dess doft förflyger, att intet blir öfrigt för den läsandes och hörandes tanke och fantasi att sjelfana och sjelfkänsla, så ger Dig alldrig en persisk kock ett födoämne såsom det är rent och oförfalskadt; han antingen om kryddar det så med alla möjliga specerier ju flera ju bättre, att dess egentliga smak förgår och om stufvar det med andra ingredienser att han sliskar bort det, eller han genomkokar det så att all dess must och styrka förgår. Så t.ex. kokar han sitt kött från morgon till quäll och när han framhämtar det är det lika utsuget, som vårt värdshus kött, hvarpå man först kokat soppa och sedan stek och sist stufning och äfven så är det så omstufvadt af grönsaker eller torkade apricoser och svetskon och annan torr frukt eller så utsliskadt med sött eller surt att man ej vet hvad man äter. Hans för öfrigt goda pelaw är särdeles starkt genomkryddad sanningen som den är och hans fördärfvade mage behöfver kryddor att värmas och den tål ej en stark och oförfalskad föda som Arabens t.ex. hvilken smälter och älskar half- och helrått kött. Icke desto mindre är den pers. kocken, vore han man eller quinna, särdeles angelägen om att man berömmer hans konst och jag vet mig en gång då jag varit på gästning att jag under flera dagars tid derefter dageligen blifvit besvärad af min gästare sjelf med frågan om den och den rätten ej var ypperlig, som vi då åto i hans hus och min reskamrat sjelf, annars en af de fördomsfriaste af sitt folk och så föga fåfäng som en Perser möjligen kan vara, var alltid särdeles misstyckt om jag glömde att berömma vår quällsvards anrättning, som han kokat. Persern är i allmänhet vida mera läcker och gurmand än Araben och äter äfven vida mer. Men dertill bidragar väl hufvud sakligen hans friskare climat och för min del vet jag mig alldrig och ingenstädes i Orienten haft så god appetit som i Persien. Men å andra sidan är Persern särdeles

dietisk – han vill äta efter hvad han kallar medicins regler. Hvar och en tror sig vara medicus och förstå sig på hvad är godt och ondt för honom. Hvar och en känner sin constitution mizâg om den är het eller kall eller fuktig (ruṭâb) eller torr ([oläsligt]) och hvar och en känner hvarje mats och hvarje frukts constitution om den är varm, kall, torr eller våt och alla de sammansättningar och combinationer som deraf kunna göras och om mannen nu t.ex. [är] Ṣafrâwi, hvars constitution är het och torr så äter han alldrig annat än hvad han säger vara kallt och fuktigt eller han är blodconstitution (damawi) och således het och fuktig så äter och dricker han det som är kallt och torrt och är han balghami h.e. kall och fuktig förtär han hvad motsatt är, och är han sawdâwi kall och torr är hans diet motsatsen af dessa två. Det är på denna lära i hufvudsaken som all den Persiska och öfverhufvud all den Orientaliske medicin är grundad.

G. A. Wallin, Skrifter 5*, 2014, s. 318–320.*

Noter

Patricia Berg
Georg August Wallin
En finländsk sjöman på det arabiska sandhavet

1. Chydenius 2013, s. 37–39.
2. För en tabell över Helsingfors invånarantal 1800–1875, se *Helsingfors stads historia* 1950, s. 11.
3. För en historik över Kungliga Akademien, se Klinge 1988.
4. För en historik över Kejserliga Alexanders-Universitetet, se Klinge 1989.
5. För ett släktträd över de fyra generationerna närmast Wallin, se Wallin 2010, s. 75.
6. För en detaljerad beskrivning av Wallins tid i Egypten och av hans resa till Övre Egypten, se Häggman 2011.
7. Dagbok 19/11 1844, Wallin 2012, s. 168.
8. Dagbok 9/12 1843, Wallin 2010, s. 176.
9. Wallin 2010, s. 283.
10. För en tabell över samtliga avdelningar och antal inskrivna studenter under åren 1818–1872, se Strömberg 1989, s. 303.
11. Strömberg 1989, s. 291, 293.
12. För en svensk översättning av Linnés instruktioner, se Hodacs & Nyberg 2007.
13. *Helsingfors stads historia* 1950, s. 498.
14. Lagus 1904, s. 164.
15. Lagus 1904, s. 154–156.
16. Öhrnberg 1985, s. 40.
17. För hela avgångsbetyget, se Wallin 2010, s. 284–285.
18. Brev till Geitlin, Jerusalem 3/3 1847, Wallin 2013, s. 355.
19. Knut Tallqvist, Yrjö Aukusti Wallin, Kansanvalistus-Seura: Helsinki 1903, s. 12.
20. Lagus 1904, s. 162.
21. Lagus 1904, s. 171.
22. Se t.ex. Wallin 2011, s. 76, 103; Wallin 2012, s. 308.
23. Brev till Johanna och Natalia Wallin, Hamburg 8/8 1843, Wallin 2010, s. 243.
24. Lagus 1904, s. 163.
25. Om västerlandets intresse för Arabien, se Öhrnberg 2013, s. 7–24.

26. Wallin 1839.
27. Wallin 2010, s. 316. Wallins docentavhandling och *lectio præcursoria* har översatts från latin till svenska av Tom Bergman och Tommi Lankiala i Wallin 2010, s. 315–340.
28. Öhrnberg 2010a, s. 28–31.
29. Brev till Johanna Wallin, S:t Petersburg 2/12 1840, Wallin 2010, s. 214.
30. Öhrnberg 2010a, s. 31.
31. Brev till Johanna Wallin, S:t Petersburg 31/10 1840, Wallin 2010, s. 211.
32. Brev till Geitlin, S:t Petersburg november 1841, Wallin 2010, s. 227.
33. För en kort biografi över al-Tantawi, se Öhrnberg 2010b, s. 76–77.
34. Brev till Geitlin, S:t Petersburg november 1841, Wallin 2010, s. 227.
35. Översättning till svenska av Geitlin, se Wallin 2010, s. 349; för al-Tantawis originalbrev på arabiska, se Wallin 2010, s. 348.
36. För konsistoriets protokoll i sin helhet, se Wallin 2010, s. 350–363.
37. För hela resplanen, se Wallin 2010, s. 343–347.
38. Se t.ex. brev till al-Tantawi, Helsingfors 10/4 1843, Wallin 2010, s. 240.
39. Brev till Geitlin, Marseille 21/10 1843, Wallin 2010, s. 263–266.
40. Dagbok 1/9 1843, Wallin 2010, s. 121.
41. *S. G. Elmgrenin muistiinpanot* 1939, s. 321–322.
42. Wallins resor i Egypten och Persien och på Arabiska halvön behandlas av Sofia Häggman, Kaj Öhrnberg och Jaakko Hämeen-Anttila i de övriga artiklarna i denna bok.
43. *al-Qaṣīda al-ḥā'īya min al-ashʿār al-fāriḍīya ... Carmen Elegiacum Ibnu-l- Faridi cum commentario Abdu-l-Ghanyi e duobus codicibus Londinensi et Petropolitano in lucem edidit* 1266 h./1850 m.
44. För Wallins egna publikationer, se Öhrnbergs artikel i denna bok.
45. *En gammal akademisk släkt* 1936, s. 208.
46. *En gammal akademisk släkt* 1936, s. 263.
47. För en redogörelse kring förhandlingarna om finansieringen av den planerade andra forskningsresan, se Öhrnberg 2010, s. 56–63.
48. *Bref och dagboksanteckningar av Georg August Wallin* 1905, s. CXXVI.
49 G. A. Wallin till Norton Shaw, 13/1 1851, G. A. Wallins arkiv, Nationalbiblioteket (Helsingfors), coll. 468.

Sofia Häggman
Wallins Egypten – alldeles hemlikt

1. Artikeln är baserad på mitt arbete om Wallins vistelse i Egypten 1843–1845; se Häggman 2011.
2. Lane 1890.
3. Enligt Edward Said var det så forskning på Orienten bedrevs, i synnerhet under 1800-talet. Man upprepade och bekräftade det som tidigare auktoriteter hade slagit fast; Said 1978, s. 176–177. För diskussion och problematisering av Said, se t.ex. MacKenzie 1995 och Ibn Warraq 2007.
4. Se t.ex. förordet till *Description de l'Égypte* av Jean-Baptiste Joseph Fourier. Jfr även Said 1978, s. 80–87.
5. Idén kom från en rådgivare, Yusuf Hekekyan; Reid 2002, s. 60.
6. Reid 2002, s. 55–56.
7. Wallin 1853, s. 97.
8. Dagbok 16/12 1843, Wallin 2011, s. 66–67.
9. Se t.ex. dagboksanteckningar 16/12 1843 och 4/1 1844, Wallin 2011 s. 66–67, 96–97.
10. I dagboken 30/12 1843 skriver Wallin att barn hade ropat nidramsor efter honom. 1/1 1844 kommenterade några kvinnor syrligt ”Nazarenarens” ständiga närvaro vid moskén. Männen tillrättavisade dem och tröstade Wallin med att de ju bara ”voro quinnor och således utan vett och förstånd”, Wallin 2011, s. 86, 93.
11. Flera av den antika stadens byggnader hade visserligen nedmonterats och deras sten återanvänts på annat håll långt tidigare; McKenzie 2007, s. 10. Men den stora förstörelsen kom under Muhammad ʿAli.
12. Dagbok 22/12 1843, Wallin 2011, s. 76–77.
13. Dagbok 20/121843, Wallin 2011, s. 72–74. Den andra obelisken låg på marken, sannolikt inbäddad i sand och skräp eftersom Wallin inte lade märke till den. På 1870-talet transporterades båda ut ur Egypten, den ena till London, den andra till New York.
14. Brev till Geitlin, Kairo 13/4 1844, Wallin 2011, s. 285.
15. Brev till Geitlin, Kairo 13/4 1844, Wallin 2011, s. 290.
16. Efter studier i teologi vid al-Azhar, hade al-Tahtawi sänts till Paris med en grupp studenter. Där skrev han det verk han senare blivit mest känd för, *Takhlīs al-ibrīz fī talkhīs Barīs,* (*An Imam in Paris*, översatt till engelska med en inledning av Daniel Newman 2004).
17. Dagbok 26/6 1844, Wallin 2011, s. 202.
18. Dagbok 21/4 1844, Wallin 2011, s. 164–165.
19. Dagbok 11/5 1844, Wallin 2011, s. 179.

20. För mer om helgonet och hans fest, se Mayeur-Jaouen 1994.
21. Brev till Geitlin, Kairo 3/9 1844, Wallin 2011, s. 333.
22. Dagbok 2/8 1844, Wallin 2011, s. 245.
23. Said 1978, 190.
24. Se t.ex. hans första erotiska äventyr i Kairo, dagbok 22/9 1844, då han ”meeted with a girl in the street and passed with her in a house, in which I rested in her embracings the whole night”, Wallin 2012, s. 78.
25. Dagbok 18/9 1844, Wallin 2012, s. 73.
26. Wallins resplan, bifogad hans ansökan om filosofiska fakultetens reseunderstöd, inlämnad 29/10 1841; Wallin 2010 s. 344–347.
27. I Murrays guidebok från 1847 rekommenderar egyptologen Gardner Wilkinson turister att avsätta inte mindre än tre månader för en resa i Egypten; Wilkinson 1847, s. 406. En stor del av tiden skulle vikas för en båtfärd till Övre Egypten och Nubien, med besök i tempel och gravar, möjligen även ett kort uppehåll hos glädjeflickorna i Esna och en spännande färd nerför den första kataraktens forsar.
28. Dagbok 12/5 1844, Wallin 2011, s. 179–182.
29. Han läste åtminstone en artikel av den amerikanske konsuln George Gliddon och Champollion-Figeacs nyutkomna bok om det forna Egypten.
30. Dagbok 7/11 1844, Wallin 2011, s. 135.
31. Dagbok 17/11 1844, Wallin 2012, s. 146.
32. Dagbok 17/11 1844, Wallin 2012, s. 147.
33. Dagbok 15/12 1844, Wallin 2012, s. 200.
34. Dagbok 18/11 1844, Wallin 2012, s. 150.
35. Dagbok 1/1 1845, Wallin 2012, s. 244–245.
36. Se t.ex. dagbok 21/11 1844, Wallin 2012, s. 154.
37. Dagbok 18/11 1844 och 15/12 1844, Wallin 2012, s. 151, 201.
38. Dagbok 24/11 1844, Wallin 2012, s. 160.
39. Dagbok 25/11 1844, Wallin 2012, s. 164.
40 Dagbok 17/12 1844, Wallin 2012, s. 205.
41. Dagbok 26/11 1844, Wallin 2012, s. 166.
42. Dagbok 26/11 1844, Wallin 2012, s. 167.
43. Dagbok 7/12 1844, Wallin 2012, s. 182.
44. Sattlers intryck finns att läsa i hans resebrev i österrikiska tidningar, se Sattler 1844 och 1845.
45. Dagbok 15/12 1844, Wallin 2012, s. 202.
46. Dagbok 15/12 1844 och brev till Johanna och Natalia Wallin, Kairo 24.2.1845, Wallin 2012, s. 202, 347.
47. Dagbok 24/12 1844, Wallin 2012, s. 230–232.

48. Dagbok 31/12 1844, Wallin 2012, s. 241.
49. Sattler 1845.
50. Gästboken finns i dag i Egyptiska museet i Berlin. Ovanför Wallin har Sattler skrivit ”Hubert von Sattler aus Wien”.
51. Brev till Wilhelm Lagus, 14/4 1851.
52. Dagbok 7/3 och 14/3 1845, Wallin 2012, s. 299, 306.
53. Dagbok 20/1 1845, Wallin 2012, s. 265.
54. Dagbok 3/4 1845, Wallin 2012, s. 325.
55. Brev till Geitlin, Kairo 24/2 1845, Wallin 2012, s. 352.
56. Brev till Geitlin, Kairo 3/9 1844, Wallin 2011, s. 337.
57. Wikström 2007; Schildt 1976, s. 11; Salminen 1988, s. 111.
58. Wallin 1853, s. 1, 73.
59. Said 1978, s. 176–177.
60. Dagbok 23/1 1845, Wallin 2012, s. 268.

Kaj Öhrnberg
Arabiens *terra incognita*

1. Om Forsskål och resan till den Lyckliga Arabien, se Rasmussen (red.) 1990; Klaver 2009; Hamilton 2011; *Resa till Lycklige Arabien. Petrus Forsskåls dagbok 1761–1763* 1950; Wiesehöfer & Conermann (Hg.) 2002; Bæk Simonsen 2004, s. 90–116; Hansen 1962; Osterhammel 2010, s. 261–264.
2. Wallin 2010, s. 344.
3. Wallin 2010, s. 346.
4. Den underbara karaktäriseringen (*Philology – the queen of nineteenth-century sciences*) är hämtad ur Marchand 2001, s. 466.
5. En utmärkt presentation över de orientaliska studiernas utveckling i Tyskland vid denna tidpunkt kan läsas i Johansen 2004, s. 69–78.
6. Schwab 1950, s. 25 (i engelsk översättning 1984, s. 17).
7. Nylander 2010, s. 66.
8. En god sammanfattning över decennierna mellan 1790 och 1840, över den moderna lärdomens formativa tid i Tyskland och över Wilhelm von Humboldts roll ges i Watson 2010, s. 225–237; angående tidigmoderna akademikers omvandling till moderna forskare, se Clark 2006; om Schiller-receptionen i Sverige kan man läsa i en färsk för publikation omarbetad doktorsavhandling, Graf 2014.
9. ”Filologin är den exakta vetenskapen om andens frågor.” Renan 1890, s. 149. I en not (69, s. 506) tillägger Renan: ”j’ai pris le mot de philologie dans le sens des anciens, comme synonyme de polymathie”

(jag använder ordet filologi i den betydelse det hade under antiken, som synonym till mångkunnighet). James Turner argumenterar i sin utmärkta studie *Philology: the forgotten origins of the modern humanities*, 2014, för att den historiska grunden för de flesta moderna humanistiska discipliner ligger i filologin.

10. Klinge 1989, s. 95.
11. Klinge 1989, s. 97.
12. Öhrnberg 2010a, s. 25.
13. Uttrycket är en fri översättning av titeln på Timo Salminens doktorsavhandling *Suomen tieteelliset voittomaat; Venäjä ja Siperia suomalaisessa arkeologiassa 1870–1935* från 2003; Salminens egen översättning till engelska lyder ”scientific lands of conquest”. Uttrycket myntades på finska av Johan Reinhold Aspelin 1887.
14. Osborne 2007, s. 317. Louis A. Ruprecht Jr. skriver inte under denna harmonierande uppfattning. Han anser att de vitt skilda uppsättningarna av värderingar är inbyggda i upplysningen och romantiken i form av ”åtaganden hos två konkurrerande och förmodligen oförenliga politiska inriktningar”, se Ruprecht 2010, s. 203, 209. Denise Brahimi har i boken *Arabes des Lumières et Bedouins romantiques : un siècle de voyage en Orient (1735–1835)*, 1982, fört fram tanken om att efter att upplysningen återuppväckt intresset för araber, behövdes romantikerna för att föra fram beduinen. Se också Pouillon 1996, s. 57–79.
15. Berlin 2013, s. 10.
16. Brev till Geitlin, Kairo 10/4 1845, Wallin 2012, s. 362–363.
17. Brev till Geitlin, Kairo 29/3 1846, Wallin 2013, s. 243.
18. Brev till Geitlin, Jerusalem 3/3 1847, Wallin 2013, s. 351.
19. Oman och al-Mahra var kanske inte fullt så okända som Wallin antyder. Portugiserna hade anlänt till Oman och Muscat redan 1507 och den första egentliga reseskildringen utgavs av italienaren Pietro della Valle 1625. Men det var den brittiske sjöofficeraren James Raymond Wellsted som inledde den vetenskapliga utforskningen av området på 1830-talet. Han var den förste som upptecknade himjaritiska inskriptioner, något som även ingick i Wallins planer. Wallin skrev detta brev den 29 mars 1846, och i hans dagbok kan vi läsa att han den 23 mars 1847 i Jerusalem hade fått låna Wellsteds bok *Travels To The City Of The Caliphs* (1840). Detta förklarar varför Wallin inte var medveten om att en del vetenskaplig forskning redan hade gjorts i området. Se Ward 1987, *passim*; Pfullmann 2001, s. 448–451.
20. Wallin 2013, s. 407–408.
21. Doughty 1964, s. 558.

22. Faris 1957, s. 28–30.
23. Brev till Geitlin 2/8 1848, Wallin 2014, s. 205.
24. Wallin 1854, s. 173
25. *Aḥmad Ibn Mādzjid*, *Kniga poljz ob osnovach i pravilach morskoj nauki* 1984(II)–1985(I), II:155, översättning till ryska I:396; översättning till engelska Tibbetts 1971, s. 2.
26. Buckley 2000, s. 423. En god skildring av de beduiner som de facto lever i denna vidsträckta och mystiska del av sydöstra Arabiska halvön kallad *Rubʿ al-Khālī*, the Empty Quarter, står att finna i Cole 1975.
27. Wallins brev på engelska till Sir Henry Rawlinson skrivet i London i början av 1850. Citerat av Rawlinson i *The Nautical Standard* 18/5 1850; på svenska i *Finlands Allmänna Tidning* 154, 6/7 1850; äv. i *Bref och dagboksanteckningar*, s. XCIV.
28. Dagbok 28/3 1847, Wallin 2013, s. 198.
29. Brev till Geitlin 2/8 1848, Wallin 2014, s. 240.
30. Koncept till Wallins på franska avfattade brev till det kejserliga ryska geografiska sällskapets vicepresident, general Muravjov, med Wallins resplan, 6/5 1851, G. A. Wallins arkiv, Nationalbiblioteket, coll. 468; den ryska översättningen av originalet återgiven i *Vestnik Imperatorgskogo Russkogo Geografitjeskogo Obsjtjestva* 1851: II: X, s. 5–10; se även Dyakov 2000, s. 51–54; Djakov 2004, s. 70–82.
31. ”Och då resanden saknar håg och engagemang, kan man inte heller vänta sig resultat.” Koncept till Wallins på tyska avfattade brev till det kejserliga ryska geografiska sällskapets råd, januari 1852, G. A. Wallins arkiv, Nationalbiblioteket, coll. 468.
32. ”Notes taken during a Journey through Part of Northern Arabia, in 1848”, *Journal of the Royal Geographical Society* 20, 1851, s. 293–344; ”Narrative of a Journey from Cairo to Medina and Mecca, by Suez, Arabá, Tawilá, al-Jauf, Jubbé, Háil, and Nejd, in 1845”, *Journal of the Royal Geographical Society* 24, 1854, s. 115–207. ”Narrative of a Journey from Cairo to Jerusalem, via Mount Sinai”, *Journal of the Royal Geographical Society* 25, 1855, s. 260–290, är en översättning gjord av Norton Shaw av ett brev som publicerades på svenska i Finland.
33. Trautz 1930, s. 248.
34. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* V, 1851, s. 1–23; VI, 1852, s. 190–218, 369–378.
35. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* IX, 1855, s. 1–69; *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XII, 1858, s. 599–650; och ”Nachlese zur Abhandlung G. A. Wallins über die Laute des Arabischen, Ztschr. d. D. M. G. Band IX, S. 1 ff.”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XII, 1858, s. 650–665.

36. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XII, 1858, s. 666–675.
37. Hogarth 1966 [1904], s. 171.
38. Om Wallin som språkforskare, se Palva 2013, s. 511–530.
39. Albadi 2011, s. 7–8.
40. Om detta, se Öhrnberg 2011, s. 309–316.
41. Återöversättning från Norton Shaws egen översättning till engelska, 13/1 1851, G. A. Wallins arkiv, Nationalbiblioteket, coll. 468.
42. Said 1993 [1978], s. 161; kursiveringarna i originalet.
43. Murchison 1852, s. cxv.
44. Driver 2001, s. 43. Om Sir Roderick Murchison, se Stafford 1989.
45. Godsall 2008, s. 77–83, 93, 104, 462–463. Ännu i slutet av december 1852 var man i London okunnig om Wallins död.
46. Driver 2001, s. 40.
47. Norton Shaws brev till G. A. Wallin, 17/11 1851, G. A. Wallins arkiv, Nationalbiblioteket, coll. 468.
48. Enebergs brev citerat av Holma 1913, s. 122–123. Om Joseph Halévys resor i Yemen företagna åren 1869–1870, se Pfullmann 2001, s. 240–243.

Jaakko Hämeen-Anttila
Georg August Wallin och Persien

1. Artikeln ingår i lätt bearbetad form också i Wallin 2014, s. 7–29.
2. Se allmänt Aalto 1971.
3. Wallin 2014, s. 169–249, 249–255, 259–383.
4. Brev till Geitlin, Baghdad 13/9 1848, Wallin 2014, s. 255.
5. Brev till Geitlin, Jerusalem 3/3 1847, Wallin 2013, s. 346.
6. Dagbok 12/3 1845, Wallin 2012, s. 305.
7. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 263.
8. Brev till Geitlin, Baghdad 13/9 1848, Wallin 2014, s. 254.
9. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 369–370.
10. T.ex. breven till Geitlin, Baghdad 2/8 1848 och 15/4 1849, Wallin 2014, s. 247, 312, 359.
11. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 359.
12. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 350–353.
13. Brev till Geitlin, Baghdad 2/8 1848, Wallin 2014, s. 247.
14. Brev till Geitilin, Baghdad 2/8 1848, Wallin 2014, s. 247.
15. Brev till Geitilin, Baghdad 2/8 1848, Wallin 2014, s. 249.
16. Dagbok 21/12 1843 i Alexandria, se Wallin 2011, s. 76; dagbok 16/3 1845 i Kairo, se Wallin 2012, s. 308.

17. Dagbok 10/1 1844, Wallin 2011, s. 103.
18. Brev till Geitlin, Baghdad 13/9 1848, Wallin 2014, s. 253–254.
19. Brev till Geitlin. Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 260.
20. Brev till Geitlin, Baghdad 13/9 1848, Wallin 2014, s. 254.
21. Brev till Geitlin, Baghdad 13/9 1848, Wallin 2014, s. 249–255.
22. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 289.
23. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 370.
24. Klassisk och modern persiska står lexikaliskt i stor skuld till arabiskan fastän den grammatiska strukturen har förblivit indoeuropeisk, dock mycket förenklad från gammal persiska, närmande sig engelskan i knapphet av grammatikaliska ändelser och enkelhet i morfologin.
25. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 301.
26. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 358.
27. Dagbok 28/8 1843, se Wallin 2010, s. 114.
28. Aro 1958, nr 77–81, s. 50–52.
29. Aro 1958, nr 88 s. 55–56.
30. Aro 1958, s. 15–16.
31. Aro 1958, s. 16.
32. Dagbok 9/1 1844, Wallin 2011, s. 102.
33. Aro 1958, s. 16.
34. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 319–320.
35. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 261.
36. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 314.
37. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849. Wallin 2014, s. 369.
38. Nationalbiblioteket, G. A. Wallins arkiv, brev till greve Muchlinskij, januari 1852, coll. 468.
39. Brev till Geitlin, Baghdad 15/4 1849, Wallin 2014, s. 369.

Litteratur

Aalto, Pentti, *Oriental Studies in Finland 1828–1918*, Helsinki: Societas scientiarum Fennica 1971.

Aḥmad Ibn Mādzjid, *Kniga poljz ob osnovach i pravilach morskoj nauki* I–II, T. A. Shumovskij (Red.), Arabskaja morskaja entsiklopedija XVA-B, Moskva: Nauka 1984(II)–1985(I), II:155 (översättning till engelska i Tibbetts 1971).

Albadi, Awadh, ”Georg August Wallin as a source for Northern Arabia local history”, opublicerat föredrag vid seminariet ”Georg August Wallin 200 år”, Helsingfors 21/10 2011.

Aro, Jussi, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu Helsinki*, Helsinki 1958.

Bæk Simonsen, Jørgen, *Islam med danske øjne. Danskeres syn på islam gennem 1000 år*, København: Akademisk Forlag 2004.

Berlin, Isaiah, *The Power of Ideas*, 2nd ed. by Henry Hardy, Princeton: Princeton University Press 2013.

Brahimi, Denise, *Arabes des Lumières et Bedouins romantiques : un siècle de voyage en Orient (1735–1835)*, Paris: le Sycamore 1982.

Bref och dagboksanteckningar av Georg August Wallin, utgifna jämnte en lefnadsteckning av Knut Tallqvist, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1905.

Buckley, Martin, *Grains of Sand*, London: Hutchinson 2000.

Chydenius, Anders, *Samlade skrifter 2. 1765–1776*, utg. Maren Jonasson & Pertti Hyttinen, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2013.

Clark, William, *Academic Charisma and the Origins of the Research University*, Chicago & London: The University of Chicago Press 2006.

Cole, Donald Powell, *Nomads of the Nomads. The Āl Murrah Bedouin of the Empty Quarter*, Chicago: Aldine Publ. Co. 1975.

Djakov, N. N., ”K istorii izutjenija Aravii v pervoj polovine XIX v.: nekotorye materialy gosudarstvennogo istoritjeskogo archiva o proekte poslednego putesjestvija G. A. Vallina”, L. A. Bereznyj (Red.), *Istoriografija i istochnikovednie istorii stran Azii i Afriki*, Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet 2004, s. 70–82.

Doughty, Charles M., *Travels in Arabia Deserta* II, London: Jonathan Cape 1964.

Driver, Felix, *Geography Militant. Cultures of exploration and empire*, Oxford & Malden, MA: Blackwell 2001.

Dyakov, Nikolay N., ”Documents from St Petersburg’s Archive on the project of G. A. Wallin’s last travel to Arabia”, *Russian Orientalists to*

the 36th ICANAS, Moscow: Russian Academy of Sciences & Institute of Oriental Studies & Orientalists' Society 2000, s. 51–54.

En gammal akademisk släkt. Enligt familjebrev tecknad av Hugo Lagus, Helsingfors: Mercators tryckeri 1936.

Faris, Nabih Amin, "Derivation and Orthography of al-Rub' al-Khali", *Royal Central Asian Journal* XLIV, 1957, s. 28–30.

Godsall, Jon R., *The Tangled Web. A life of Sir Richard Burton*, Leicester: Matador 2008.

Graf, Harald, *Den Flug des Denkers hemme ferner keine Schranke. Schiller in Schweden zwischen Aufklärung und Romantik 1790–1809*, Göttingen: V & R unipress 2014.

Hamilton, Alastair, *The Arcadian Library. Western appreciation of Arab and Islamic civilization*, Oxford: Arcadian Library & Oxford University Press 2011.

Hansen, Thorkild, *Det lykkelige Arabien. En dansk ekspedition 1761–67*, København: Gyldendal 1962.

Helsingfors stads historia, III delen, andra bandet, Helsingfors 1950.

Hodacs, Hanna & Kenneth Nyberg, *Naturalhistoria på resande fot. Om att forska, undervisa och göra karriär i 1700-talets Sverige*, Stockholm: Nordic Academic Press 2007.

Hogarth, David George, *The Penetration of Arabia. A Record of the development of Western knowledge concerning the Arabian Peninsula*, Beirut: Khayats 1966 [1904].

Holma, Harri, "Karl Fredrik Eneberg. Orientalisti ja assyriologi", *Joukahainen* XIV, 1913, s. 122–123.

Häggman, Sofia, *Alldeles hemlikt. Georg August Wallins Egypten 1843–1845*, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2011.

Ibn Warraq, *Defending the West. A Critique of Edward Said's Orientalism*, Amherst, New York: Prometheus Books 2007.

Johansen, Baber, "Islamic studies, the intellectual and political conditions of a discipline", Youssef Courbage & Manfred Kropp (Eds), *Penser l'Orient. Traditions et actualité des orientalismes français et allemand*, Beirut: Institut français du Proche-Orient & Orient Institut 2004, s. 65–93.

Klaver, J. M. I., *Scientific Expeditions to the Arab World (1761–1881)*, Oxford: Arcadian Library & Oxford University Press 2009.

Klinge, Matti, *Helsingfors universitet 1640–1990.I. Kungliga Akademien i Åbo 1640–1808*, Helsingfors: Otava 1988.

Klinge, Matti, *Helsingfors universitet 1640–1990. II. Kejserliga Alexanders Universitetet 1808–1917*, Helsingfors: Otava 1989.

Lagus, Jakob Johan Wilhelm, *Från pojkåren och gymnasiet. Hågkomster*, Helsingfors: Edlund 1904.

Lane, Edward William, *Manners and Customs of the Modern Egyptians*, Reprinted from the Third Edition, London & New York & Melbourne: Ward, Lock and Co1890.

MacKenzie, John M., *Orientalism. History, theory and the arts*, Manchester & New York: Manchester University Press 1995.

Marchand, Suzanne, "German Orientalism and the Decline of the West", *Proceedings of the American Philosophical Society* 145, 2001.

Mayeur-Jaouen, Catherine, *al-Sayyid al-Badawi. Un grand saint de l'Islam* Égyptien, IFAO, le Caire: Institut français d'archéologie orientale 1994.

McKenzie, Judith, *The Architecture of Alexandria and Egypt c. 300 BC to AD 700*, New Haven: Yale University Press 2007.

Murchison, Roderick, "Address to the Royal Geographical Society of London", *Journal of the Royal Geographical Society* 22, 1852.

Nylander, Carl, *Avtryck av liv*, Stockholm: Carlssons 2010.

Osborne, Roger, *Civilization. A New history of the western world*, London: Pimlico 2007.

Osterhammel, Jürgen, *Die Entzauberung Asiens. Europa und die asiatischen Reiche im 18. Jahrhundert*, München: Verlag C. H. Beck 2010.

Palva, Heikki, "G.A. Wallin's contributions to the study of Arabic dialects", Sylvia Akar, Jaakko Hämeen-Anttila & Inka Nokso-Koivisto (Eds), *Travelling through Time. Essays in honour of Kaj Öhrnberg*, Helsinki: Finnish Oriental Society 2013, s. 511–530.

Pfullmann, Uwe, *Durch Wüste und Steppe. Entdeckerlexikon arabische Halbinsel: Biographien und Berichte*, Berlin: Trafo-Verlag 2001.

Pouillon, François, "Bédouins des Lumières, Bédouins romantiques: mouvement littéraire et enquête sociologique dans le voyage en Orient (XVIIIe–XIXe siècles)", Ugo Fabietti & Philip Carl Salzman (Eds), *The Anthropology of Tribal and Peasant Societies. The Dialectics of social cohesion and fragmentation*, Pavia: Collegio Ghislieri 1996, s. 57–79.

Rasmussen, Stig T. (red.), *Den Arabiske Rejse 1761–1767. En dansk ekspedition set i videnskabshistorisk perspektiv*, København: Det kongelige Bibliotek & Munksgaard 1990.

Reid, Donald M., *Whose Pharaohs? Archaeology, Museums, and Egyptian National Identity from Napoleon to World War I*, Cairo: American University in Cairo Press 2002.

Renan, Ernest, *L'Avenir de la science : pensées de 1848*, troisième édition, Paris: Calmann Levy 1890.

Resa till Lycklige Arabien. Petrus Forsskåls dagbok 1761–1763, utg. A. H. Uggla, Uppsala: Svenska Linné-Sällskapet 1950.

Ruprecht, Louis A. Jr., ”Caught between Enlightenment and Romanticism: on the complex relation of religious, ethnic, and civic identity in a modern ‘Museum Culture’”, Carl W. Ernst & Richard C. Martin (Eds), *Rethinking Islamic Studies. From Orientalism to Cosmopolitanism*, Columbia: The University of South Carolina Press 2010, s. 203–223.

S. G. Elmgrenin muistiinpanot, julkaissut Aarno Maliniemi, Helsinki: Suomen historiallinen seura 1939.

Said, Edward, *Orientalism. Western Conceptions of the Orient*, London: Routledge & Kegan Paul International 1978.

Said, Edward, *Orientalism*, översättning Hans O. Sjöström, Stockholm: Ordfronts förlag 1993 [1978].

Salminen, Johannes, *Minnet av Alexandria*. Helsingfors: Söderströms 1988.

Sattler, Hubert, ”Aus Cairo in Egypten. Ende October”, *Allgemeine Theaterzeitung, 11 December 1844*, Wien 1844, s. 1215–1216.

Sattler, Hubert, ”Aus Theben in Egypten”, *Salzburger Zeitung*, 25.3.1845, s. 238–240.

Schildt, Göran (red.), *Georg August Wallin. Källan i fjärran öknen*, Stockholm: Rabén & Sjögren 1976.

Schwab, Raymond, *La Renaissance orientale*, Paris: Editions Payot 1950 (i engelsk översättning *The Oriental Renaissance. Europe's rediscovery of India and the East 1680–1880*, New York: Columbia University Press 1984).

Stafford, Robert A., *Scientist of Empire. Sir Roderick Murchison, scientific exploration and Victorian imperialism*, Cambridge: Cambridge University Press 1989.

Strömberg, John, ”Studenterna”, Matti Klinge, *Helsingfors universitet 1640–1990.II. Kejserliga Alexanders Universitetet 1808–1917*, Helsingfors: Otava 1989.

Tallqvist, Knut, *Yrjö Aukusti Wallin*, Helsinki: Kansanvalistus-Seura 1903.

Tibbetts, Gerald Randall, *Arab Navigation in the Indian Ocean Before the Coming of the Portuguese being a translation of* Kitāb al-fawā'id fī uṣūl al-baḥr wal-qawā'id *of* Aḥmad b. Mājid al-Najdī *together with an introduction on the history of Arab navigation, notes on the navigational techniques and on the topography of the Indian Ocean, and a glossary of navigational terms*, London: The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland & Luzac and Company Ltd. 1971.

Trautz, M., ”G. A. Wallin and ‘The Penetration of Arabia’”, *The Geographical Journal* LXXVI, 1930, s. 248–252.

Turner, James, *Philology. The Forgotten origins of the modern humanities*, Princeton & Oxford: Princeton University Press 2014.

Wallin, Georg August, *De praecipua inter hodiernam Arabum linguam et*

antiquam differentia, Helsingforsiae: Frenckelliana 1839 (akad. avh.).
Wallin, Georg August, *al-Qaṣīda al-ḥā'īya min al-ashʿār al-fāriḍīya ... Carmen Elegiacum Ibnu-l-Faridi cum commentario Abdu-l-Ghanyi e duobus codicibus Londinensi et Petropolitano in lucem edidit*, Helsingforsiae: Litteris Frenckellianis 1266 h./1850 m. (akad. avh.).
Wallin, Georg August, "Notes taken during a Journey through Part of Northern Arabia, in 1848", *Journal of the Royal Geographical Society* 20, 1851, s. 293–344.
Wallin, Georg August, "Probe aus einer Anthologie neuarabischer Gesänge, in der Wüste gesammelt, I–II", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* V, 1851, s. 1–23; VI, 1852, s. 190–218, 369–378.
Wallin, Georg August, *Georg Aug. Wallins första resa från Cairo till Arabiska öknen i April 1845. Fragment*, utg. postumt av B. O. Schauman, Helsingfors: J. Simelii arfvingar 1853.
Wallin, Georg August, "Narrative of a Journey from Cairo to Medina and Mecca, by Suez, Arabá, Tawilá, al-Jauf, Jubbé, Háil, and Nejd, in 1845", *Journal of the Royal Geographical Society* 24, 1854, s. 115–207.
Wallin, Georg August, "Narrative of a Journey from Cairo to Jerusalem, via Mount Sinai", översatt till engelska av Norton Shaw, *Journal of the Royal Geographical Society* 25, 1855, s. 260–290.
Wallin, Georg August, "Über die Laute des Arabischen und ihre Bezeichnung, I–II", utg. postumt av Herman Kellgren, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* IX, 1855, s. 1–69; XII, 1858, s. 599–650.
Wallin, Georg August, "Nachlese zur Abhandlung G. A. Wallins über die Laute des Arabischen, Ztschr. d. D. M. G. Band IX, S. 1 ff.", utg. postumt av Herman Kellgren, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XII, 1858, s. 650–665.
Wallin, Georg August, "Bemerkungen über die Sprache des Beduinen, auf Veranlassung des Aufsatzes von E. W. Lane: «Über die Aussprache der arabischen Vocale» u.s.w. Bd. IV, S. 170–186", utg. postumt av Herman Kellgren, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XII, 1858, s. 666–675.
Wallin, Georg August, *Skrifter 1. Studieåren och resan till Alexandria*, utg. Kaj Öhrnberg & Patricia Berg under medverkan av Kira Pihlflyckt, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2010.
Wallin, Georg August, *Skrifter 2. Det första året i Egypten 1843–1844*, utg. Kaj Öhrnberg & Patricia Berg under medverkan av Kira Pihlflyckt, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2011.
Wallin, Georg August, *Skrifter 3. Kairo och resan till Övre Egypten 1844–*

1845, utg. Kaj Öhrnberg & Patricia Berg under medverkan av Kira Pihlflyckt, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2012.

Wallin, Georg August, *Skrifter 4. Färderna till Mekka och Jerusalem 1854–1847*, utg. Kaj Öhrnberg & Patricia Berg under medverkan av Kira Pihlflyckt, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2013.

Wallin, Georg August, *Skrifter 5. Norra Arabiska halvön och Persien 1847–1849*, utg. Kaj Öhrnberg, Patricia Berg & Kira Pihlflyckt, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2014.

Ward, Philip, *Travels in Oman. On the track of the early explorers*, Cambridge & New York: The Oleander Press 1987.

Watson, Peter, *The German Genius. Europe's third renaissance, the second scientific revolution and the twentieth century*, New York: Harper Collins 2010.

Vestnik Imperatorgskogo Russkogo Geografitjeskogo Obsjtjestva 1851: II: X.

Wiesehöfer, Josef & Stephan Conermann (Hg.), *Carsten Niebuhr (1733–1815) und seine Zeit*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag 2002.

Wikström, A. J., "Abd Al-Wali – den finske muhammedanen", *Minaret – tidskrift för svensk muslimsk kultur*, årg. 7, nr I:2, 2007, s. 20–29.

Wilkinson, G., *Hand-Book for Travellers in Egypt*, London: John Murray 1847.

Öhrnberg, Kaj, "Nu va de kucku de!", *Nya Argus* 1–2, 1985, s. 40.

Öhrnberg, Kaj (2010a),"Vägen till Arabien – 'det förlofvade landet'", Wallin 2010, s. 28–31.

Öhrnberg, Kaj (2010b), "Muḥammad ʿAyyad al-Ṭanṭāwī", Wallin 2010, s. 76–77.

Öhrnberg, Kaj, "Georg August Wallin: An Orientalist between national and imperial orientalism", Bertil Tikkanen & Albion M. Butters (Eds), *Pūrvāparaprajñābhinandanam. East and West, Past and Present. Indological and Other Essays in Honour of Klaus Karttunen*, Helsinki: Finnish Oriental Society 2011, s. 309–316.

Öhrnberg, Kaj, "Arabien", Wallin 2013, s. 7–24.

Bildkällor

s. 9 Helsingfors universitetsmuseum Arppeanum (© Foto: Matti Ruotsalainen)
s. 23 *Vuer af Helsingfors år 1838*, stentryck av Fredrik Tengström, 1838
s. 29 *Strolls Around Saint Petersburg*, 2002
s. 34–35 Nationalbiblioteket, Helsingfors
s. 46 Salzburg Museum
s. 55 Salzburg Museum
s. 61 Salzburg Museum
s. 70–71 *Gåvor från Österland*, red. AnneMarie Dahlberg, Stockholm: Livrustkammaren 2001
s. 80 The Gertude Bell Archive, Newcastle University (Signum: Y_346)
s. 86–87 Nationalbiblioteket, Helsingfors
s.102–103 Wikimedia Commons
s.108–109 Wikimedia Commons
s. 118 Wikimedia Commons

Medverkande

Patricia Berg, fil.mag., egyptolog, utgivare av G. A. Wallins *Skrifter* vid Svenska litteratursällskapet i Finland.
Sofia Häggman, fil.dr, egyptolog, intendent vid Medelhavsmuseet i Stockholm.
Jaakko Hämeen-Anttila, fil.dr, professor i arabiska språket och islamstudier vid Helsingfors universitet.
Heikki Palva, fil.dr, professor emeritus i arabiska språket och islamstudier vid Helsingfors universitet.
Kaj Öhrnberg, fil.lic., arabist, utgivare av G. A. Wallins *Skrifter* vid Svenska litteratursällskapet i Finland.

Register

A
ʿAbdallah Ibn Rashid (reg. 1836–1848) 75
Abu Bakr (ca 573–634) 75
Abu Simbel 56, 61
  Ramses II:s temple 56
Aden 82, 89
Ahmad ibn Majid (ca 1432–ca 1500) 79
al-Ahqaf 78
al-Ahsa'i, Ahmad (1753–1826) 98–99
Akaba 73, 75
Alexander I (1777–1825) 17
Alexandria 20, 36–37, 43–46, 62, 80
  Kleopatras pelare 46
  Place des Consuls 45
  Pompeji pelare 46
ʿAli ibn Abi Talib (d. 661) 110
ʿAmr ibn al-ʿAs (d. 633) 51
Amsha 81, 90
Anatolien 113
Andersin, Karl Ulrik (1791–1860) 24
Ankarcrona, Gustav (1869–1933) 71
Anquetil-Duperron, Abraham Hyacinthe (1731–1805) 69
Arabiska halvön 7–8, 10, 15, 25, 32–33, 37, 43, 52, 62, 67–68, 72–75, 77–80, 82–86, 88, 95, 104, 110, 121, 126
Arnaud, Thomas-Joseph (1812–1884) 78
Assuan 18, 52, 54,
ʿAttar, Farid al-din (ca 1142–1220) 120
Augustus (63 fvt–14 evt) 46
Ayrton, Frederick (1812–1873) 83

B
al-Badawi, Sayyid Ahmad (ca 1200–1276) 50–51
Baghdad 12, 75, 77–79, 82, 90, 106, 123
Balkh 82
al-Balqaʿ 77
al-Barrani, ʿAli Nida 48, 50, 52, 58–59
Barraniya 48, 50
Basra 74, 77
Belkaʿ se al-Balqaʿ
Bell, Gertrude (1868–1926) 80
Beni Hasan 58
Berlin 129
  Egyptiska museet 129
Berlin, Isaiah (1909–1997) 72
Betlehem 76
Bidil-e Dihlavi (1642–1720) 116
Bisitun 114
Björneborg 20
Blomqvist, Alexander (1796–1848) 76
Bordeaux 36
Borgå 15–16
Brahimi, Denise 130
Buchara 82
Buckley, Martin 79
Bulaq 47
Burckhardt, John Lewis (1784–1817) 73
Burton, sir Richard Francis (1821–1890) 88–89
Byron, George Gordon (1788–1824) 72

C
Castrén, Matthias Alexander (1813–1852) 22, 71
Champollion, Jean François (1790–1832) 43
Champollion-Figeac, Jacques Joseph (1778–1867) 128
Chydenius, Anders (1729–1803) 16
Coste, Pascal (1787–1879) 108

D
Dakka 56, 64
Damaskus 76–77
Darr 56
De Maison, Pjotr Ivanovitj (1807–1873) 31
Degerö 19
Dekkeh se Dakka
Dendera 58
al-Dir'iya (Derrijeh) 74
Donner, Otto (1835–1909) 89
Dorn, Bernhard (1805–1881) 31
Doughty, Charles Montagu (1843–1926) 79
Driver, Felix 88

E
Ekman, Robert Wilhelm (1808–1873) 9
Elfgren, Erik (1780–1845) 20

Elmgren, Sven Gabriel (1817–1897) 36
Eneberg, Karl Fredrik (1841–1876) 89
Engel, Carl Ludvig (1778–1840) 16–17
Esna 57, 128

F
Faisal Ibn Saud (1785–1869) 78
Faris, Nabih Amin (1906–1968) 79
Fatima (d. 632) 75
Fatima 58
Fejsal se Faisal Ibn Saud
FitzGerald, Edward (1809–1883) 104
Flandin, Eugène (1809–1876) 103
Fleischer, Heinrich Leberecht (1810–1888) 68
Forsskål, Peter (1732–1763) 67–68, 129
Fresnel, Fulgence (1795–1855) 77
al-Fustat 51
  ʿAmr ibn al-ʿAs moské 51

G
Gabal al-Haridi 58
Geitlin, Gabriel (1804–1871) 12, 21, 25, 28, 31–32, 39, 59, 73, 90, 100–101, 106–107, 110, 112–116, 120–121, 123
Girshe se Qirsha
Giza 44, 52
Gliddon, George (1809–1857) 128
von Goethe, Johann Wolfgang (1749–1832) 26, 68, 104, 117
Gubbe se Jubba
Gustav III (1746–1792) 16
Göttingen 67

H
Habicht, Christian Maximilian (1755–1839) 29
Hadramaut 82, 89
Hafiz (1325–1390) 97, 101, 103–104, 117, 119–120
Ha'il 7, 75, 78, 84
Halévy, Joseph (1827–1917) 89, 132
al-Halimi, Lutf Allah (d. 1521) 119
al-Hasa 77
Hasan (624–670) 51
Alhegāz se al-Hijaz
Hekekyan, Yusuf (1807–1875) 127
Helsingfors 10, 15–17, 19–26, 28, 31, 33, 36–37, 67, 69, 79, 81, 89, 119–120, 125
  Helsingfors universitet 7, 11
  Kejserliga Alexanders-Universitetet 17, 20–23, 31, 56, 67–69, 81, 119, 125
  Nationalbiblioteket 10, 17, 23, 36
  Societetshuset 23
Herat 82
al-Hijaz 78, 82
Hogarth, David George (1862–1927) 83–84
von Humboldt, Wilhelm (1767–1835) 69, 129
Husayn ʿAli ibn Abi Talib (626–680) 102, 107
Hussein, Saddam (1937–2006) 95

I
Ibn Tulun, Ahmad (835–844) 51
Ibrim 56
Isfahan 108, 114
  Shahmoskén 108

J
al-Jauf 7, 10, 73, 75, 84
Jerusalem 76–77, 130
Jidda 75
Jones, sir William Jones (1746–1794) 68
Jubba 75, 77

K
Kabul 82
Kairo 12, 18, 31, 37, 44, 46–47, 50–52, 56–60, 62–63, 73, 75, 78, 105–106, 110, 112, 119, 128
  Azbakiya 47, 58
  al-Azhar 31, 33, 48, 127
  Gamaliya 47–48
  Hasans moské 51
  Ibn Tuluns moské 51
  al-Khaligkanalen 51
Karl XII (1682–1718) 120
Kellgren, Herman (1822–1856) 84
Khaibar 82
Khayyam, ʿUmar (1048–1131) 104
Khiva 82
Khomeini, Ruhollah (1902–1989) 98
Kirmanshah 113
Klinge, Matti (f. 1936) 69
Konstantinopel 36, 45
Konungarnas dal 53, 58
Kurusku 56

L
Lagus, Gabriel (1837–1896) 37

Lagus, Jakob Johan Wilhelm (1821–1909) 22–24, 26–28, 37, 101, 111
Lagus, Robert Erik (1827–1863) 37
Lagus, Wilhelm Gabriel (1786–1859) 22
Lane, Edward, William (1801–1876) 43–44, 47–48, 62–63
Lepsius, Richard (1810–1884) 43, 53, 57–58
von Linné, Carl (1707–1778) 22, 67, 125
London 7, 37, 80–81, 85, 88, 127, 131–132
Lumbarla gård 18, 24
Luxor 53, 57
Lübeck 26

M
Maʿan 75
Mahmudiya-kanalen 47
al-Mahra 77, 82, 130
Marseille 36
Maskat se Muscat
Matariya 51
Medelhavet 20, 36, 45
Medina 15, 33, 43, 73, 75, 89
Mekka 15, 33, 43, 51, 67, 73, 75–76, 89
Michaelis, Johann David (1717–1791) 67–68
Mirza Ismaʿil 31, 101
Muchlinskij, Anton-Osipovitj (1808–1881) 31–32
Muchlinskij, greve 121
Muhammad 75, 105, 115–116
Muhammad ʿAli (1769–1849) 44–46, 52, 73, 78, 127
Murchison, sir Roderick (1792–1871) 88
Muscat 77, 130
al-Muwailih 78

N
Najaf (Mashhad ʿAli) 107, 111
ʿAlis moské 110
Najd 77–78, 82,
Napoleon I (1769–1821) 15, 69, 72
Nasir al-Din (1831–1896) 98
Nedre Egypten 19
Alnegd se Najd
New York 127
Niebuhr, Carsten (1733–1815) 73
Nikolaj I (1796–1855) 16
Nikrat Alsham se Niqrat al-Shaʾm
Nilen 18, 43–44, 50, 52–57, 59–60, 62
Niqrat al-Shaʾm 77
Nylander, Carl (f. 1932) 69
Nöldeke, Theodor (1836–1930) 104

O
Odessa 58
Olin, Carl Johan (1800–1838) 24
Oman 77, 82, 89, 130

P
Paris 7, 33, 36, 79, 89, 119–120, 127
Père-Lachaise 36
Persiska viken 74–75, 77
Philae 54, 56
Philby, Harry St. John Bridger (1885–1960) 79

Q
al-Qasim 82
Qirsha 64
Quatremère, Étienne Marc (1782–1857) 33
Qurna 57

R
Ramses II (1279–1213 fvt) 56
Raumo 20
Rawlinson, sir Henry (1810–1895) 114, 131
Rehbinder, Robert Henrik (1777–1841) 30
Renan, Ernest (1823–1892) 69, 129
Renouard, George Cecil (1780–1867) 83
Rishti, Sayyid Kazim (1793–1843) 99
Riyadh 78, 82
Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778) 26
al-rubʿ al-khālī 79, 82, 131
Rückert, Friedrich (1788–1866) 68
Röda havet 33, 52, 73, 75, 78, 82

S
Saʿdi (ca 1215–1292) 97, 114, 117–119
Safiya 57
Said, Edward (1935–2003) 85, 127
Sakkara 58
Saltvik 24, 28
Haga gård 24
Samarkand 82
Sanʿaʾ
Sattler, Hubert (1817–1904) 46, 52–53, 55–58, 61, 128–129
von Schiller Friedrich (1759–1805) 39, 69, 117, 129

Schledehaus, Christian Friedrich August (1810–1858) 52, 58
Schwab, Raymond (1884–1956) 69
Scott, sir Walter (1771–1832) 26
Sedeir se Sudeir
Senkovskij, Osip-Julian Ivanovitj (1800–1858) 31
Shakespeare, William (1564–1616) 26, 107
Shammar 74, 75, 77
Shaw, Henry Norton (d. 1868) 85, 88–89, 131
Shiraz 103, 117
Shirazi, Sayyid ʿAli Muhammad (Bab) (1819–1850) 99
Sibirien 22, 72
Silvestre de Sacy, Antoine-Isaac (1758–1838) 68
Sinai 15, 25, 74, 76, 101,
  Katarinaklostret 76, 101
Sjundeå 24
  Svidja gård 24
Sjögren, Anders Johan (1794–1855) 22
Smyrna 36
Socin, Albert (1844–1899) 10
S:t Petersburg 16, 29, 30–33, 37, 39, 62, 73, 81–82, 101
  Institutet för orientaliska språk vid utrikesministeriet 30–31
Stockholm 15–16
Sudeir 74
Suez 75
Sund 17
Sykes, William Henry (1790–1872) 88

T
Tabuk 78
Tafa 56–57
Taglioni, Maria (1804–1884) 30
al-Tahtawi, Rifaʿa (1801–1873) 48, 120, 127
Taimaʾ 78
Tallqvist, Knut (1865–1949) 38
Tanta 48, 50–51
al-Tantawi, Muhammad ʿAyyad (1810–1861) 31–34, 45, 62, 126
Tengström, Fredrik (1799–1871) 23
af Tengström, Hedvig Maria (1795–1859) 22
Tengström, Jacob (1755–1832) 23
Thomas, Bertram (1892–1950) 79–80
von Tischendorf, Constantin (1815–1874) 76
Trautz, M. 83
Turholmen 19

U
Uppsala 67

V
della Valle, Pietro (1586–1652) 130
de Voltaire, François (1694–1778) 120

W
Wadi Dawasir 78
Wadi Halfa 56
Wallenius, Ivar Ulrik (1793–1874) 21
Wallin, August Israel (1813–1814) 18
Wallin, Augusta (1804–1864) 18, 24
Wallin, Bror August (1820–1868) 18
Wallin, Carl August (1807–1828) 18
Wallin, Emile (1810–1819) 18
Wallin, Israel (1777–1839) 17, 20
Wallin, Johanna Maria (1779–1854) 17–18, 26, 30–31, 51, 57
Wallin, Natalia Sofia (1818–1881) 18, 26, 30, 51, 57
Wellsted, James Raymond (1805–1842) 130
Wetzstein, Johann Gottfried (1815–1905) 10
Wilkinson, John Gardner (1797–1875) 43, 128
Winckelmann, Johann Joachim (1717–1768) 110
von Wrede, Gustav Adolf (1807–1863) 78

Y
Yanbuʿ 75
Yarim 67

Å
Åbo 16–18, 20, 23–24, 27
  Katedralskolan 20
  Kejserliga Akademien 16–17, 27
Åland 17–18, 20, 23–24, 54

Ö
Övre Egypten 18, 33, 50, 52, 59–60, 64, 125, 128